

ÖT ÉV MÚLTÁN

A KÁROLYI-KORSZAK
ELŐZMÉNYEI ÉS CÉLJAI

ÍR T Á K :

BÚZA BARNA, DÉNES LAJOS,
FÉNYES LÁSZLÓ, NAGY VÍNCE, RUPERT REZSŐ,
SUPKA GÉZA, SZÁSZ ZOLTÁN,
VÁMBÉRY RUSZTEM

A magyar Messiások

*Sósabbak itt a könnyek,
A fájdalmak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.*

*Ezerszer is meghalnak
S üdve nines a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Jaj, semmit se tehettek.*

Ady Endre

ELŐSZÓ

öt év rövid idő a történések Annaleseiben. Am távoli múlt a mai kor rohanó eseményeivel mérve. Különösen messzinek látszik, ha az öt év előtti események és a maiak között nagyok a tartalmi, iránybeli és érték szerint való különbségek.

Mi éppen ezért úgy látjuk, mintha megértük volna a csodát, hogy öt év alatt elevenen néhány évszázad távolába vitt az idő bennünket 1918 október 31-étől. Nem előre, hanem visszafelé.

És most mint újféle Ripp van Winklék — visszaregedve egy távoli múltba — csodálkozva bámészkodunk bele a jelen üzletes politikai világába a magunk ócska szemüvegén keresztül, amelyet még az „Idealizmus”-hoz címzett ószeresnél vásároltunk egykoron.

Rossz okuláré, tréfás üveg. Olyan mulatságos képet mutat a mai életből. Biztosan csak minket akar megtréfálni. Nem, ez nem is lehet való.

Látunk egy gyermekkirályt országából elmenekülni a súlyos gondok, teendők és kötelességek elől. „Államférfiakat”, akik egy kavargó hullámmás után, epedve sóhajtyák vissza a koronás ifjút s amikor az a hangos vágyakozásnak engedve, hódolást várón a királytalan országban megjelen, hű udvaroncai puskacsővel várják,

Im áll az ünnep, zajlik az ország, lengnek a zászlók, harsog az éljen. Ünneplik az egyenlő emberek köztársaságát, jogok általánosságát, életek jobb lehetőségét és azt a nemeslelkű főurat, aki mindezt akarja, aki a népért, az országért mindenét áldozza. Főpapok és főhercegek, tudósok és országnagyok, urak és parasztok kéretlen, hívatlan maguk jószántából, nagy felbuzdulással, válogatott szókkal, mély bókolással köszöntik, ünneplik a szomorú embert, aki tudja jól, hogy keserves nehéz lesz mások el-pazarolt, tönkretett, leégett, meglopott, elherdált ősi gazdaságát lábra állítani, a hitelezőktől vissza is menteni. Nehéz? Lehetetlen. Meg is mondja, óv, int: „Ne higyiünk, vigyázzunk. Elkéztünk. Elkéztünk.”

És egyedül azért, mert a hitelezők nem hajlanak meg a büntelen utód könyörgő szavára sem és az elődök dor-bézelásainak adósságaiban elárvereztetik az ősi birtokot — csak a családi házat hagyják meg, — a hódolók, a balga reménykedők, akik a hitelezők engedékenységében így megcsalódtak, nem a henye, gondatlan, rosszul gaz-dálkodott elődöket szidják, hanem az árverési nap regge-lén megérkezett új örökös, aki elődeitől épp úgy kifosztva, megcsalva, reményvesztetten, megtörve áll az üres ház küszöbén, mint ők, a többi rokonok.

És nekiesnek és ütök, leköpi, kiverik a házból, el-kergetik az egész határból. A saját gyermekes hitüket, illúziójukat rugdalják, feszítik meg benne, azt az ön-szuggesztíójukat, hogy ennek az embernek a kedvéért a hitelezők eltépik majd számláikat.

Pedig nem ez az ember csinálta az adósságot és egy pillanatig sem próbálta magáról elhítenni, hogy miatta, az ő kedvéért az adósságokat el fogják engedni.

Mégis zeng felé a „feszítsd meg” és a főpapok és fő-hercegek, tudósok (?) és országnagyok, urak és parasztok. kik áldva áldották, követ dobnak utána meg káromló szó-kat, hogy azok kísérik nagy hontalanságba.

Hazudsz, bolondos szemüveg, ez nem lehet! Ilyen fordulásra, ilyen igaztalan emberkárómásra nem képes a magyar!

De az okuláré egyebet is mutat.

Az országházában nem a választójog, nem a nagy drágaság, nem a nép érdeke forog a vitában. Ki kapott? Mit kapott? Hol kapott? Mikor, kitől, mennyit? Üzlet, részvény, tőzsde. új szavak, új világ, új az „atmoszféra”.

Félre ezzel a hamisító szemüveggel! A magunk szemével nézzünk széjjel. És hogy az a kinos meglepetés ne érhesse bennünket, hogy ép szemekkel is ugyanazt a megdöbbentő világot kelljen látnunk, amelyet az öreg pápaszem tárt elénk, fordítsuk el szemeinket a jelentől, nézzük meg: mi is történt 1918 október 31-én és ettől fogva 1919 március 20-ig 9 Ami történt, miért, milyen okokból, micsoda célokért, kikkel és hogyan történt?

Mi, akik cselekvő részesei voltunk annak a korszaknak: nyugodt lelkiismeretfel, tiszta kézzel és tiszta lélekkel, meg merünk állani a Jelen és Jövő Ítélszéke előtt.

E pillanatban hontalan, de a magyar nép szeretetében állandó otthonra talált Károlyi Mihálylyal együtt emelt fővel vagyunk hajlandók felelni tetteinkért nemcsak a nemzet közvéleménye és a história igazmondása, hanem legfőbb bíránk, lelkiismeretünk előtt is.

Hibázhattunk, de nem vétkeztünk.

Hogyan is volt hát? . . .

Budapest, 1923. év október havában.

Nagy Vince

Egy lustrum távlatából

Írta: Rupert Rezső

em volt forradalom. Csak beérése, természetes következménye volt — nemzeti és szociális téren is — időkön át, különösen az utolsó tiz évben tenyészített okoknak. Nem védelműl hozom fel ezt. Hiszen forradalmak is lehetnek jók és szentek, ha azért robbannak ki, ami jó és szent, ha nem tesznek többet, mint csak előregazítják újuló századok napjárása szerint az itt-ott nagyon elkésett fejlődés naptárát. A magyar naptár is nagyon elkésett 1918 októberéig. Lett volna mit előre igazítani. Jó és szent munka lett volna tehát az a forradalom, amely ezt elvégzi, ha forradalom lett volna is. De az igazság az, hogy nem volt az. Csak szerencsétlenség volt és abban a részében is, amelyben jó és szent dolgok szülőágya lett, csak szerencsés véletlen. Egyébként szörnyű bűnhődése ártatlanoknak is — bűnösök bűneiért. Láncról elszabadított események emberkézzel már meg nem fékezhető, dühöngő vihara volt, amely útjában majd mindent összetört. Összetörte végül azokat is, akiket egy pillanatra hatalmi életünk hullámhegyeinek tarajára vetett. Majdnem összetörte azt is, amit keveset, nem embermorzsákból, jót és szentet is alkotott. Viharok nem szokták válogatni prédájukat.

Forradalomná, belső életünk válságos háborújává, már csak akkor fejlődött 1918 Októbere, mikor szociális harccá kezdett sötétedni. Mikor már arról volt szó, hogy kié legyen a hirtelen árván maradt hatalom, nem mint a

közérdek közereje, hanem csak mint üzlet, romok szemétdombján. Akkor, mikor már az lett csak belőle, hogy ki mit mentsen meg magának a temérdek sok törmelék alól. Mikor a régi rend kiválasztottjait már az kezdte nyugtalanítani, hogy az áldozatok órája közéig. Mikor kávénk gőzpárájában és cigarettánk és pipánk füstjében mind jobban kezdett már visszafinomodni az illat. Akkor, mikor hirtelen felszabadult elnyomott tömegek és kincskeresők hozzájuk verődő kalandorcsapata mohósággal támadtak neki egy nap a politika, jogok, civilizáció és anyagi javak már-már terülő asztalának, mielőtt elég idő lett volna a nekik szánt terítéket is annak rendje és módja szerint reá felrakni. És főképen akkor lett forradalom 1918 *Októberéből*, mikor egy napon győztes ellenfeleink még egy utolsó nagyot rúgtak rajtunk s ezzel annak az utolsó reménységünknek foszlányait is széjjelszaggatták, hogy Október tragédiájából talán mégis maradt valamink: nagy áron vásárolt nemzeti megújulásunk érdeme, hogy ezért majd megkegyelmeznek új kis országunknak a régi ország „bűneiért” is, amelyekbe az is csak hibáján kívül esett, a világ hatalmi szerkezetében adott, tőle nem függő elhelyeztségénél fogva. A Vyx-féle jegyzék után nem maradt másunk, mint nagy nyomorúságunk, *a Vae victis!* mind félelmesebben elénk meredő nagy felkiáltójele és ami Októbert nemzeti ügyé avatta, abból már csak egy utolsó, kétségbeesett erőfeszítés, kénytelen sötétbeugrás: odavetni a gyeplőt a tömegszenvedély vaklovának, hogy ragadjon bennünket reménytelen reménységek járatlan országútján. Tetézte a bajt, hogy a gyeplő a nagy sietségben örült kalandorok kezébe esett...

Nem maradt a forradalomból most már másunk, mint ami benne kezdettől fogva csak szociális lázadásnak és sok részben hiéna-munkának ígérkezett. Rólunk és nélkülünk! Mégis nagy részben a nacionalista, valójában a kapitalista tömegek önzése, kényelemszeretete és gyávasága

miatt. Mert ott, ahol a hivatalos földrajz és történetírás vagy költők dala Magyarországot hazudta, már jó régen ismeretlen volt, mi az igazi hazafiság. Helyéből rég kiszorította az anyagi érdekösztön, az atomélet önzése, magávaltörődése és az a sajátságos hibrid érzés, amelyet legtalálébban talán osztrák-magyar hazafiságnak nevezhetnénk.

A kérdés gyökeréig hatolva, kétségtelen, hogy 1918 *Októbere* nemzeti ügynek indult, ha az okok és okozatok mélységeiben már ott rejtőzött is a szociális forradalom és ellenforradalom minden helyzeti energiája. Ezeket egyelőre fékentartotta a minden milliókra nézve közös baj, közös félelem, közös bizonytalanság, közös szerencsétlenség, a „lenni és nem lenni” nagy kérdése és annak világos felismerése, hogy mindennek, ami történt, kizárólag a háború az oka, s azok, akik azt felidéztek és előbb már, ha nem akarva is, előkészítették. Megvolt tehát a bűnbak. Az egyszer nem érdemetlenül! Volt, ami és akik ellen a harag, a düh, a tömegszenvedély és itt-ott a szertelen bosszúvágy is fellázadhasson és ezúton minden elégedetlenség, minden szenvedély veszedelme levezetessék.

Ám cselekvésre, forradalomra itt sem lett szükség. Eltekintve néhány sajnálatos, fölösleges, elítélendő bosszúaktustól, nem is történt semmi. A régi rend, amelynek kezén elpusztultunk, egyrészt beismerésben volt és pardont kért, másrészt sietve félreállott. Nem volt tehát takarítani való, még vörös posztó sem, amely irritált, amely előtt fokról fokra mind dühösebbé ingerelhetette volna magát a tömegszenvedély. Azokat pedig, akik az ügyek élére csak az imént kerültek, még nem lehetett hibáztatni semmiért. Még várakozásoktól volt terhes az idő. Ígéretük biztattak. Mire való lett volna bármilyen erőszak? Ürügy sem volt. Mindenki belátta akkor még, hogy eltekintve a háborútól, rólunk-nélkülünk végeztetett, ami elvégeztetett. Magától jött minden. Jó és rossz egyaránt. Hogy

szerencsétlenségek társaságában jött el, ami jó is volt benne, hogy mikor végre állami és nemzeti önállóságunk megvalósult, ugyanakkor egyúttal államhatalmi, nemzeti és társadalmi létünk, de országterületünk integritása is megcsonkult, ezt akkor még változhatatlan, de az új berendezkedés felelőségétől mindenkép idegen ténynek tekintette mindenki. Benne csak szomorú alkalmát és véres szülőágyát látta nemzeti függetlenségünk megvalósulásának, mintsem az új rendszernek és embereinek bűnét és e bűn okozatát. Akkor még mindenki csontjáig érezte, tudta, hogy a csatatereken elhangzó utolsó ágyúdörrenésre a *Vae victis!* rémes viszhangja szokott visszasikoltani. . .

Hanem lassan-lassan vagy nagyon is hirtelen egyszer csak mindenről megfeledkeztünk. Egy nap már nem törődött többé senki az okokkal. Csak az okozatokat éreztük. Szenvedtünk. Türelmetlenkedni kezdtünk. új bűnbakok után keresgélünk. Megtaláltuk őket. Kikben találhattuk volna meg másokban, mint azokban, akiket a sors gondviselésünkre — nehéz órákban — elhívott. Mennyországot vártunk tőlük. Csak szenvedéseink sokasodtak. A *Vae victis!* egyre erősödő jajsikoltása mindjobban tépte idegeinket. A vég ismeretes. Nekiestünk nagy türelmetlenül annak a kis zöld vetésnek is, amelyet viharok jégverése még kegyelemkenyérnek meghagyott számunkra. Nekiestünk azoknak is, akik őrizték. Végül is oktalan dühünk áldozatául estek — nem azok, akik részesei voltak abban, hogy az utolsót dörrenő ágyú valamikor először eldördült... Hazaárulók lettek! Átok zúdult fejükre. Pedig nem volt más bűnük, mint az, hogy *lehetetlenre* kellett vállalkozniuk, amire más nem vállalkozott és nem vállalkozhatott. *Arra, hogy a vesztté háborút következményeiben mégis győzedelmessé változtassák.* Vállalkozásuk nem sikerült, mert nem sikerülhetett. Elbuktak. Így volt programszerű. A történelem igazságszolgáltatása, *legalább pillanatnyilag,* csak sikereket jutalmaz ... Legyen bár gonoszok sikere az!

Csakhogy ezzel aztán vége lett mindennek, ami *Októberből* önmagáért is nemzeti ügy volt. Valójában eleve is illúzió. Hiszen a dolgok fenekén már kezdettől fogva más okok látvája forrt. Kitérését, a következmények beteljesedését az az eszményi, az az érzelmi kérdés: a nemzeti romantika, amely most már igazán nem volt több, mint ideológia, mert tárgyát összetörték, sokáig nem késleltethette. Csak addig, amíg a kegyetlen valóságot, hogy mint nemzetnek egyelőre nincs történelmünk, meg nem értettük. Most már, ha úgyis minden hiába, jelentkeztek a hús-vérből való problémák. Feltört a szociális kérdések látvája. Ezernyi ok érlelte meg okozattá. Időtlen idők jogfosztottságáról ne beszéljünk. A pillanatnyi éhség maga is elég lett volna, hogy felidézze a mélységeketl Négy háborús év tengernyi szenvedése, sok nyirkos őszi rajnai, sok csontmetsző téli hajnal, sok keserves nappal és este kízó emléke, hogy éveken át órákhosszat kellett sorbaállni minden nap minden párányi kényérdarabért, elég ok volt arra, hogy a mélység, mihelyt alkalma nyílt, jelentkezzen. És még mindig nem volt elég kenyér. És még mindig nem tértek észre, akik miatt nem volt elég.

A forradalom tehát megérkezett. Tulajdonképpen már az első pillanattól fogva megérkezett. Robaját egyelőre csak elnyomta a nemzeti ügy forradalom tiszta forradalmának fel-felharsanó indulója. Most már a maga indulójára lépdelt a forradalom, hogy durván dobbanó léptei közben mindent eltaposson. Eltaposta a nemzeti Október misszionáriusait is.

Ez a munkája igazán könnyű volt, segítették benne a régi rend közben mindjobban felocsúdó menekültjei, segítették a tűzvésznel mindig jelenlévő martalócok is. Es segítette az osztatlan nemzetharag is. Az a nemzetharag, amely még illúziók ködében fogant. Mert hiába bukott el már rég a nemzeti ügy, azok a tömegek, amelyeknek a nyomorig fokozott szociális bajaik nem voltak, tovább álmodtak. Ke-

restek eszményük tárgyát és mikor egy nap rideg valóság kezdte foszlatni álmaikat, számonkérték. Könnyű volt most már régi, szépen csengő jelszavak varázsigéivel gyűlöletbe kergetni őket azok ellen, akiket nehéz feladatra hívott el végzetük. A régi rend közben elfeledett bűnősei jól értettek ehhez a munkához. Az átok mások fejére szállt. Mindenért Október és emberei lettek felelősek. Ők vesztették el a háborút. Ők rakták le a fegyvert. Ők kötöttek rossz békét, ők játszották az országot a féktelen, nemzetpusztító forradalom kezére. Ők voltak a tehetetlenek, akik megmutatták, hogyan nem kell érteni a kormányzás és országmentés mesterségéhez.

Így írták meg a történelmüket. Hanem talán mégsem oly könnyű a történetírás. Közelről igen nehéz. Legnehezebb pedig, ha konkurrensok vállalkoznak rá. Mert Október ma ismert közkeletű történetét jobbára ezek írták meg. Azok, akiknek érdekük, mentségük és érvényesülési feltevése ma is, hogy minden bűn és felelősség Október fejére szálljon. Azok, akik versenytől még ma is tartanak, vagy legalább attól kell félniök, hogy új utakon járva is, gyalázatának stigmáját ellenfeleik rájuk is rásütik, ha csak egy lépésük közös is, habár csak Október jó emlékével. Ezeknek alibi kell. Kontrademagógia! Legegyszerűbb, ha együttüvöltene a farkasokkal.

Megpróbálom, hogy más történelmet írjak. Rideg igazságot. Öt évi lehiggadás után talán sikerül. Öt év! Még mindig nagy közelség ahhoz, hogy emberfia pártatlanul ítélni tudjon a történetekről. Mégis megpróbálom. Hiszen ami hiányzik szempilláim alatt az idők távlatából, pótolja majd az a sok rossz emlék, az az ellenszenv, amelyet az akkori idők eseményei és sok embere iránt érzek. Pótolja legalább annyiban, hogy javukra, mentségükre ne tévedhessek. Miért tévednék? Ott voltam ellenük véres harcokban én is az illúziók barrikádjain. (Nyílt, kockázatos hadüzenettel kevesen voltunk akkor ott.) Még mindig

dicsőséget jelentenek ezek a barrikádok! Még azoknak is ezt jelentenek, akik csak idők múltán sompolyogtak át mögéjük — ellenkező oldalról. Miért foszlatnám szét botorul ennek a dicsőségnek glorioláját fejem fölül? Hacsak nem — igazság kedvéért.

Hogy is történt tehát?

Jó részét elmondottam már. Szerencsétlenség volt az egész. Régi bűnök megbűnhődése. Ennek a bűnhődésnek történelmét azonban nem 1918 októberétől kell kezdeni. Előző korok történelme az inkább. Övé, *Októberé*, csak annyi belőle, hogy: amennyiben *nemzeti* volt, csak felelet volt, ha többre nem, a bitófák fekete Októberére, *7 évtized után; a chlopy-i „sohára”, elég hamar, elég csattanósan; az osztrák-magyar ál-parlamentárizmus párdiktatúrájára, igen későn* és sok egyébre is, *nagyon későn; amennyiben pedig szociális* felfordulás lett belőle: felelet volt, borzalmas felelet lett, ha többre nem, négy vérben-könnyben úszó esztendő soványító kúrájára.

Hanem mindegyik felelet igen rossz felelet lett. Ez a kárhozatos! Ez a szomorú! Egyik: mert erőtlen, nagyon is passzív maradt. A másik: mert nagyon is oktalan, szertelen, gonosz és visszahatásában is átkozott lett.

Nagyrészben a helyzet, a dolgok belső ereje rendelte így. Emberénél nagyobb hatalmak. A múlt azonban emberi felelősséggel is tartozik a rossz feleletekért. A jelen, az akkori jelen sokkal kevesebbel. így nézve, felelős mindenekelőtt volt uralkodó nemzeti társadalmunk, nacionalista tömegünk. Még előbb, akik sorsát intézték. Ezek tették, hogy miikor sorsdöntő órák jöttek, nacionalizmusunk, vagy elemzőbb abstrakcióval szólva: polgári rendünk, nem volt ott történelmünk irányító erői között. Csak névjegye! Csak jelszavai! Csak romantikája! Ezek is csak azért, hogy fődözékük mögött biztosabban húzódhassanak meg: a kapitalarisztokráoiának és kifutóinak érdekösztönei, a „közgazdasági tevékenység” lézengő ritte-

reinek reményei, a politikai professzionizmus kitarottjai, új idők kincskeresői, általában pedig a reakció minden hátsó gondolata. Érthető. A közérdek nagy lombikja alatt nagyon is erős tűz égett régóta már. Erős próba alá vette organikus összefüggéseit. Hirtelen Végsőig izzott a tűz. Elemeire kellett bomlania az organizmusnak. Atom-élet, individualizmus foglalta el helyét. Miért ne élte volna most már minden atom a maga életét? Vége volt az összefüggéseknek, államnak, nemzetnek, társadalomnak egyaránt. Csak nagyérzések, igaz hazafiság, a közérdek gondolatáig való felemelkedés, a nemzeti lét problémájának igaz megértése, vértanúk áldozatkészsége, törhetetlen tömegjellem, erős, tiszta közszellem menthetett volna meg még valamit.

Gondoskodott a múlt, hogy mindebből majdnem semmi se legyen. Tömegeink lelkében nem volt még nemzeti függetlenségünk öntudata és értékelési képessége sem. Legfeljebb külpolitikai, nemzetközi relációban, így is csak nagy méretekhez szokva.

Ebben a vonatkozásban azonban már perifikálódott minden. A nagy méreteknek vége volt. Hosszú időre a legyőzött népek nemzetközi jogának szűk határai közé szorultunk. Mire való lett volna tovább — küzdeni? Arasznyi létünkért? Hogy a nemzeti függetlenségnek belső igényei és feltételei is vannak, arra már nem gondoltunk. Az az érzés vett rajtunk erőt, amit olyankor szoktunk érezni, mikor az újszülött élete anyja életébe kerül. Soha sem tudunk az ilyenre jó szemmel nézni, habár tudjuk is, hogy szülőjét fel nem támaszthatja többé semilyen harag. Hirtelen sajnálni kezdtük az anyát, habár eddig osztrák-magyaroknak szídtuk is. Testünknek jó reminiscenciák fűződtek emlékéhez. A kis országgal, ha most már egészen a mienk volt is, nem sokat törődtünk. Így történt, hogy nemzeti ügyünk, amely sok kényelmetlenség-

get jelentett, lassanként a mindennapi borotválkozás, langyos fürdő, jó koszt, profit és kényelem kérdésévé egyszerűsödött ránk nézve mindenütt, ahonnan nagy érzéseknek, a nacionalizmusnak segítségét várhattuk volna: polgári rendünk szemében.

A múlt gondoskodott róla, hogy így legyen. Sőt már arról is gondoskodott, hogy ami végeredményben mindennek közvetlen oka lett, a háborúért se legyünk felelősek.

Kár volna századok lélekölő rabszolgaságára hivatkozni bizonyosságul. Banalitás volna. Elég mentőérvnek, magyarázatnak az utolsó tíz év is. Ez is elég volt arra, hogy az igazi hazafiságot, a nemzeti életösztönt megölje, legalább is elnyomja, terror hatalma alá szorítsa lelkünkben. A háború előestéjén már nem volt bennünk magyar lélek. *Csak osztrák-magyar lélek volt.* És csak osztrák-magyar hazánk volt. Moccanni sem lehetett — külön nemzeti érdekért. A darabontok ökle, a honvédelem ellen vezényelt honvédbajonettek és a *Chlopyból* küldött egyszavas üzenet, hogy: Soha! — és az az alázatos szófogadás, amellyel ezt az üzenetet híres magyar hatalmasok és hátterben egész közigazdasági chorus *misticus-uk* is fogadta, akkor már régen elvégezték lélekidomító munkájukat. Ki vállalkozhatott volna most már arra a céltalan vakmerőségre, hogy *akkor*, 1914 nyarán odadörögje: *Ne legyen háború! Ne legyen, mert Magyarországnak nem érdeke! Diadalában is buknék vele!*

Valami nagy, hatalmas, vértanúságra is kész tömegérzés, bátor közszellem kiálthatta volna csak oda ezt a vétót. Az igaz hazafiság vétóját. De ez a hazafiság már nem volt sehol. Csak itt-ott pislogott még atomok lelkében! Ezek ugyan hiába sikoltottak volna fel. Akkor már végleg osztrák-magyar volt a *hivatalos* Magyarország közvéleményének hangszerelése. A „közigazdasági tevékenység” érdekhálózata társadalmi téren is elvégezte már a maga munkáját. Készen volt a közvélemény, az a köz-

vélemény, amelynek többé nem voltak 48-as, még kevésbé 49-es remiszenciái. És megvolt tabuja és megvoltak többi tabui is, akikkel és megmentő politikájukkal áll, vagy különben bukik az ország. Hogy már akkor nun volt ez a közvélemény igaz, hogy már akkor útban volt a végzet: országvesztés, vérözön, a háború miriád rakéttája kellett hozzá, hogy az agyakban, szívekben és — zsebekben is — világosság gyulladjon. Négy év előtt még pusztába kiáltó szó lett volna ellene minden magyar szó. Rezonancia helyett börtönfalak csendje ordított volna rá válaszul. Mert a *valódi* Magyarországnak, a magyar népnek, amely nem volt osztrák-magyar, nem volt közvéleménye. Fórumokon, sajtóban csak itt-ott szólalt meg nevéber: egy-két halk hangú, tiszta szó. Egyébként csak az volt a dolga, hogy egy reggelen tudomásul vegye: „Kezdődik a háború!”

Pedig ha 1914 nyarán még számolni kellett volna a magyar ellenállással, csak oly mértékben is, mint mikor darabontok törtek rá, alighanem elmaradt volna a belgrádi provokáció. Ekkor már elernyedtünk. Kinek lett volna kedve darabontokkal tovább birkózni? Néha milyen nagy baj is származhatik darabontokkal súlyosbított apró kis házzsabályreviziókból, zsebkendős szavazásokból is!

így történhetett csak, hogy 1918-ban a nagy változás is szervezetlenül, tunyaságban, osztrák-magyar atropiában találta nacionalista tömegünket. Csak a proletariátust nem! Ez magyarázza, hogy emez — most már felszabadulva — az első perctől hirtelen előre szökött, gyorsan a polgárság fölé kerekedett és a maga kárára is végzetes túlsúlyba jutott. A polgárság vezérei, tömegezők háttér nélkül, imost már — ha ellenállni, mesterkedni próbáltak is — végül mégis csak a proletár-tömegek kénye-kedvének kiszolgálói lehettek. És a *bajonettek* is csak ezzel lehettek. Nem ment nehezen. Láttak ezek már nagyobb csudát is — *Fabricius* idején. (Akkor halt meg rég idő óta

először a-magyar nagy-érzés.) Az egész polgári rend alkalmazkodása is hamar megtörtént. Az volt, az lett azonban a legnagyobb baj, hogy az új elhelyezkedés a csatornák zsilipeit is megnyitotta. Készen volt a szociális forradalom. És ott sompolygott már nyomában katasztrófák vérszagra gyűlt farkas-hada is. „Tessék, tetszett volna elébük állni!” Nem tetszett, azoknak sem tetszett, akik most átkot szórnak és sugdosva már akkor is hazaárulást emlegettek.

Megőrölte volna az az idő félistenek erejét is. Csak természetes, hogy megőrölte agyagból gyúrt emberekét, akik hitük és akaratuk szerint *nemzeti munkára* vállalkoztak, és vállalkoztak, mert a hirtelen támadt *vacuum-ban* vállalkozniuk kellett. Ott álltak azonban már az első percben nemzeti erők háttere nélkül. Nem védte, nem óvta ”őket nagy érzések tömegereje.

„Jól van, hogy belepusztultak! Nagyon is jól van! Hanem hát nem ez a főbenjáró bűn — hangzik a vád. A hazaárulás az volt, hogy miért dobták el a fegyvert? És egyáltalában miért vesztették el a háborút?”

Gyermekes nyelvöltögetés, a professzionista politika reakcióinak és konkurrensének leggonoszabb csalása. Olyan csalás: mintha számonkérni, farizeuskodni és vádaskodni akarnának amiatt, hogy miért adták *még előbb* ellenség kezére „a volt monarchia hadiflottáját”. Sokkal előbb, mint idehaza elhangzott a: *Nem akarok katonát látni! Őt* év távlatából: nyilván csak azért, mert katona, aki átkozva, éhesen, rongyosan, dühös haraggal közelgett hazafelé, akkor már veszélyt, belső forradalmat, polgárháborút jelentett. Nagyon tanácsos volt mielőbb haza engedni — a békítő otthon levegőjébe. Csak emlékezzünk! Emlékezzünk mi is, akik akkor még nagyon haragudtunk! És nagy haragunkban nem gondoltunk a holló, a sajt és a róka meséjére. Nem vettük észre, hogy itt tulajdonképen életmentő akció folyik a régi rend bűnösei

javára. „A sok hazatérő szurony hátha ellenünk fordulna!” Hanem most már nehéz emlékezni; arra talán legnehezebb, hogy majd két héttel előbb, mint a forradalom kitört, nem a „forradalmárok” voltak azok, akik először bejelentettek, országgá kiáltották, hogy elvesztettük a háborút, vagy hogy mindenkinek kedve szerint legyen, mondjuk úgy: „A háború megnyerésére többé nem lehet reményünk!”

„De hát miért nem állottunk fel határaink védelmére legalább?”

Feleljen meg rá, aki felállt. Szabad volt mindenkinek, aki akart. A maga erejét demilitarizáló forradalom nem tehetett volna semmit ellene. Tett azonban a reményvesztés és tett annak a borzalmas tűzijátéknak visszfénye, amely négy háborús év vértengerének tükréből tükröződött a szemekbe vissza. Még a mai idők hősei is visszaremmülték tőle. És tett ellene az, hogy éhes seregeink most sem várhattak volna többet a *hálás Hinterlandtól*, mint amit a fronton kaptak tőle: éheztetést, míg maga itthon jólétben élt. Ez volt az igazi hazaárulás! Ez a hazaárulás ma is folyik. Ott dül az *önzés Hinterlandja* a nemzeti érdekek frontja mögött.

„Ám legalább nem kellett volna Belgrádba menni!”

Ez bizony nagy hiba volt. Szégyenteljes *Canossajárás* — másokért; kínos vesszőfutás volt és kissé kockázatos vállalkozás is: átutazni reménytelen reményekért égő üszkökön. A vége, a jutalma az lett, az az ámitás lett, hogy „a *Diaz-szerződés* mégis sokkal jobb lett volna; távolabb tartotta tőlünk az ellenséget; bűn tolt Belgrádban kevesebbel beérni”. *A két szerződés betűi persze egészen mást mondanak*. Mindegy, nagyon szigorúak azok, akik akkor még azért remegtek, hogy jaj, mikor lesznek már *Pesten* a franciák. Mindenki ezért remegett, mint később is valamikor mindenki a románokért epedt. Akkor persze még nem lehetett tudni, hogy mi szándéka van a

harctérről félelmesen közelgő szuronyoknak. Nem a bosszú fénye csillog-e hegyükön?

„Hanem egyre, hogy a bosevisták kezére játszották az országot, még sem lehet mentséget találni!”

Valóban kéjes gyönyörűség lehetett: ezzel a lépéssel mindenekelőtt önmagukat lelökni a hatalom ormáról. Nem kellett sokat fáradniok vele! Volt erő, amely a maga emberségéből is *elvégezte ezt* a munkát. Ott volt a tömegszenvédély és mindenekelőtt ott volt a vérszagra gyűlt farkashad. *És ez egyszer ott volt, ott termett végre a nacionalizmus is.* Lecsapott a Vyx-jegyzék villáma. Vakító fényénél *Trianon* előrevetette árnyékát. Akkor még nem szoktunk hozzá — szép higgadtan, megfontoltan megbékélni vele. Most végre fellángolt nagy érzésünk. Csak szomorú végzet, hogy szent ügyét azokra a bajonettekre kellett bízni, amelyeken kívül más erő — ugyebár? — nem volt hatalmunkban. Kitérés nem volt! Ott voltak a háttérben a reakció prédalesői is. Gondoskodtak róla, hogy a hazafias fellángolás tüze ne lohadhasson — megalkuvássá az ellenálhatatlan kényszerrel, ők is sikoltották a harci riadót. Az alku-*nak* majd csak *Trianonban* és *Budaörsnél* volt szabad elkövetkeznie. Egyelőre Októbernek, vagy lényegét véve: a *demokráciának* kellett az útból pusztulnia, — bármi áron is. „Akármilyen jön, csak ennek legyen vége!” És ebben volt némi igazság is. Hiszen egyúttal a tömeg despiciája ellen is ment a harc. Hadd törje magát össze! Más kérdés, hogy *Október* sem kellett nekik. Az a remény és annak élesztgetése nem illett bele a reakció politikai számtanába, hogy a tömeg végre majd mégis csak észretér, a lehetőségek, a kényszer, homlokok esztelen falbaverésének fájdalomérzése észretérítik s végül mégis csak lesz — demokrácia. Számvetésükbe jobban illett, hogy a csöcselék uralma jöjjön és lényegéből folyó gonoszsága és féktelen tobzódása egy ökölcsapással vessen véget mindennek. Respublikának, demokráciának, illúzióknak, szociális követeléseknek,

Minek azonban a dolgokat tovább elemezni? Kielemezte, megírta később tacitusinál csattanóbban történetét mindennek a reakció keze és tagadhatatlan, hogy okossága is. Hozzátenni való csak annyi van ehhez a történetíráshoz, hogy viszont igen nagyot vétettek *Október* naiv romantikusai és ezért megérdemlik sorsukat, mikor nacionalista külpolitikát akartak csinálni, sőt diktálni, ahelyett, hogy jóelőre eszkomptáltak volna: *Trianont*, *Budaörsöt*, vagy legalább csak a genfi *Canossát*. Botorul inkább azokban a bajonettekben bíztak, amelyek akkor nagyon rossz kezekben villogtak.

De fejezzük be! Egyezzünk meg, hogy sok jónak, még több rossznak, múltak borzalmas bűnhődésének naptára *Október*, amelynek falain belül is, falain kívül is mindenki vétkezett. Levetkőzött benne mindenki: a hazafi, az ember is. Elvont erkölcsi tanulságában, ha egy-két magasztos példától eltekintünk, alig több az, mint bizonyosság amellelt, hogy ami hitványság és aljasság van a földön, vannak korok, mikor egy szóba fogható össze, ebbe: *ember!* Persze csak idők távlatából! Mert idő kellett ezúttal is hozzá, hogy akik akkor ott tolongtak, lakmároztak Október körül, vagy elfelejtettek ellene hősi tusára kelni, sőt kellették magukat neki, utólag megmutathassák, hogy *már akkor is* hazaárulóknak, prédalesőknek, kincskeresőknek, a hatalom üzletembereinek tekintették — magukat is. Honnan vennék különben a jogot: utólag kegyetlenül lesújtani mindazokra, akik elfelejtettek velük együtt idejében — átöltözködni?

Bizony szomorú korszak, szomorú dráma volt az. De ha Októbertől eltekintünk, öt év távlatából úgy tűnik fel, hogy minden, ami benne sikertelen volt, csak rosszul megírt drámaszöveg, amelynek eljátszásába bele-beleordított a nézőközönség is, lehangosabban a világtörténelem karzata.

Témája, lényege, alapeszméi, céljai, tartalma azonban

mind más volt annak a drámának. Az életből, történelemből, magasabbrendű szükségességből folyó. Régen megírt recept volt az. Nem néhány ember fércmunkája.

Minden kellő sorrendben is történt, fejlődött — recept szerint. *Politikai „forradalom”! Társadalmi forradalom! Polgárháború!* Természetesen csak belső életünk forradalmairól van itt szó, amelyeknek külpolitikai katasztrófánk csak a lökést és lehetőségeket adta meg.

A *politikai* „forradalom” készen ölünkbe esett. Tehát békés volt, békés lett, mint minden forradalom, amely oly dolgokon változtat, amelyek már senkinek sem kellenek. Legfeljebb elenyésző kisebbségnek. Október jöttével nálunk ezek a dolgok már önmagukban megsemmisültek. Magától támadt nemzeti életünkben *vacuum*, amelyet új dolgoknak kellett kitölteniök s amelybe sokszor véres munkával szokott a történelem az új dolgoknak férőhelyet készíteni. Megfelelt forradalmunk a világfejlődésnek, a külpolitikai szükségességnek és a magyar romantikának is. Amazokat illetőleg a *pacifizmusnak*, a békés derékség életrevalóságával való verseny jogának, a legyőzött népek menekvésének, egyetlen hathatós oltalmának és demokráciájával a társadalmi és közjogi egyenlőségnek s az emberjogoknak proklamálása volt; emezt illetőleg pedig a joges történelmi folytonosság helyreállítása volt *1849 áprilisának* történetével és alkotmányával. Vérkeresztségre nem volt szükség.

Aligha kell azonban sokat magyarázni és bizonyítani, hogy *miden politikai* forradalom, ha sikerült, másnapján már *társadalmivá* komorul. Hiszen a politikai hatalom mindig csak kifejezése a társadalmi, a gazdasági exökiék. Minden új politikai rendszer új igényeket hív fel a társadalmi javak meghódítására, valamint megfordítva is. A gazdasági és történelmi fejlettség — sokszor azonban csak a véletlen, az *alkalomkönnyűség* — dönti el aztán, hogy a hódítás, ez a társadalmi, ez a gazdasági forradalom mi-

lyen legyen, esetleg reakciós, vagy ellenkező irányban túlzó legyen-e. Simább lesz és progresszív, eredményei is tartósabbak, ha megfelel az adott gazdasági és történelmi fejlettségnek. *Polgárháború* lesz belőle, ha nem megérés, hanem csak alkalmkönnyűség hívta bármelyik irányba életre. Nálunk *polgárháború* lett belőle, mert. ..

Nemcsak a nacionalizmus erőtlensége tehát, nemcsak világtörténelmi katasztrófánk és nemcsak lesbenálló reakciós erők, hanem főképpen a szociális forradalom mohósága, véres, bűnös gonoszsága tiporta le Október vetését. Az alkalmkönnyűség! Ez tette, amint mindig is tenni szokta, hogy végül a hivatott vezérek és mérsékeltbb tömegek józan diktandója alól kisiklott a továbbiak története. Kalandorok, gonosztevők, a farkashad diktálták most már az iramot. Ezekről ugyan hiába várta, kívánta bárki, maga a proletariátus is, hogy mérsékletet tartsanak és ne menjenek tovább, mint amennyire a helyzet megért: *T^deummal* ünnepelni a végre testté vált demokráciát és félő gonddal melengetni fiatal köztársaságát is. Hanem persze a mérsékletet jó lett volna mindjárt előlről kezdeni. Nem kellett volna a tehetetlenség atrópiájában szenvedő polgárság első szervezkedési kísérleteit is letörni, vad dühvel főleg a polgári intelligencia ellen fordulni, ellenforradalmi hangulatba kergetni. Mindegy, ha ellenzéki oldalon gyülekezett volna is a polgárerő. Akkor is a *demokrácia* ereje lett volna, akkor is a kormányzat pártja lett volna, mert nem akarva is a polgári kormány háta mögé kellett volna sorakoznia minden pillanatban, valahányszor az az alternatíva merül fel, hogy: *polgári vagy szociális berendezkedés legyen-e?* Az ellenzékiesség — ugyanazon renden belül más rend ellen — nem szokott mindig külön frontot, különösen nem szokott belső ellenséges frontot jelenteni. Nem, valahányszor az emberi jogok határán belül kardinális elvi kérdésekről van szó — szemben valamelyik másik renddel. Az adott történelmi és gazdasági alap-

szerkezetben, tekintettel a külpolitikai helyzetre is, csak a polgári rend tölthetett volna be mentő hivatást. Csak a demokrácia, a „*minél többnek minél jobb*” élve és politikája lehetett megváltó erő még a proletariátus szempontjából is, amelynek politikai tanai különben sem mondanak ellene *mereven* annak a felfogásnak, hogy csak a demokrácián keresztül vezet az ut a proletárság boldogságához is, ha ugyan máris nem ez a végső, helyes politikai forma mindenek üdvére. Hanem hát vádaskodják az, aki hinni tud abban, hogy lavinát emberkézzel megfékezni lehet és az, aki a múltak bősztítő bűneiről megfélekezni tud . . .

Egyelőre káosz volt. Tömegeroők meglódult mozgása. Hogy ebből baj ne legyen, tudni kellett volna, hogy káoszból sem lehet mást formálni, mint ami lényege; még azoknak sem, akik pillanatnyilag fölötte uralkodnak. A magyar káosz jellegzetes anyaga a *polgári rend* volt, — számbeli, erkölcsi, szellemi és anyagi túlsúlyánál fogva. Eleve hiu erőlködés volt ebből az anyagból szociális rendnek formálását próbálni; egyenesen pedig örült vakmerőség volt a bolsevisták kísérlete, akár „nemzeti” bolsevista célokra is. Szent volt ez ellen a polgárháború.

Pedig a káoszból lehetett volna nagyszerűt teremteni. Mindig csak káoszból lehet igazán. Hiányozván azonban még a tömegek keserves csalódása, nagy áron szerzett tapasztalata, ki tudta volna ezt velük *akkor*, vad rohanásuk közben, megértetni?

Szerencsés szerencsétlenségünk, hogy a káosz még mindig megvan és — sajnos vigasztalás — megvan a kényszerűség is, amely minden pillanatban figyelmeztet, hogy *még mindig* a nemzet és társadalom osztatlan egészére van szüksége mindenkinek, azoknak is, akik netán újból mást akarnának formálni a káoszból, mint ami annak lényege. Most már megvan a tömegtapasztalat is. És ami a legnagyobb szerencse, a káosz uralkodó elemében,

a polgári rendben nem maradt ellenszenv a proletárság félrevezetett tömege ellen, elmúlt idők rossz emlékeképen. Tudata alatt, ahol a döntő motívumok rejtőznek, ott él az érzés, hogy többé — a csalódások iskolája után — nem kell félnie a káosznak ettől a másik elemétől. Most már ez is tudja, tudhatja, hogy hol végződnek a lehetőség határai. A polgári rend figyelme ma már más veszély felé irányul. És ez a figyelem alighanem latba fog esni, mert ha eddig az atrópia tehetetlensége szervezetlenségre és passzivitásra kárhoztatta is, ma már eggyé szervezték szenvedései és kezdi eggyé szervezni az a bosszúság is, hogy a káosz mai urai is csak úgy akarnak vele elbánni, mint elődeik ...

Egyelőre azonban még baj van.

A magyar polgárság ugyan látja már megcsalását. Észrevette, hogy *polgárháborúja*, amelyet nem is a maga karja, hanem inkább a dolgok belső ereje vívott meg és idegen hatalom segített végső, „drága” győzelemre, nem sikerült. Sem *erkölcsileg*: mert győzelmi torát veszélyek multán hirtelen előkerült gyávák ülték meg; sem *eredményeiben*: mert a polgári uralom új rendjének minden áldása végül is abban merült ki, hogy nincs akaratnyilvánítási szabadság; általában nincs alkotmányosság; nincs igazságos teherviselés; nincsenek korszerű reformok; ellenben van: 3 centimos korona; van sokmilliárdos államháztartási deficit és van most már polgáryomor is. Hogy pedig a demokrácia boldogsága teljes legyen, hangzik a vigasztaló szó: „Nem kell félni, Magyarországra nem fog jönni holmi szürke, polgári *Zimmermann* — ántánt-biztosnak; hanem jön, jön, jön majd: valami lord, valami márk, vagy legalább is gróf!” Tisztában van már a magyar polgárság azzal a nacionalizmussal is, amelynek legszebb fellángolása, legragyogóbb tudománya addig mindössze csak: a *Kazár-uccában* virágzott ki... (Balgák, még azzal a kegyelettel sem tö-

rődtek, hogy ezzel a szégyenbélyegnek szánt ucca-táblával azokat a falakat csúfolják meg, amelyek azelőtt pantheon-nevet hordoztak.) Látjuk már, hogy mi rejlik az új nacionalizmus mögött. Az, ami a régi mögött is rejtett: a hatalom „mint üzlet”, a politikai artisták cirkusza, a szociális áldozatok órájától való rettegés, röviden: *harc a demokrácia ellen*. A káoszról azonban, hiába minden mesterkedés, nem lehet mást formálni, mint ami lényege. Próbálják mégis. Csak a polgárháborút prolongálják vele. A dolgot belső rendjének tehát továbbra is harcra kell kelnie. A nemzeterő még mindig nem indulhat alkotó munkára, önmagában emésztődik.

Ez a baj. És az, hogy ha a felismerés már kezdi is egyé kovácsolni a polgárfrontot, ebben a harcban még mindig nem áll ott a dolgok belső ereje mellett elég odaadással, egységes közszellemmel a polgárság. Hogy odaállhasson, alighanem öt év Canossa-útját kellene megtennie visszafelé. Ott talán meglelné végre, amire szüksége van. De rut, ragadozó sphinxek őrzik oda-vissza az utat — *Budaörsön túl*. Amint *tovább* indulunk soraik között, ezerfelé tépnek, rémítenek szét bennünket, mert nem a szerencsének: hanem mindig a szerencsétlenségnek Októberét adják fel szívünknek, agyunknak megfejthetetlen talányul.

Öt év távlatából azonban kezd már megfejteni a talány.

Az októberi földreform

Írta: Búza Barna

földreform kérdését nem az októberi forradalom vetette fel. Évtizedek óta hangzott már a magyar közéletben az aggasztóan aránytalan földbirtokeloszlás megjavításának a követelése. A háború alatt új szempont erősítette a földreform sürgetését: a hazáért küzdő katonák jutalmazása. Mindenki földet követelt a hazai föld védelmezői számára s a kormány két kézzel szórta a katonák közé a föld ígérését. Székesfehérvár tüzelkű püspöke az ő pázmánypéteri erőteljességű nyelvén azt hirdette, hogy ha törvény vagy jogrend akadályozza a hazáért vérző nép földhöz juttatását, akkor le kell rombolni azt a törvényt s azt a jogrendet és újat kell teremteni, amely igazságot szolgáltat a népnek. A forradalom, ha százszor akarta volna is, nem tudott volna kitérni a földreform elől, amint nem térhetett ki azóta egyetlen kormány sem.

Földreform-kísérletek.

Próbálkoztak a háború előtt is óvatos, félenk földreform-akciókkal. Parcellázások, telepítések támogatásával igyekeztek a kormányok enyhíteni a földbirtokelosztás aránytalanságait. Külön bankot is alapítottak erre a munkára. A bankot altruista banknak tervezték s a nevében még ma is benne van ez a szép jelző. Darányi Ignác 1909-ben értékes törvényjavaslatot is készített a parcellázásokról. A képviselőház olyan fontosnak találta az ügyet, hogy külön bizottságot választott a tárgyalására. Én is tagja vol-

tam a bizottságnak. Már ekkor kívántam, hogy a törvény adjon az államnak kisajátítási jogot a nagybirtokokra, mert enélkül nem számíthatnak eredményre. Persze az OMGE akkor még hallani se akart kisajátításról, s nem is mert ilyenről szólni a törvényjavaslat. Darányi a költségvetésbe is felvett a parcellázási akció céljaira elég nagy összeget, azt hiszem, évi 9 milliót. Aztán megbukott a koalíció, Tiszák jutottak kormányra *s első dolguk volt félredobni a parcellázási törvényjavaslatot s törölni a költségvetésből a nép földhöz juttatásának céljára felvett összeget.* Ez volt a Tisza-gondolat: egy állapotba merevíteni az országot, s légmentesen elzárni minden változástól.

Az eredmény természetesen az lett, hogy amit megcsinálhattak volna simán, fokozatosan, évtizedes tervszerű munkával, azt meg kellett csinálni egyszerre, sietve, a forradalmi átalakulások kockázatos gyorsaságával. Mindig ilyen az eredménye a természetes fejlődés megakasztásának, de a fejlődés megakasztói sohase akarják ezt elhinni, s ezer tragikus tanulság után ezeregyedikszer megint csak újtába állnak a fejlődésnek.

A forradalom.

A forradalom a követelt reformok első sorába dobta a földreformot. A felbomlott hadsereg rendetlenül haza áradó katonáit csak a gyors földreform jelszava tudta lecsillapítani s visszatartani a fosztogatás és öldöklés anarchiájától. Hiszen ötödfél esztendeig föld-ígéretekkel nyugtatták a frontokon a háborgó indulatokat. És-mikor a nagy nemzeti tanács a november 16-iki néphatározat ötödik pontjában elrendelte a földművelő nép gyors földhöz juttatását, ez a rendelkezés már csak az ellenmondástalan közakarat írásba foglalása volt.

Mindig vallottam, hogy katasztrófára vezet a magyar földbirtok megoszlásának roppant aránytalansága. Mindig vallottam, hogy legfőbb szüksége nemzeti haladásunknak

a gyökeres földreform, tanulmányoztam is a földbirtokpolitika kérdéseit, de október 31-éig még álmomban se gondoltam arra soha, hogy kemény, zűrzavaros forradalmi idők éppen énnekem teszik majd feladatommá a magyar földreform megindítását. Nagyobb meglepetés nem ért soha, mint mikor a forradalom reggelén nekem kínálta Károlyi a földművelési tárcát. Semmiből se sejtettem azelőtt, hogy Károlyi ilyenre gondol, magam pedig soha se gondoltam rá. Természetes, hogy nem lehetett még akkor részletesen kitervelt földreform-programmom.

Földet kért a nép.

Pedig a földművelési tárca szükségszerűen a földreformot jelentette. Az első héttől kezdve búcsújáráhely lett a földművelési minisztérium: földkérő küldöttségek búcsújáráhelye. Nyolc-tíz küldöttséget fogadtam mindennap, s jól esik bizonyítanom, hogy egyetlen egy se kérte a földet ingyen, ajándékba, hanem csak igazságos váltsági áron. Az ország minden részéből jött a nép, s ez nem volt mesterséges küldöttségjárás, eszünkbe se jutott, hogy felhívassunk embereket, sehová nem küldtünk ilyen biztatást, sehol nem adtunk utazási kedvezményt, jöttek maguktól, ösztönösen, látszott, hogy ez a küldöttségözlés egy általános, erős, nagy népakaratnak önkéntes és komoly megszólalása.

Az OMGE.

Jöttek aztán más küldöttségek is*. November 14-én megjelent nálam az OMGE küldöttsége, Miklós Ödön vezetésével. Ott volt Rubinek Gyula, Bernát István, Buday Barna, Kroplop Hugó, Szilassy Zoltán, Nagy Emil s még sok társadalmi előkelőség. Kitüntető nagy szeretettel, lelkesedéssel, megbecsüléssel üdvözöltek. Már a megjelenésük is kivételes megtisztelés volt, mert rendesen nem siet az OMGE üdvözölni a minisztert, hanem megvárja, míg az

jelentkezik nála. Ma se tudom, mivel érdemeltem ezt a kivételes tiszteletet!

Szépen beszélt Miklós Ödön. Azt mondta: „a magyar földbirtokosok megértik az új idők szavát, belátják a komoly földreform szükségét, s *a földreform céljaira önként felajánlják a birtokaikból mindazt, amit nélkülözni tudnak, s ami a megélhetésüket nem veszélyezteti.*” Az urak hangosan helyeseltek, éljeneztek, tapsoltak valamennyien.

„Mindazt, amit nélkülözni tudnak.” Ez bizony elég ravaszul van mondva, elég kétértelmű, s elég könnyen tárgítható és szűkíthető meghatározás így, ahogy most olvasom. De akkor, abban a hangulatban, egészen más hatást tett rám. Komolyan vettem, egész komolyan, s a hazafias áldozatkészség romantikus nagyszerűségű nyilatkozását láttam benne. Olyannak éreztem, mint amilyen 1848. június 11-én a „*Megadjuk!*” felkiáltás volt. Azt a közismert allegorikus képet láttam megelevenedni, ahol a magyarok 48-ban mindenüket leteszik a veszélyben lévő haza oltárára. S úgy is feleltem a nagylelkű felajánlásra, hálásan, megindultan, szinte könnyező meghatottsággal. Naiv lélek voltam bizony, igen naiv I. Másnap a Népszava meg is rótt, hogy túlságosan udvarolok a nagybirtokosoknak. De mikor én egész komolyan vettem, amit mondtak!

Püspökök.

Még nagyobb és még boldogabb meglepetés ért november 24-én. Megtisztelt megjelenésével önként, váratlanul a katolikus püspöki kar küldöttsége: Glattfelder Gyula csanádi, Rótt Nándor veszprémi, Fischer Colbrie Ágoston kassai püspökök, ők már egész nyíltan és határozottan beszéltek. *A püspöki kar felajánlja a nép földhöz juttatásának a céljaira az összes püspöki földbirtokokat. Csak száz holdnyi darabot kérnek minden püspök számára, hogy ne kelljen a piacról ellátniok a konyháikat. A többit mind átén-*

gedik, mégpedig békebeli vételáron. S a vételárat sem akarják már maguk felvenni, hanem átadják a megalakulandó katolikus autonómiának, mert a püspökök ezentúl csak a lelkekkel akarnak foglalkozni, az anyagiakat az autonóm testületeknek engedik át.

Semmi se volt a további elhatározásaimra olyan hatással, mint ez a nagyszerű felajánlás. A földreform méreteire még nem voltak határozott megállapodásaim. Eleinte jóval kisebb mértékűre terveztem a reformot, mint amilyenné később lett. Hiszen annyira vissza voltunk maradva a földbirtokpolitikában, hogy féltem egyszerre túlságosan nagy lépést tenni. A püspöki birtokoknak is legfeljebb a felére akartam megállapítani a kisajátítási jogot, így beszéltem meg a katolikus ügyek kormánybiztosával, Persian Ádámmal. A püspöki kar ajánlata volt döntő hatású az állásfoglalásomra.

Így vittek bele engem a radikálisabb méretű földreformba éppen azok, akik aztán megkövezték érte.

Én azt hiszem, nem volt csupa képmutatás az az áldozatkész buzgalom, amellyel egyházi és világi nagybirtokosok hódoltak akkor a földreform eszméjének. Bizonyára volt része benne az idők változásától felriadó félelemnek is, de talán még több része volt a forradalmat követő novemberi napok önzetlen hazafias fellángolásának. Hiszen akkor sokáig valósággal március tizenötödiki lelkesedés hangulatában élt az egész nemzet, s ha felsorolnám, hogy a forradalom mai szidalmazol közül kik jöttek hozzám dicsőíteni a forradalmat s felajánlani buzgó szolgálataikat a köztársaságnak, talán már az illetők maguk se hinnék el.

Balmazújváros.

Más dolgok is történtek. A népet általában megnyugtatta a földreform komoly ígérete s ez az ígélet bizony sok zavargásnak, sok pusztításnak vette elejét. A kormány minden szava, minden intézkedése csillapítás, rendreintés volt.

Én újságcikkekben, nyilatkozatokban, plakátokon kértem türelemre, nyugalomra, munkára a népet. De volt, ahol már mindez nem használt, ahol a kormány hatalmában lévő fogyatékos rendfentartó eszközök nem bírták elhárítani ja régóta visszafojtott földéhség erőszakos kitörését. Balmazújváros évtizedek óta volt botrányköve a nagybirtokrendszer túltengésének. — Balmazújváros népe megmozdult s november 15-én elfoglalta s felosztotta egymás közt a Semsey-féle hitbizományi birtokot, amelyből eddig se vételre, se bérletbe nem tudtak kapni egy holdat se. Nem is gondoltunk arra, hogy fegyveres erővel vegyük vissza a földeket. Okosabb volt elfogadni a felosztást, mint ideiglenes birtokrendezést, s így legalább utólag törvényes merdebe terelni az eljárást.

A balmazújvárosi eset erős figyelmeztetés volt. Sietni kellett a földreformmal. Szinte csoda, hogy nem akadtak követői másfelé is a veszedelmes példának. Szerencse, hogy így történt. Mert a kormánynak igazán sehol se lett volna módja karhatalommal megakadályozni az erőszakos foglalásokat. Nem is tudom ezt az eredményt másnak be tudni, mint a megnyugtató kormánynyilatkozatoknak, a földreform komoly és gyors megindításának, és a magyar nép nagyszerű józanságának.

A parasztság.

Aki valamikor történetírói tárgyilagossággal fogja leírni ezt a zűrzavaros korszakot, annak ódában kell majd magasztalnia a magyar parasztság csodálatos komolyságát, józan értelmét és öntudatos mértéktartását. Ma még csak a hibákat, a kihágásokat látják sokan, amik itt-ott történtek. De nem gondolják meg, hogy hány ezerszer több kihágás, foglalás, fosztogatás, vérengzés történhetett volna, amiket mind nem bírt volna megakadályozni az állam felbomlott hatalma, s amiktől csak a parasztság becsületes józansága mentett meg minket. A népköztársaság idején

tényleg védtelenek, a kommunizmus alatt egészen védtelenek voltunk az alulról jövő minden erőszak ellen, s mégis éppen a parasztság részéről jóformán semmi erőszak nem történt. Nézzék csak meg a francia faluk történetét a nagy forradalom idején: hogy tele van rémes vérontásokkal, kastélyrablásokkal, kastélyfelgyújtásokkal! Hogy nálunk ez mind nem volt, az a magyar parasztnép józan erkölcsének nagy történeti dicsősége! Csak aki ezt mind átgondolja és összehasonlítja, az tudja megérteni, milyen megbecsüléssel s milyen hálával tartozunk mi a magyar parasztságnak! A magyar paraszt nem csatlakozott a kommunizmushoz, mint olyan sokan a magyar értelmiségből, de nem is hajszolta a kommunizmus után a bosszúállást, mint általában azok, akik a legtörtetőbb szolgálattal szolgálták a kommunizmust. Bizony, bizony ebben az országban a legszebb szobrot a nemzetmentő és nemzetfentartó józan paraszterkölc és parasztertelem érdemelné!

Balmazújvároson szinte érthető volt az évtizedes keresésű erőszakos megmozdulása s Balmazújvárost kivéve, sehol se történt erőszakos birtokfoglalás. A magyar nép türelemmel várt a törvényes földhöz juttatásra. „Kívánták a földet, de békésen, törvényesen, becsületes vétel útján. Özönlöttek hozzám a parasztküldöttségek, mintha népvándorlás bolygatta volna fel a falukat. De ezek nem a forradalmak zsákmány után járó, fosztogatásra vágyó néptömegek voltak, komoly, nyugodt, öntudatos nép volt ez, amely rég visszatartott ősi jogaként kérte a törvényes földhözjuttatást. Senki se akart ingyen földet (legfeljebb ha az intelligens rétegnek egy-két megtévedt alakja), becsületes vételárat kínáltak érte mind, s magántulajdonul akarták, a földet valamennyien (még a szociáldemokrata ipari munkások is). Jóság, érlelem, bizalom nézett rám a szemükből, s az én életemnek legkedvesebb emlékei azok az órák, amiket a parasztküldöttségek fogadásával töltöttem el. Úgy

ereztem, a világ legsötétebb gonosztevője lennék, ha meg tudnám csinálni, látszatreformmal ki tudnám játszani ezt a becsületes bizalmat.

Ankét.

Ílyen hatások alakították ki bennem a földreform koncepcióját. Ankétet is tartottam, s az jó sokáig elhúzódt, de kevés eredménye lett. Senki sem ellenezte a földreformot, mindenki elismerte a szükségét, s a terjedelme felől se voltak még igen nagy eltérések. A nagybirtokosokban mérnem lohadt le egészen az áldozatkészség hazafias fellobbanása s a forradalom okozta lelki megrendülés hatása is érezhető volt még, és így nem fordultak olyan élesen a földreform ellen, mint pár hónappal később. A szocialisták viszont még akkor egyhangúlag elfogadták a földreformra a magántulajdon elvét.

December közepére már kész volt a javaslatom. A minisztertanácsi tárgyalása, több megszakítással, majdnem egy hónapig tartott.

Kell-e földreform?

Komoly és alapos reformra volt szükség, s arra van még ma is. Ma már Magyarország az egyetlen országa Európának, ahol az összes termőterület egyharmadánál is jóval több a nagybirtok területe.

Németországban a 100 hektárnál nagyobb földbirtok az összes terület 24 százalékát teszi, nálunk 45 százalékát.

Franciaországban a 200 hektárnál nagyobb birtok 16 százalék, nálunk 40 százalék.

Dániában 18 százalék a 100 hektárnál nagyobb birtok, nálunk 44 százalék.

Magyarországon az 1000 holdnál nagyobb birtok 7 millió hektár, az összes terület 31 százaléka, tehát körülbelül egyharmadrésze. S az ország területének ez az egy-

harmadrésze 3768 birtokosnak a tulajdonában volt. Viszont a 10 holdon aluli törpebirtokok területe 3 millió hektár, s ez egymillióhétsházezer ember tulajdona. Egymillióhétsházezer embernek volt 3 millió hektár földje, 3700 embernek pedig 7 millió hektár.

Sehol Európában nincs már nyoma se ilyen ijesztően aránytalan birtokelosztásnak. Egyedül csak Magyarországon.

S az arány éppen az ország legjobb részein a legrosszabb és a legijesztőbb. Fejérmegyének termő területe 677 ezer hold. S ebből az ezer holdnál nagyobb birtokok területe 409.000 hold, vagyis 61%. S ez van 90 ember tulajdonában. 10.000 holdnál nagyobb birtok van kilenc, területük 169.000 hold, az egész terület 25%-a. Tehát a *vármegye területének negyedrésze kilenc ember tulajdona*. Viszont a 64 ezer főnyi önálló földműves népességből 35 ezer a teljesen földtelen cseléd és napszámos, 13 ezer a törpebirtokos.

Ilyen birtokelosztást csak komoly és alapos földreformmal lehet megjavítani.

Csak abban az országban lehet szilárd a magántulajdonra alapított társadalmi rend, ahol a földművelő lakosság jelentékeny többségének saját földbirtoka van. Ahol a nagy többség teljesen birtoktalan, ahol a földművelő lakosság 60%-ának nincs egy talpalattnyi földbirtoka se, s ahol 3700 ember tulajdonában van az ország egyharmad része, ott mindig termő talaja van a demagógiának, a felforgatásnak, a kommunizmusnak.

Azért fordultak a kommunisták olyan hevesen az én földreformom ellen, azért volt legelső dolguk beszüntetni minden földosztást, mert jól tudták, hogy *a kommunizmus legbiztosabb ellenszere az egészséges földreform*, s ahol a földműves nép nagy többségének saját földbirtoka van, ott nincs kilátása a kommunista izgatásnak.

Kisajátítás.

Komoly földreformnak alapfeltétele a kisajátítási jog. Viszont a kisajátítás lehetőségéből fakadó bizonytalanság tagadhatatlanul erősen zavarja a termelést. A két szempontot össze kell egyeztetni: lehető szűk körre szorítani a kisajátítási jogot s lehető gyorsan lebonyolítani a kisajátításokat. Én előbb 1000 holdban akartam megállapítani a kisajátítás alsó határát, vagyis, hogy csak 1000 holdon felül legyenek kisajátíthatók a birtokok. Aztán, különösen a szocialisták kívánságára, leszálltam 500 holdig. Ez még mindig elég szűk körre korlátozza a kisajátítást, s 500 hold még teljesen elég a legintenzívebb ipari jellegű gazdálkodásra is. *500 holdnál kisebb földbirtokot az én reformom szerint nem lehetett kisajátítani*, s minden kisajátított birtokból meg kellett hagyni a tulajdonosnak legalább 500 holdat. Csak ahol igen nagy a földszükség, ott lehetett lemenni 200 holdig, de úgy, hogy a tulajdonost az 500 holdon alul elvett területért ugyanolyan értékű földdel kell kárpótolni, tehát ez már nem elvétel volt, hanem csak földcsere.

Ötszáz holdnál nagyobb földbirtoka Csonka-Magyarországon 2700 embernek van, *tehát az én reformom szerint összesen csak 2700 ember jutott volna bizonytalanságba a kisajátítás miatt*, a többi földbirtokos, tehát a magyar gazdatársadalom túlnyomó nagy többsége, továbbra is teljes biztonságban érezhette magát, *mert 500 holdon alul sérthetetlen maradt a földbirtok*. Sőt az 500 holdnál kisebb birtokosok addiginál fokozottabb biztonságba jutottak volna, mert a népnek az 500 holdnál nagyobb földbirtokokból kielégített földéhsége többé nem fenyegette volna az ő biztonságukat.

Igenis, én nemcsak a földtelen népet s a kisbirtokost védtem, hanem *védelmezni, biztosítani, erősíteni akartam*

a középbirtokot is, mert az én ideálom olyan magyar mezőgazdaság, amely kisbirtokok s tudományosan kezelt középbirtokok arányos rendszeréből áll.

A mostani törvény.

Λ ma érvényes földreformtörvény nem szab ilyen pontos határokat *s távolról se nyújt a középbirtoknak ilyen teljes biztonságot.* E szerint a törvény szerint az 1914 óta szerzett, földbirtok mind elvehető, ha akár 10 holdas is, csak a hivatásos gazdáknak hagynak meg 100 holdat. Szükség esetén elvehető minden középbirtok, sőt minden Idsbirtok is, ha 1914 előtt, 50 éven belül, csak egyszer is gazdát cserélt. Még pedig elvehető a 10 holdas kisbirtok is és egy holdat se kell meghagyni a birtokosnak. (31. §.) Már sokkal kíméletesebb a törvény a nagybirtok iránt. A nagybirtokból annyit lehet elvenni, „amennyinek megváltása az Országos Földbirtokrendező Bíróság megállapítása szerint a nagybirtok meg nem váltott részein üzemének megfelelő okszerű gazdálkodást nem gátolja”. (30. §.). Ezt a nagyon szép és nagyon okos meghatározást röviden így is mondhatták volna: „annyit lehet elvenni, amennyit a hatóságnak tetszik”. Mert végső eredményben a kettő körülbelül egyet jelent. Nincs az a legfinomabb gummi elasticum, ami nyújthatóbb volna ennél a meghatározásnál. Ennek az alapján kimondhatják, hogy tízezer holdból elvehető kilencezeröttszáz, s kimondhatják, hogy ugyanabból a tízezer holdból nem vehető el csak tizenöt hold. A törvény alapján nagyszerűen meg lehet indokolni mind a kettőt.

Eszerint tehát a 200 holdas középbirtok, a 10 holdas kisbirtok szükség esetén korlátlanul elvehető az utolsó holdig, ha 1864 óta szerezte a tulajdonosa, ellenben az öröklött nagybirtokból csak bizonyos részt, — még pedig az eddigi gyakorlat szerint igen csekély részt — lehet elvenni. Pedig az 1864 óta szerzett kis- és középbirtokosok legna-

gyobb részét mégis becsületes, komoly munkával, sokszor egy egész élet munkájával szerezte a tulajdonosa. *Aki saját munkájával, szorgalmával szerezte a földet, attól elvehetik, — aki munka nélkül, érdem nélkül örökölte, annak meghagyják.* És ez a kormányrendszer a külföld előtt demokratikus rendszernek nevezi magát. Én nem tettem különbséget a kisajátításnál a szerzett birtok és az öröklött birtok közt, bár talán kellett volna tennem, *a becsületes munkával szerzett birtok előnyére.* A mostani törvény éppen fordítva csinálja.

Én teljesen megvédtem a kisajátítástól a kisbirtokot és középbirtokot. Igazságosan a nagybirtok 500 holdon felüli részéből akartam kielégíteni a nép jogosult földigényét, hogy megmentssem s biztosabbá tegyem a kisbirtokot és a középbirtokot. A mostani törvény odaengedi a földigények lecsillapítására az 1864 óta becsületes munkával szerzett kis- és középbirtokokat is (tehát a kisbirtokok és középbirtokok túlnyomó nagy többségét), hogy kímélhesse az öröklött nagybirtokot. Én a nagybirtokból akartam földet adni a népnek, ez a törvény sokkal kevesebbet ad a nagybirtokból, de *kisajátításra engedi helyette a középbirtokot és a kisbirtokot.* És ezt a törvényt a kispazda Szabó István nyújtotta be! Hogyan tehetett ilyet a saját kispazdátársai ellen? Csak egy mentséget találok rá: *nem tudta, mit cselekszik!*

Az én reformom szerint a nagybirtokból is feltétlenül meg kellett hagyni 500 holdat. A mai törvény szerint — ha a tulajdonos nem hivatásos gazda — elvehetik az egészet, s teljes egészében vehetik el a középbirtokot és kisbirtokot is.

A kommunisták is az egész birtokot vették el attól, akinek 100 holdnál többje volt. Akinek 99 holdja volt, annak megmaradt 99 hold, akinek 101 holdja volt, annak nem maradt egy hold se. Persze a kommunisták nem is fizettek érte, ennyivel jobb a mai eljárás.

Az én reformom szerint a középbirtokhoz és kisbirtokhoz nem szabad hozzányúlni. Az én reformom szerint az egész országban mindössze 2700 ember került a birtoka felől bizonytalanságba, a többi birtokos teljes biztonságban maradt. *A mai törvény szerint bizonytalanságba jutott mind a másfélmillió magyar gazda*, felzavarodott az egész gazdatársadalom nyugalma, se középbirtokos, se kisbirtokos nem lehet biztonságban, mert szükség esetén a 31. §. szerint csaknem mindeniknek megválthatják a birtokát. Még aránylag legnagyobb biztonságban az ősi nagybirtokok birtokosai lehetnek.

Ez a különbség. Hogy a magyar középbirtokosok mégis tájtétköz gyűléssel beszélnek az én reformomról, amely az ő birtokukat teljesen biztosította, s tapsolják a Rubinek—Szabó-féle földreformot, mely bizonytalanná tesz minden középbirtokot, — ez olyan különös lélektani rejtély, amit sehogy se fognak tudni megérteni valamikor ennek a zűrzavaros kornak a történetírói.

Sorrend, vételár.

Másik különbség, hogy én szigorú pontossággal meghatároztam, kik és milyen sorrendben kaphatnak földet, úgy, hogy lehetetlenné vált minden kedvezés, minden protekció. Harmadik különbség, hogy nem a napi áron akartam adni a földet, hanem *háború előtti vételáron*. így csinálta Csehország, Románia, Jugoszlávia, Bulgária. Ha a mai vételárat kénytelen fizetni a nép, nem boldogul a földdel. Két érdek áll szemben egymással: a 2700 nagybirtokos érdeke, hogy a mai magas vételárat kapja, s a másfélmillió magyar földműves érdeke, hogy elviselhető feltételekkel jusson földhöz. Én a másfélmillió földműves érdekéhez szegődtem, mikor azt kívántam, hogy a magyar nép javára hozzon áldozatot a 2700 nagybirtokos és adja a földjét a napi árnál olcsóbban. Persze ma igazán képtelenség lenne mai koronában békebeli vételáron venni el a

földet, — de méltányosan olcsó ár ma is elvárható volna. 1919-ben a békeár körülbelül felét tette a napi árnak, ilyen méltányosságot ma is megérdemelne a magyar nép!

Kisbirtok, középbirtok.

Nem igaz, hogy 10 holdas, húsz holdas darabokra akartam felosztani az ország egész földjét. Nem igaz, hogy fűnek-fának ígértem földet s tízszer annyit Ígértem meg, mint amennyit lehetett adni. Pontosán meg volt határozva, hogy mennyi föld osztható fel, s hogy kik és milyen sorban kaphatnak földet. Nem ámitottam senkit, nem ígértem többet, mint amit beválthattam.

Szaporítani akartam a középbirtokokat is, de *csak tudományosan végzett gazdák számára*. Aztán kisbirtokokat; amennyit egy család meg tud munkálni, s amennyiből egy család megél. 1—2 holdas munkásbirtokokat, ami nagyon sokat lendítene a földmunkásság sorsán. Városok körül csupa intenzív kerti birtokot, hogy ne legelők övezzék a várost, hanem gyümölcsös, veteményes kertek. A Balaton körül villatelepek, gyümölcsösök az őszállapotú legelők helyén. A velencei tó körül, a folyók, patakok mentén baromfitenyésztő gazdaságok, halgazdaságok. Mindez nem indítható meg földreform nélkül, a nagybirtokok nagy részének makacs mozdulatlansága miatt.

Előnyösebb a kisbirtok.

Éreztem, hogy az ország egész jövő fejlődésének csak a helyes földreform lehet az alapja. A nagybirtok is termelhet jól, de aki nem vak, látnia kell, hogy egész Európában a kisbirtokrendszeré a jövő. Szerencsétlenség volna a mindenütt kihalófélben lévő nagybirtokrendszerre alapítani a magyar gazdasági élet jövőjét, s mindenáron a nagybirtokrendszer egyetlen szigetévé merevíteni ezt a kis országot a kisbirtokrendszer Európájában.

Európa legmagasabb mezőgazdasági kultúrájú orszá-

gai mind kisbirtokos országok: Dánia, Belgium, Bajorország.” A háború előtt az évi búzatermés átlaga hektáronként Dániában 27 métermázsa, Belgiumban 26 métermázsa, Bajorországban 26 métermázsa volt, a nagybirtokos Magyarországon 13 métermázsa, sőt a nagybirtokos Kelet Poroszországban is csak 18 métermázsa. Még kedvezőbb a kisbirtokon az állattenyésztés aránya. A német statisztika szerint egy négyszögkilométerre esik kisbirtokvidéken (Bajorországban) átlag 75 darab szarvasmarha és 61 darab sertés, nagybirtokvidéken (Keletporoszországban) 33 darab szarvasmarha, 19 darab sertés.

A népsűrűség is jóval nagyobb a kisbirtokon. Németországban még a keleti részen is kisbirtokvidékeken egy négyszögkilométerre átlag 100 lakos jut, nagybirtokok ví dékén 30 lakos.

A nagybirtoknak minden előnyét megszerezheti a maga számára a kisbirtok szövetkezés útján (különösen ha tudományosan kezelt középbirtokok támogatják), de a nagybirtok sohase szerezheti meg magának a kisbirtok legfőbb előnyét, a föld művelőjének azt a tudatát, hogy a saját földjén magának és családjának dolgozik.

Ha szociális szempontból, a társadalmi rend nyugalmanak, biztonságának, a kommunizmus megelőzésének szempontjából nem is lenne parancsoló szükség a kisbirtokrendszerre való áttérés, akkor is meg kellene csinálni ezt az áttérést a termelés érdekében, mert az európai tapasztalatok szerint a kisbirtok termelése előnyösebb, mint a nagybirtoké.

Lehet, hogy Magyarországon még el van maradva a kisbirtok művelése a külföldhöz képest. Nem is csoda, hiszen eddig is keveset törődtek vele. De viszont nincs nép Európában, amely szorgalma, értelme, ügyessége, tanulékonyága szerint alkalmasabb lenne igen magas fokú földművelésre, mint a magyar parasztság. A magyar paraszt értelme, ügyessége, tanulékonyága a mi legnagyobb, leg-

becesebb s megbiztatóbb nemzeti vagyonunk, s aki ezeket a nagyszerű nemzeti tulajdonságokat a földművelés helyes megszervezése által érvényesíteni tudja, az Európa legmagasabb gazdasági kultúrájú s legjobb módú országai közé emeli Magyarországot. Megvan hozzá a nagyszerű föld és a nagyszerű nép. Csak meg kell szervezni a termelést.

A termelés fejlesztése.

Ezt szerettem volna én megvalósítani a földreform kapcsán. Ezért készítettem el a másik nagyobb törvényjavaslatomat, *a gazdasági kamarák szervezéséről*. Nem egyszerű tanácsadó-testületeknek terveztem a gazdasági kamarákat, hanem *a magyar földműves nép általános szervezetének*. Minden község, minden körjegyzőség külön gazdasági kamara, s minden földműves ember tagja a kamarának. A községi kamarák választottaiból alakulna a járási, megyei és országos kamara. S minden községi kamara mellett lenne *gazdasági szakképzettségű állami megbízott*, aki a kamara ügyeit vezetné, s a község gazdáinak tanácsadója lenne a helyes gazdálkodásban. Ez körülbelül 2000 új állás, de ennek a szervezése épp olyan szükséges, mint 20.000 fölösleges régi állás megszüntetése. E nélkül nem mozdulhat a magyar földművelés. A magyar falu földművelésből él, s a magyar faluban van a nép számára egyházi szakember, orvosi szakember, közigazgatási szakember, csak éppen földművelési képzett szakember nincs. A földművelési kormány csak intézkedik, de nincs, aki végrehajtsa az intézkedéseit. A 2000 új állás költsége bőven kikerülne száz más megtakarításból. — Az állami szakemberek által vezetett kamarák útján jutnának a földművelők jó vetőmaghoz, műtrágyához, rézgálichoz, szénkéneghez, a kamarák könnyebbé tennék a termények értékesítését, terjesztenék a méhészetet, selyemtermelést, gyümölcsstermelést, tarthatnánk mélyszántó- s más gépeket, szervezhetnének öntözési vállalkozásokat, szervezhetnék a kötelező

állami állatbiztosítást, az elhullott állatok értékesítésével együtt. Külön kamarája lenne a gazdáknak, külön a munkásoknak, s a két kamara küldöttei egyezkednének egymással a munkabérek s egyéb kérdések felől.

Másik rész az oktatás. Az elemi iskolákba akartam bevezetni a földművelési oktatást, úgy, hogy *a falusi elemi iskola nagyrészben földművelési szakiskola legyen*. A tanítási idő felét fordítsák az elméleti tanításra, írásra, olvasásra, számtanra, egyébre, a másik felét gyakorlati mezőgazdasági oktatásra, hogy már itt előkészítsék a gyermekek lelkét az intenzívebb földművelésre. Hozzá is fogtak a minisztériumban elkészíteni a földművelési tervet ehhez az iskolai reformhoz.

Ilyen készülékekkel akartam én összekapcsolni a földreformot, így indítottam meg a munkát minden irányban, s ha így sikerül, hiszem, hogy a kisbirtokrendszerre való áttérés még átmeneti visszaesést se hozott volna a termésben, rövid idő múltán pedig nagyszerű emelkedést.

Város és falu.

Sajnos, nagyon is el tudták terjeszteni a városi lakosságban azt a babonát, hogy a paraszt csak magának termel, nem szállít a városok élelmezésére, a városokat csak a nagybirtok élelmezi, s ha megszűnnek a nagybirtokok, éhenhal a város. Úgy ír erről igen sok lap, mint kétségbe se vonható sarkigazságról, s a városi polgárság csodálatos felületességgel és rövidlátással kritika nélkül elfogadja, elhiszi ezeket a képtelenségeket, s ellensége lesz a földreformnak.

Pedig csak egy kicsit kellene gondolkoznia: hát a paraszt meztelenül jár? Annak nem kell ruha, csizma, eke, kasza, só, petróleum? S hogy ezt megszerezhesse, nem kénytelen eladni a termése egy részét? S nem éppen ez a rész az, amiből a természetes csereforgalom szerint a városi lakosság él?

És érdekes: *akik azt terjesztik, hogy a várost csak a nagybirtok éllelmezi, ugyanazok folyton a kiscgazdát szidják azért, hogy drága a kenyér, meg a tojás.* Egyik szavukkal szidják a kiscgazdát, mert drágán adja nekik a kenyeret, másik szavukkal ellenzik a földreformot, mert a kenyeret ők csak a nagybirtoktól kaphatják. S nem veszik észre a rémséges ellenmondást, és nem veszik észre, kinek az ügyét szolgálják, mikor ilyen téves és ferde felfogásokkal egyre inkább élezik az ellentétet a város és a falu közt.

Mikor a földreformról van szó, akkor a nagybirtok a falu ellen szövetségesül szerzi magának a várost azzal a jelszóval, hogy éhen hal a város, ha felosztják a nagybirtokot. Mikor a drága kenyérről van szó, akkor a nagybirtok a város ellen szövetségesül szerzi magának a falut, mert azt mondja a kiscgazdának: látod, hogy irigylitől az a kapzsi városi nép a búzaár emelkedését! S város és falu üti egymást, s nem érti meg, hogy az ő verekedésüknek egy harmadik látja hasznát.

Város és falu egymásra van utalva, s több köztük az érdekközösség, mint az érdekelletét. A földreform emeli a parasztság jólétét, az pedig ősrégi igazság, hogy *ahol gazdag a paraszt, ott gazdag a polgár is.* — A parasztnak és a polgárnak ezt az érdekközösségét kellene felismerni s érvényesíteni a két nagy tábor szövetkezésében a közös érdek alapján. Ha a parasztság és a polgárság nem hallgat a célzatos uszításokra, ha felhagy a kölcsönös ellenségeskedéssel, amire úgy sincs semmi komoly ok, s a közös érdekeket megértve, egy táborba tömörül, *akkor ezé a szövetkezése lesz a döntő erő Magyarország sorsának az intézésében,* s a harmadik nagy tényezővel, az ipari munkássággal egyetértésben, ez fogja megvalósítani az igazi, erős demokráciát, a nép jólétének s az ország fejlődésének egyetlen biztos alapját. A városi polgárság hivatása lenne a kezdeményezés. A városi polgárság követelje a földreformot a földművelő nép számára, mert ez nem csak a

nép-érdeke, de érdeke a nép gazdagodása által szinten gazdagodó polgárságnak is, és így vonja magához a földművelő népet, hogy együtt küzdjenek a közös érdekek diadaláért. Ez hozna gyönyörű jövőt az egész ország számára, ilyen jövő gondolata vezette a mi rövid kormányzásunkat. Magasra emelni a földművelést, fokozni az ipari termelést, megindítani közmunkákat, a Duna-Tisza csatorna, a csepeli kikötő építését (mind a kettőre bizottságot szerveztünk a legjobb szakemberekből), — ezek voltak a törekvéseink. Igazságosabbá tenni a nemzeti jövedelem elosztását béregegyeztető bizottságok munkája által s igazságosabbá a terhek elosztását progresszív kulcsú adótörvények által. Szende Pál adótörvényeinek alap gondolata volt könnyíteni a kisjövedelmű és középjövedelmű lakosság (tehát a parasztság és polgárság) adóterhein, s az adóterhek túlnyomó részét ráhárítani a nagyjövedelmekre, a nagytőkére és nagybirtokra. Nem forgalmi adót tervezünk, hanem fokozatosan emelkedő jövedelmi adót, ahol a kisjövedelmek adója 1%-kal kezdődik s a legnagyobb jövedelmeké 80%-ig emelkedik. A nagy örökségek adóját fokozatosan egész 80%-ig akarta emelni Szende. Azok viselték volna a terheket, akiknek a nagy jövedelme elbírja, s a kisebb jövedelmű parasztság és polgárság terhei jelentékenyen enyhültek volna. Bizony, a zsidó nagytőke ma is szívesebben látja a keresztény kurzus forgalmi adós pénzügyminisztereit, mint: a progresszív adót csináló zsidó Szende Pált?

A földreform kezdetei.

A földreformot, mikor nyilvánosságra jött, lelkesen magasztalta az egész sajtó. Talán legjobban Túri Béla lapja, az Alkotmány. — Januárban belépett a kormányba nagyatádi Szabó István. Elfogadta az én reformomat kifogás nélkül. Alá is írta: Mint ahogy aláírta: később a Rubinek Gyula földreformjai is. Isten tudja, mi mindent fog

még aláírni, ha sokáig élteti a Gondviselés! Együtt alakítottuk meg a földbirtokrendező bizottságokat, együtt küldtük ki őket a vidékre. Károlyi azt kérte megtsiszteltetésül, hogy az ő birtokán kezdjük el a földreform munkáját. Így lett a kápolnai ünnep 1919 február 22-én. Ott volt Szabó István, ott volt Mayer János, ott álltak az oldalamnál. Azóta valószínűleg elfelejtették, mert ahányszor engem szidnak a kápolnai földosztás miatt, soha se jut eszükbe felállani s jelentkezni, hogy: mi is ott voltunk. Bizony, hosszú az ut a kápolnai földosztástól az egységes párt elnöki székhéig, azalatt sok mindent elfelejt az ember!

Januárban már felocsúdott a nagybirtok a forradalmi megriadásból. Az OMGE megindította a harcot a földreform ellen, Élesen tiltakoztak s a tiltakozás vezérszónoka gróf Bethlen István volt. Akkor ő tiltakozott a földreform ellen, amit én csináltam Szabó Istvánnal. Most ő csinál földreformot Szabó Istvánnal. Ilyen az élet.

Még hevesebben küzdött az OMGE a gazdasági kamarák ellen. Az OMGE-nak 8000 tagja van s mégis azt követelte mindig magának, hogy ő képviseli az egész magyar földművelő társadalmat, amelynek pedig ma is van másfélmillió tagja. Én meg akartam alakítani a magyar földműves társadalom törvényesen választott igazi képviselőjét, hogy ne a nagyobbrészt nagybirtokosokból álló OMGE irányítsa a magyar földművelési politikát az ő korlátlan tekintélyével mindig a nagybirtok érdekében. Ezért a nagy ellenkezés.

Az OMGE földreformellenes küzdelmének segítői támadtak: *a kommunisták*. Ezek is elkeseredetten ellenezték a földreformot. Persze, mert ahol szaporodik az önálló földműves birtokosok száma, ott elvesznek a kommunisták kilátásai. Csakhogy természetesen ezt az indokot nem hirdették nyíltan. Nyíltan ugyanazt hangoztatták, amit az OMGE: hogy a várost csak a nagybirtok éllelmezi, ha felszűnt a nagybirtokot, éhenhal a város. Ezt a hamis frá-

zist én legtöbbször Hamburger Jenőtől hallottam, ő valóságos fanatizmussal, szinte szajkómódra ismételte folytonosan.

A kommunizálások.

A szocialisták balszárnya áttolódott a kommunisták felé, s a szociáldemokrata párton belül csinálták az alattomos aknamunkát. Mi, a párton kívül állók, nem tudtuk ezt, Egy este a szocialista párttitkárság jelentette nekem, hogy Somogy megyében kitöréssel fenyeget a nép türelmetlensége, Hamburger Jenő párttitkár holnap lemegy csillapítani a forrongást, adjak neki megbízást, hogy a földreform siettetése terén is megtehesse a szükségeseket. A törvény szerint a miniszter biztosokat küldhetett ki a földreformmunkálatok ellenőrzésére s bizonyos kisebb csillapító intézkedések megtételére. Több vármegyébe kellett ilyen biztost kiküldeni, s mindenütt lecsillapították a nyugtalanságot. Hamburgert én nem ismertem személyesen, de többször dicsérték előttem, hogy novemberben ő csillapította le a déli részeken a forrongást, s komoly, megbízható ember, hát nyugodtan elküldtem neki az ideiglenes miniszteri biztosi megbízást, azzal, hogy amint visszajön, jelentést tesz. Nagy hiba volt, talán a legnagyobb hiba, amit az egész idő alatt elkövettem. Különösen hiba volt, hogy nem vártam be Szabó Istvánt, aki akkor vidéken volt valahol, s nem beszéltem meg vele a dolgot, miután éppen az ő megyéjéről volt szó, Csak a sok izgalomtól való kimerültségemmel tudom magyarázni, hogy ez mind nem jutott akkor eszembe. Különben is a megbízás nem vonatkozott semmi jelentékeny intézkedésre, különösen nem, amit azután tényleg csinált Hamburger, mikor egyenesen termelő szövetkezetté alakított egy pár birtokot. Ez nem csak a megbízással ellenkezett, de a törvénnyel is. Olyan volt, mintha leküldenék valakit a ház ablakait megtisztítani s ő felgyújtaná a házat. Viszont egészen biztos, hogy ha nem adok is meg-

bízást, Hamburgerek akkor is megcsinálják a tervüket, mert már elhatározott szándékuk volt a földreform megakasztása.

Tiltakoztam, visszavontam a megbízást. Nem volt erőnk a balra sodort szocialista tömegekkel szemben. Szabó István vállalkozott, hogy lemegy Somogyba s rendet csinál. Harmadnap elképedve olvasom a Népszavában Szabó aláírt nyilatkozatát, hogy nagyon helyesli a termelő szövetkezeteket, hozzájárul az alakításukhoz s támogatásukat ígéri. Szemző, az államtitkár, azt mondta, hogy kényszerűségből írta alá Szabó. Hamburger felizgatott tömegei várták az állomáson, s ha alá nem írja, agyonverik. Szabó, mikor visszajött, másképp mondta el. Ott volt Hamburger az állomáson az embereivel, de ott voltak az ő kispapjai hívei is, sokkal nagyobb számban. Csak intenie kellett volna, s ezek leverik a Hamburger népet. De ő kerülni akarta a vérontást, hát inkább aláírta: békésen a Hamburger által követelt nyilatkozatot.

Ez már a végső züllés kezdete volt. Böhmtől katonaságot kértem a kommunizálás elfojtására. Ígért, amennyi kell, de semmit se küldött. Károlyihoz mentem: lemondok, mert nem bírok a szocialista szélsőségekkel. Károlyi értekezletet hítt össze. Ott volt Szabó, Garami, Kunfi, Csizmadia Sándor, Hamburger is. Hosszú vitatkozás után, amelyben Garami támogatott legjobban s igen erélyesen viselkedett Szabó István is, Hamburger kapitulált. Megígérte, hogy leszereli az egész akcióját s nem akadályozza a földreformot. Ezt ígérték a szocialista miniszterek is. Pár napig csakugyan nyugalom volt. Aztán egyszerre több helyről jött birtokkommunizálás híre, Aszódról, Beregből, Biharból. Látszott, hogy egy központból irányítják az egészet. Hamburgerek újra kezdték a harcot. Több helyen elkergették a birtokrendező bizottságokat. Karhatalmam nem volt, hogy segítsek. A földreform megbukott. Mentem Károlyihoz: most már lehetetlen maradnom, felbomlik minden.

Arra kért, várjak két napig, ő még megpróbálja a kiegyenlítést.

Harmadnap jött a Vix jegyzéke. Lemondtunk.

A nagybirtokot 1919-ben Hamburger Jenő és Kun Béla mentette meg a demokratikus földreformtól. Nekik tartoznak hálával azok, akiknek örömeire és hasznára volt az én földreformom bukása . . .

*

1789-ben törölte el a jobbágyságot a francia forradalom. Magyarország csak 59 esztendő múlva követte a francia példát. 59 esztendeig szorították vissza nálunk a jobbágyfelszabadítást, 59 esztendeig zárták el a magyar határokat a hódító világeszme elől, 59 esztendeig élt a magyar nemesség többsége abban a képzelgésben, hogy ha az egész világon felszabadulnak is a jobbágyok, Magyarországot örökre meg lehet tartani a jobbágyrendszer külön szigetének. Mennyi jobbra hivatott nemzeti erő pazarolódott el arra a kilátástalan küzdelemre, hogy elzárják Magyarországot az emberi fejlődéstől s megkövesítsék a rendi alkotmány állapotában!

Háromszáz esztendeig küzdött már a magyar nemzet szüntelen szabadságharcokban a Habsburgok uralma ellen. Aztán jött Napoleon, jött a nagyszerű alkalom, hogy megdöntse a fojtogató Habsburg uralmat, s akkor a magyar nemzet odaállt a zsarnok Habsburgok mellé s harcba ment Napoleon ellen, a Habsburgok oldalán. Hogy értse meg a történelem ezt a lélektani képtelenséget? Csak egy magyarázata van: Napoleon a függetlenséggel együtt a jobbágyfelszabadítást hozta volna Magyarországra. Ezért fordultak ellene. Inkább kellett a Habsburg zsarnokság a jobbágyság fenmaradásával, mint a függetlenség a jobbágyfelszabadítással. Ha nálunk is megtörtént volna a jobbágyság felszabadítása a XVIII. század végén, s az emiatt folyt fél-százados küzdelem energiáit építésre, az ország erősítésére

fordíthatták volna, milyen más fejlődést vehetett volna a magyar történelem! Pedig a józan értelemnek már a XVIII. század végén látnia kellett, hogy a jobbágyfelszabadítást nem lehet elkerülni, a rendi alkotmányt nem lehet fenntartani! Minek hát értékes nemzeti erőket pazarolni a haladás ellen való szélmalomharcra?

Ép így folyt a harc és folyik még ma is az általános titkos választójog ellen. Ép így jutottunk el megint odáig, hogy ma az egész világon Magyarország az egyetlen ország, ahol nyílt szavazás van, korlátolt szavazati joggal. S megint azt hiszik sokan, hogy ez fenntartható így, hogy mi örökre a nyílt szavazás kis szigete maradhatunk a haladó világ közepette s ennek a lehetetlenségnek a valószínűsítésére tékozzolják a nemzet annyi értékes erejét!

És ép így folyik most a kétségbeesett küzdelem a nagybirtokrendszer fenntartásáért. Egész Európában gyökeres földbirtokreformokat csináltak mindenütt, egész Európában megszűnik a nagybirtok, ma már Magyarország az egyetlen nagybirtokos ország Európában, s azt hiszik, hogy ez így maradhat örökre, hogy örökre kizárhatjuk a határainkon az európai fejlődést s a nemzet drága erőit és drága idejét rápazarolják arra a balga törekvésre, hogy a kisbirtokrendszer országai közt az elavult, haldokló nagybirtokrendszer egyetlen kis szigete maradjon a mi országunk!

Mikor győzhetetlen világhatalom volt a Habsburg ház, akkor szakadatlan szabadságharcokban küzdöttünk ellene. Mikor elgyengült, s az egész világ biztosan tudta már, hogy szét kell omlania birodalmának, akkor odaálltunk hozzá, háborúba mentünk érte, odakötöttük a sorsunkat az ő veszendő sorsához, hogy vele együtt elpusztuljunk mi is. Ép így leszünk most a nagybirtokkal. Egész Európa példája világosan mutatja, hogy a nagybirtok nem maradhat meg, hogy a nagybirtok-gazdálkodásnak meg kell szűnnie, s mi éppen most akarjuk állandósítani a nagybirtokrendszert,

a nagybirtokrendszerre építeni az új gazdasági életünket s hozzákötni egész gazdasági jövőnket a nagybirtokrendszer veszendő sorsához, mint ahogy hozzákötöttük a habomban országunk létét a Habsburgok haldokló ügyéhez!

Nem okosabb lenne a kilátástalan küzdelem hiábavaló erőpazarlása helyett megegyezni az idők kényszerűségével s azon igyekezni, hogy a kikerülhetetlen változás egészségesen, simán, a nép és az ország szempontjából a legelőnyösebben s a nagybirtokosoknak is súlyosabb hátránya nélkül menjen végbe? Soha nem voltam ellensége a nagybirtokosoknak — miért is lettem volna? — mint ahogy a jobbágyfelszabadítás harcosai se voltak ellenségei a nemességnek, — de nekik is látniuk kell Európa gazdasági fejlődését s okosan alkalmazkodniuk ehhez a fejlődéshez, mert végzetes szerencsétlenségre vezetne, ha most két-háromezer ember érdekében megint visszazorítják az ország demokratikus átalakulását, mint ahogy visszazorították egy félszázadig a jobbágyfelszabadítást. Jobb a nagybirtokosok számára is, ha okosan, önként alkusznak meg a fejlődés szükségleteivel, mint ha rövidlátóan, makacs ellenállással ők maguk idézik fel, hogy velük szemben és ellenükre jussanak megoldáshoz a megoldást követelő kérdések. Erre a becsületes kiegyenlítésre törekedtem én, de viszont nem voltam hajlandó látszatreformot csinálni, amely csak mutogatja a földet a népnek, de igazán nem ad neki semmit. Pedig igen sokan, ilyen reformot szerettek volna csináltatni velem.

Szent István hagyománya az, hogy haladjunk együtt Európa haladásával, alkalmazkodjunk okosan az európai fejlődéshez. Mi konokul az ellenkezőjét csináljuk ennek mindenben. A visszamaradásban, a haladástól való elzárkózásban keressük a boldogulásunkat. Mindent másképpen akarunk csinálni, mint ahogy a többi országok csinálják. Ebből fakad a romlásunk.

Bulgáriát is legyőzték, megcsonkították, mint minket,

de Bulgária a vereség után munkába kezdett, békés, demokratikus politikát folytatott, földreformot csinált, s kivergődött a háborús romlásból. Mikor megjött hozzánk a bolgár földreform híre, most négy esztendeje, a mi bölcseink azt írták, hogy Bulgária le fog hanyatlani, el fog pusztulni, mert a nagybirtok megszüntetésével kitörölte magát a kultúrországok sorából. Hát úgy elpusztult, hogy egyetlen bolgár léváért ma 200 magyar koronát kell adni. Bizony ideje volna, hogy mi is rálépjunk már valami ilyen „elpusztulásnak” az útjára!

*

Bűnös és végzetes könnyelműséggel sodorták bele Magyarországot a világháború halálos kalandjába. A bécsi akarat feltétlen teljesítéséhez szokott Tisza-rendszernek az átká volt ez rajtunk. Egészen bizonyos, hogy ha 1914-ben Justh Gyula a miniszterelnöke Magyarországnak, akkor nem tör ki a világháború, mert Justh Gyula semmi esetre se tért volna el a háborúellenes állásponttól, mint ahogy eltért Tisza István. A kétségtelenül hatalmas nagy elme, Tisza István, meghajolt a kétségtelenül gyenge diplomata, Berchtold előtt. Az egyszerű, de kemény Justh Gyula nem hajolt volna meg. A magyar miniszterelnök hozzájárulása nélkül pedig semmiképp se üzenhette volna meg a háborút Ferenc József, aki különben se akart háborút, s ha ezt a háborúellenes lelkiállapotát erősítette volna a magyar miniszterelnök hajthatatlan álláspontja, bizonyára nem írta volna alá a hadüzenetet. Lehet, hogy akkor is kitört volna később a háború, de más erőviszonyokkal, más szövetségi kapcsolatokkal, amik egészen más eredményt hozhattak volna. — így meggondolva, nem túlzás volt azt mondanunk, hogy Magyarország bukása, s talán egész Európa romlása, közvetlen az 1910-es magyar képviselőválasztásokból Jakadr

Nagy bűn volt, hogy felidézték a háborút, még na-

gyobb, hogy nem fejezték be idejében. A szerencsétlen Berchtold osztrák terület átengedése árán akarta megelőzni az olasz háborút. Berchtold megbukott, jött Burián, a Tisza embere, nem adott osztrák területet az olaszoknak, az olaszok is ellenünk támadtak, még kilátástalanabb lett a küzdelem. Szegény tehetetlen Károly király kétségbeesetten igyekezett békét kötni, hogy megmentse, amit még lehet. Elgáncsolták minden törekvését. így rántott magával a német minket is a szörnyű vereség katasztrófájába, így szakadt ránk a rettentő végzet, amely egyetlen tintacseppből született: abból a csepp tintából, amellyel Ferenc József aláírta: a szerb hadüzenetet. „Mindent megfontoltam, mindent meggondoltam” ...

Most itt vagyunk: vesztett háború, harmadára csonkított ország, felére csonkított nemzet.

Kétségbe kell-e hát esnünk? Van-e még jövőnk, vagy csak a nagyszerű halál végső jelene következik már a történelmünkben?

Nincs igaza a kétségbeesésnek, bűn a kishitűség! Ha nincs is ma erőnk visszaszerezni azt, ami elveszett, — ami megmaradt a számunkra, az is elég, hogy erős, nagy termékeny nemzeti élet fejlődjék rajta. Nemzetek nagysága, nemzetek értéke nincs kötve se a népességi számhoz, se az országterülethez. Mert hiszen akkor Afganisztán több lenne, mint Svájc, s Madagaszkár népe többet jelentene, mint a norvég nemzet. Még így megcsonkítva is nagyszerű helyet foglalhatunk el az emberi kultúrvilág életében s nagyszerű részt biztosíthatunk magunknak az emberi haladás munkájában. Háromszázezer négyzetkilométerről százezerre csonkították Magyarország területét. De láttam én már százholdas birtokot, amelyik jó gazda kezében sokkal többet hozott s gazdájának magasabb kulturális jólétet biztosított, mint akárhány 300 holdas birtok. Hát csak azért se szabad csüggednünk! A mi harmadrésze csonkított országunk mindenben alkalmas arra, hogy szorgalma?

és értelmes nép munkája által a virágzó jólét paradicsomkertje legyen belőle, hogy nyolc millió ember, tízmillió ember jómódú, egészséges életet, boldog és magas kultur-életet élhessen rajta. Minden természeti feltétele megvan itt a boldogulásnak, a bőségek, egy munkás nemzet nagyszerű haladásának és emelkedésének. Ahol 8 millió ember lakik s 16 millió ember számára elegendő élelmet terem a föld, ott nem lehet éhség, ott nem lehet kétséges a lakosság megélhetése, s ott az anyagi megélhetés biztonságától erős és értékes kulturális fejlődésnek kell következnie. Most nagyobbá, tiszteltebbé, boldogabbá emelkedhetik a magyar nemzet, mint valaha volt, mert a nemzet erőit nem fojtja vissza többé a Habsburg-erőszak, szabadon szárnyalhatnak, szabadon érvényesülhetnek s felemelhetik a magyarságot arra a színvonalra, amely tehetségeinél fogva megilleti őt. De ne az erőszaktól, ne a nyers erőttől várjuk a boldogulásunkat. A tudományok életébe, a művészetek életébe, a gazdasági alkotások életébe, a kultúra életébe kapcsolódjunk bele, s ebben haladjunk együtt a haladó emberiséggel.

Ezek a gondolatok vezettek engem a földreform munkájában. Emelni akartam egy fokkal a magyar parasztság életszínvonalát és kultúrszínvonalát. Életre akartain hívni a magyar parasztságban szunnyadó nagyszerű értelmi és erkölcsi erőket, hogy biztos emelő szárnyai legyenek a felfelé törekvő magyar nemzeti életnek. Avval akartam kezdeni, hogy a nagybirtok országából, a puszták országából egészséges, modern gazdaságok országa legyen Magyarország, béresek nemzetéből független gazdák nemzete legyen a földműves Magyarország Progresszív adórendszer, amely a nagy jövedelmekre hárítja az ország terheit, a földművelés intenzív szervezésével kapcsolatos egészséges földreform, komoly, őszinte, dolgozó demokrácia: ezeken az alapokon épülhet csak fel a jómódú magyar nép boldog Magyarországa. — így emelkedett ki a háborús romlásból

Bulgária, így boldogult a háborúvesztes Ausztria, s a mi országunknak sokkal több természeti feltétele van meg a felemelkedéshez és a boldoguláshoz, mint akár Bulgáriának, akár Ausztriának. S így épül ma Európa keletén sok új ország: Bulgária mellett Jugoszlávia, Románia, aztán Csehország, Litvánia, Észtország, Lettország, — mindenkinek alapos földreform volt a legelső tennivalója, s mindenik radikálisabb földreformot csinált, mint amelyet én terveztem. És boldogul valamennyi. Nálunk négy esztendőn át harsogtak a nép fülébe magasztos jelszavakat: a nemzeti gondolatot, a keresztény szellemet, s a sok jelszó, mintha csak azért zúgott volna, hogy elmaradhasson a komoly tett: a földreform. És mi a nagy jelszavak négy esztendeje alatt nem tudtunk boldogulni tizedrészannyit, mint a dolgozó és cselekvő Bulgária.

Szépek a jelszavak, gyönyörűen csengenek, de boldogulást, haladást, emelkedést csak a munka és a cselekvés demokráciája, a tettek és alkotások demokráciája tud teremteni.

Jog és f o r r a d a l o m

Írta: Vámbéry Ruzstem

Évszázados erejüket köszönik a napóleoni törvénykönyvek a francia forradalom tüzeinek, amely gondolati anyagukat egybeforrasztotta. Aminek látványosan a császár alkotó géniusza kölcsönzött formát, hogy egész Európában a gazdasági liberalizmus rendjének biztos talpköve legyen, az valójában a forradalomban mérkőző erőknek statikai eredménye. Nem felel meg a történelmi tényeknek, ha az uralomról leszorított osztályok a forradalmi jogalkotásnak a fennálló jogrend szentségét vetik ellen, mert a példák, amelyekre Menger hivatkozik (Neue Staatslehre 103—104.), eléggé bizonyítják, hogy a jog erőszakos változásai, ha felülről származtak, sohasem találkoztak ily aggályokkal. Fejedelmek és földesurak sohasem haboztak, hogy rendi jogaikat forradalmi úton vívják ki. Amit ők egyik érdekör javára megtehettek, megtagadhatjuk-e azt a nép egyetemétől?

Lassú és észrevétlen a jog terebélyes fájának növése. Még lassúbb, ha a halalom vaspántja vet gátat a fejlődésnek. Közel egy évszázad — a júliusi forradalom — óta működnek a szociális erők, amelyek az írott jog oly szilárdnak látszó épületét aláássák. Ha a jogalkotás részleteiben, a jogalkalmazás gyakorlatában itt-ott érvényesülő szociális gondolat ideig-óráig levezethette is a jog alvilágának mindinkább elhatalmasodó erőit, el kellett jönni az órának, amelyben az evolúció a jog forradalmává sűrűsö-

dik. Látszólag a perc szülötte a forradalmi jogalkotás, valójában a visszaszorított fejlődés kitörése. Mint ilyen nem tagadása, hanem biztosítása a jog folytonosságának. Miként Jean Cruet hirdeti: beaucoup danarchie cest le désordre, mais un peu danarchie cest le progrès. Csupán a mértéktől függ, hogy a méreg éltető orvosság vagy éltet puszttító anyag legyen.

Mi jogászok vagyunk ennek, a vajúdó társadalomnak orvosai, akiknek hivatása ügyelni, hogy a szükségesnél több méreg ne jusson a beteg szervezetbe. Nekünk, akik tudjuk, hogy nem a jog teremti a társadalmat, hanem a társadalom teremti meg a jogot, tevékeny rész jut ebben a teremtő munkában. Új rend alakul szemeink előtt és ennek csak úgy mint a réginek a lényege: a rend. Ma még kő, hamu és láva fedi a tűzhányó kitörési területét. Rajtunk áll, hogy a felszínre sodort termő erőket a társadalom új rendjének szolgálatába szervezzük. Rajtunk áll, hogy e vér- és könnyáztatott földön mielőbb valóra valljon a haldokló Faust fenséges álma:

Grün das Gefilde, fruchtbar; Mensch und Herde
sogleich behaglich auf der neuen Erde,
gleich angesiedelt an des Hügels Kraft,
den aufgewälzt kühn-emsige Völkerschaft.
Im Innern hier ein paradiesisch Land.

Solch ein Gewimmel möcht ich sehn
Auf freien Grund mit freiem Volke slehn.

Mi, akik a legféktelenebb reakció minden poklain keresztül meg tudtuk menteni a negyvennyolcas rendi forradalom gyümölcseit, kishitűek lehetünk-e akkor, mikor a nép forradalmának vetését kell learatni? Sötét felhő mögül hasad az új nap aranyugarú hajnala: munkára kéveköttök, független Magyarország független jogászhai!

Nincs okom, hogy e sorokon, amelyeket 1918 november első napjaiban a Jogtudományi Közönyben megjelent Forradalom című cikkemben írtam, bármit is változtassak. Legfeljebb a cikknek a címe szorul revízióra, mert akkor-tájt természetszerűleg még fel sem merült az a kérdés, amely minden eredménytelen forradalom nyomán fakad: forradalom vagy lázadás volt-e az, ami október 31-én és utóbb a proletárdiktatúráig történt?

Önként érthető, hogy a válasz nemcsak a véleménynyilvánítónak jogi meggyőződése vagy politikai érdeke, hanem aszerint is különböző lehet: mit értünk forradalom alatt? Az ellenforradalom tetszetős cégét viselő forradalomnak úgyszólván létérdeke, hogy az előző forradalmat az elnevezésben is diszkreditálja, mert egyrészt a köztudatban a forradalom fogalma nehezen választható el a Rákóczi-felkeléstől és a 48-as szabadságharctól, másrészt a szó magában hordja a tömegakarathoz a presztízsét, amely az uralkodónak vagy a kisebbségnek zsarnokságával szemben érvényesül. Ezért kellett a reakció 1919. évi forradalmának gondosan megszervezett sajtójában néhány otromba, de a tömegfantáziára gyakorolt hatásában ügyesen megválasztott, a valótlanoknak állandó és folytonos hangoztatásával az októberi eseményeket „patkánylázadássá” lefokozni. Ezenfelül az 1919-iki militarista Friedrich-puccs rendezőinek, akik a feudális és a velük érdekközösségben álló osztályok teljes rokonszenvét bírták, elsőrendű érdeke volt, hogy a felborulást okozó háborúról a figyelmet eltereljék. Ha a tömegindulatnak a veszített háborút matematikai szükségszerűséggel követő kitöréséről elismerik, hogy forradalom volt, amelynek elemi ereje elsöpörte a háborúért felelősnek tartott egyéneket és osztályokat, akkor az emberi hiszékenységgel túlbecsülése nélkül alig lehet felállítani a fikciót, hogy Károlyi és társai elárulták a hazát, hogy Jászi Oszkár előkelő gesztussal odaajándékozta Erdélyt és a Felvidéket az antantnak, hogy Mackensen megvédte

volna Magyarország integritását, hogy a fronton levő lerongyolt és éhező magyar osztagok néhány nap alatt ellenségtől megszállt területen átvonulva, a magyar határ sike-res védelmére siettek volna, ha Linder Bélának az ország határán elhangzott varázsszavai éhben meg nem akadályozzák.

És mégis a történeteket sine ira et studio szemlélő jogász is méltán vetheti fel a kérdést, vajjon az októberi események kimerítik-e a forradalom fogalmát? Történelmi-politikai nézőpontból a forradalom dogmatikus fogalma az alkotmánynak a fennálló jogszabályok megsértésével történt átalakításában áll. Ha sikerrel jár, akkor természetesen a megszilárdult új alkotmány idővel új jognak legitim, forrása lesz és Carlyle-lel szólva, pusztá ténykérdés, hogy mikor forrt ki eléggé ahhoz, hogy formába önthető legyen. E ténykérdés eldöntésének ideje még nem érkezett el, de ha célzatos hírlapi szólamoktól eltekintünk, megállapíthatjuk, hogy az u. n. ellenforradalom sok mindent tett ugyan, de az 1918 október 31-ét megelőző időben fennálló magyar alkotmányt mindezeideig nem állította vissza. Magyarországon ugyanis az alkotmány az örökös királyságnak és az országgyűlésnek intézményein alapult. Egyelőre tehát még függőben van a kérdés, vajjon a forradalom, ha egyáltalán az volt, sikerrel járt-e? Mert az, hogy a forradalom során különböző hatalmi csoportok kerülnek uralomra — girondisták, jakobinusok, direktórium — a forradalom egységén, ha azt a forradalom előtti állapottal állítjuk szembe, mit sem változtat. Független azonban a forradalom sikerének vagy kudarcának kérdésétől: vajjon az alkotmánynak jogsértő megdöntése, amely alig képzelhető ellenállás nélkül, a forradalommal fogalmilag összefüggő erőszak alkalmazásával történt-e? Akármily elfogultság tölti is el az októberi események „történezeit”, nem akadt még oly meghamisítója a tényeknek, aki azt állította volna, hogy az októberi átalakulás számottevő el-

lenállás leküzdésével történt. Oly frappáns volt a front felbomlásának lélektani visszahatása, hogy az alkotmányos rendet képviselő polgári és katonai hatóságok egyszerű felszólításra, részben anélkül is otthagyták helyüket, vagy pedig az átalakulás szükségszerűségét előre megérezve, ajánlották fel szolgálataikat a nemzeti tanácsnak. Nem szavakért vívott harc tehát, ha az októberi eseményekről azt állítjuk, hogy az történelmi nézőpontból nem volt forradalom, hanem a háborús Magyarország összeomlása. Forradalminak ez az átalakulás legfeljebb annyiban nevezhető, hogy a feudális osztályok fejevesztett visszavonulása a társadalom rétegeiben eltolódást idézett elő. Lehetséges, sőt valószínű végül, hogy ha a háborús uralom tényezői önként nem hagyják el helyüket, az ellenállás előbb-utóbb forradalmat váltott volna ki.

Külső hatásait tekintve, ez az összeomlás látszólag minden sem különbözött azoktól, amelyekkel a történelem során ismeretes forradalmak együtt jártak. De a jogász, aki a jog lényegét nem a formában, hanem a jogszabályok tartalmában találja, kötelességszerűen veti fel a kérdést, vajjon az a jogállapot, amely 1918 okt. 31-étől 1919 március 21-ig fennállott, forradalma volt-e a magyar jogfejlődésnek? Látszat szerint a népköztársaságnak 1918 november 16-án történt kikiáltása, ha eltekintünk az 1849 április 14-iki határozattól, forradalmi aktus volt. De az alkotmány erőszakos megváltoztatása feltételezi, hogy az alkotmánynak intézményei, amelyek ellen az erőszakot alkalmazzák, fennálljanak és működjenek. Tudvalévő azonban, hogy a király már november 14-én lemondott a hatalom gyakorlásáról, amely elhatározására a tanácsot forradalminak alig nevezhető tényezőktől nyerte, a képviselőház önként mondta ki feloszlását és a főrendiház önként napolta el magát, anélkül, hogy fegyveres erő vette volna körül az Országházat, tiszték igazoltatták volna a képviselőket, vagy hatoltak volna be a folyosóra. Ha utólag az

alkotmányos tényezők fejvesztett menekülését a háborús kudarc felelőssége elől a „környezeti terror”, a sajtóizgalás és hasonló mentségekkel próbálták is igazolni, a frazeológia alig alkalmas arra, hogy az alkotmányos tényezők félelmét, amely cselekvésük egyedüli rugója volt, forradalmi erőszakká változtassa. Ha figyelembe vesszük, hogy 1918 novemberében a közhangulat a társadalomnak úgyszólván minden rétegében a köztársaság mellett foglalt állást, a legmerészebb fantáziával sem lehet elképzelni, hogy a királytól kinevezett és a királytól cserbenhagyott kormány mi egyebet tehetett volna, mint azt, amit a társadalomnak elég hangosan megnyilatkozó közvéleménye és a német, az osztrák meg a cseh-szlovák köztársaságok megalakulása után előállott külpolitikai helyzet egyaránt megkövetelt! Érheti-e ezért az alkotmány felforgatásának a vádja a legitizmus részéről, amely már előzőleg a felbomló monarchiának a fronton lévő katonáit megszavaztatta az államforma kérdésében, vagy az alkotmányt állítólag helyreállító ellenforradalom részéről, amely Budaörsön a királyra lövetett és a legitimizmusnak az Isten kegyelméből való uralkodással elválaszthatatlanul összefüggő alapgonddalát találta el? Mert az, aki az uralkodónak isteni akaratától való meghihetettségét hirdeti, aligha arrogálhatja a jogot, hogy a király visszatérésének időpontjára nézve kijelentett akaratát a célszerűség nézőpontjából felülbíralja. Köztudomású, hogy az ausztriai házat trónöröklési jogától megfosztó 1921: 47. te. külhatalmak kényszere alatt jött létre, de fölvethető a kérdés: kik sértették meg érzékenyebben az alkotmányt: azok-e, akik a magyar közvéleménynek engedve proklamálták a „minden más országtól független és önálló” (Néphatározat I. cikk) köztársaságot, amelyre a volt uralkodóház tagjai is felesküdték, vagy azok, akik a magyar alkotmány megváltoztatását idegen hatalmaknak parancsszavára hajtották végre. E sorok írója korántsem tartozik a köztársasági államforma fanatikusai

közé, bárha nem tagadható, hogy a demokrácia gondolatának alakilag jobban megfelel, mint a monarchia és bárha a fejlődés iránya az egész kulturvilágban a köztársaság felé vezet. Minthogy azonban az államok fejlődésében mindinkább a gazdasági erők kerülnek túlsúlyra a közjogiak felett és a köztársasági forma — példa rá úgy Franciaország, mint az Egyesült Államok, — sajnos, egymagában éppen nem biztosíthatja a gazdasági demokráciát, célszerűségi nézőpontból vitatkozni lehet azon, vajjon a Károlyi-kormány helyesen járt-e el, mikor a köztársaság mellett foglalt állást, de a közjogi jogfolytonosság ellen nem vétetett. Ez a jogfolytonosság megszakadt, midőn az alkotmányos tényezők működésüket beszüntették, anélkül, hogy saját pótlásukról gondoskodtak volna: a közhatalmat de facto gyakorló kormány tehát nem döntötte meg az alkotmányt — sem erőszakkal, sem anélkül, — hanem csupán az önként támadt hézagot töltötte be. Jól vagy rosszul-e, előlött nem a jogásznak, hanem a történelemnek kell döntenie.

Minden jog, tehát az alkotmányjog is, hatalomból származik és a hatalomnak önkorlátozása célszerűségi okból vagy a hatalom megalkuvása oly erőkkel, amelyek létét fenyegetik. Minthogy ilykép a jog a hatalommal szemben álló gyengébb félnek a fegyvere hazánkban, ahol az Árpád-ház kihalta óta csekély megszakítással idegen uralkodó gyakorolta a hatalmat, de különösen a Habsburgok centralisztikus törekvéseivel szemben az alkotmány formai jelentősége sokkal nagyobb volt, mint a legtöbb külföldi államban. Legalább is azok számára, akik az alkotmánynak u. n. sáncain beülni állottak. Kitűnik ez abból, hogy midőn az alkotmányos jogok kiterjesztése volt az alkotmány formai sérelmének célja, midőn az uralkodó a kiváltságosak százezeivel szemben a tömegek millióira apellált, mint pl. az u. n. darabont kormány idejében, az alkotmány ellen irányuló támadás miatt nyilvánított felháborodás alig volt cse-

kélyebb, mint akkor, amidőn az uralkodóház Jellachich seregével támadt a nemzeti függetlenséget és modern szabadságjogokat jelentő alkotmány ellen. Ez a hagyományos érzékenység, amely a magyar közjog alakiségéhez tapadt, érthetővé teszi, hogy az uralkodó osztályok, midőn az összeomlás okozta bénító rémületükből felocsúdtak, az alkotmány felforgatásának bélyegezték az októberi eseményeket. Forradalom csupán élő és működő hatalommal szemben lehetséges. Midőn a monarchia a veszített háborútér-mészertes következményekép darabokra hullott, a Pragmatica Sanctio és a hatvanhetes kiegyezés léalapját veszítette, azi uralkodó lemondott a hatalom gyakorlásáról — még legitimista álláspontból sem könnyű a november 16-iki határozatot, amely a közjogi káoszban ideiglenesen szilárd pontot igyekezett megteremteni, forradalomnak nevezni. Még kevésbé lehet azt forradalomnak tekinteni, ha tartalmát: a közjogi szabadságok kiterjesztését és megerősítését tartjuk szem előtt, aminthogy a Károlyi kormányzatnak jogalkotó kísérletei — úgy a köz-, mint a magánjog terén — belekapcsolódnak a jogfejlődés folytonosságába.

Minthogy a Károlyi-kormányt a politikai helyzet el-sodorta, mielőtt nemzetgyűlési választás útján jogalkotó törekvéseinek alaki szentesítését megszerezhetné volna, természetesen csak kísérletről lehet szó. Jogi nézőpontból nem szorul bővebb kifejtésre, hogy az u. n. *néptörvények*, bárha az Országos Törvénytárban tették is közzé és bár — nyilván a szó lélektani hatásának okából — törvényeknek keresztelték, csak kormányrendeleteknek tekinthetők, amelyek a kormány egyéb rendeleteitől egyrészt a bennük szabályozott joganyag nagyobb fontosságában, másrészt abban különböztek, hogy azoknak a bíróságok által törvényként történt alkalmazása magának a jogforrásnak kölcsönzött szokásjogi erőt. (V. ö. *Almási: Jogt. Közi.*, 1919. évf. 7. sz.) Akár a néptörvények, akár a Károlyi-kormány egyéb rendeleteinek jogi tartalmát vizsgáljuk,

azokból hiányzik a forradalmi törvényhozások sajátos jellege: a jogfejlődés vonalát megtörő cezúra, a rendelkezések tartalmi szembehelyezkedése a korábbi jogállapottal. Kétségtől forradalmi jellegű volt az 1789-iki Déclaration des droits de l'homme és a nyomába lépő törvényhozás, amely a hűbéri jogrendszerrel szembeszállva, a népuralmat, a szabadságot és a törvény előtti egyenlőséget iktatta törvénybe és tartalmilag forradalmi volt az 1848-as törvényhozás is, amely az abszolutizmust alkotmányossággal, a rendi országgyűlést népképviselettel, a cenzúrát sajtószabadsággal cserélte fel, eltörölte a jobbágyságot és az ősiséget s ezzel alapjaiban rendítette meg a magyar magánjognak egész archaikus épületét. Ezekről eltérően, az 1918. évi u. n. forradalom a magyar jog újabb fejlődésével nemcsak hogy ellentétbe nem került, hanem éppen ellenkezőleg, a negyvennyolcas törvényekben foglalt jogelveket igyekezett az 1875 óta hozzájuk tapadt reakciós salaktól megtisztítani és reális tartalmat igyekezett adni azoknak a jogi jelszavaknak, amelyeket a múlt század kilencvenes éveitől a törvényhozás és a jogtudomány hirdetett anélkül, hogy megvalósításukat valaha komolyan vette volna. Értem ezalatt a jognak szociális eszményét.

Bár a jog eredetében és megnyilatkozásának alakjában egyaránt a nemzeti kultúrának terméke, a XIX. század második felében az egyes államok jogrendszere mind többet veszít elszigeteltségéből. Ennek a jelenségnek oka nemcsak az egyöntetűségekre törekvő nemzetközi szerződéseknek és egyezményeknek szaporodása a jog különböző ágazataiban, hanem a gazdasági gondolatnak előretörése a jog fejlődésében. Annak a kevésbé örvendetes hatásnak az ellenhatásaként, amelyet a liberalizmus a gazdasági erők felszabaddításával a tőke túlhatalma ellen egyenlőtlen fegyverekkel harcoló munkásosztályra gyakorolt, több-kevesebb ösztönözéssel kényszerültek a kormányok a szociálpolitikai program megvalósítására. Ez a program, amely-

nek lényege a gyengébb védelme az erősebbel szemben, az emberi életnek a vagyoni érdek fölé helyezése, természetesen mélyen belevágott a liberalizmust a napóleoni Codexek nyomán kifejező jogrendszerbe. Az egyenlőtlenségeknek egyenlő mértékkel mérő szerződési „szabadságot”, amely a francia forradalom „vívmánya” volt, a gyengébb fél védelmére kollektív szerződések, a női és gyermekmunka korlátozása a vállalkezési szabadságot és a magántulajdont egyaránt megszorította a közérdekű monopóliumok alakjában érvényesülő államosítás és kisajátítás, a szülői hatalom szabadságát megfékezte a gyermekek fokozottabb állami védelme. Midőn a német birodalom polgári törvénykönyvének tervezete megjelent, Gierke messzehangzó szava hirdette, hogy „a magánjog vagy szociális lesz, vagy nem lesz”. Mengernek „Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen” című munkájában a tervezetet bírálva, a szociális irányú magánjognak kidolgozott programját állította fel. Joggal mondhatta tehát a lipcei egyetem konzervatív civilistája, Sohm: „Dem Gedanken der Freiheit des Einzelnen, den der dritte Stand in die Welt gesetzt hat, ist der soziale Gedanke an die Seite getreten, der dem vierten Stande entgegenkommt.” Ha lehet, még nyomatékosabban nyilvánult meg a szociális irány a büntetőjog terén, ahol annak felismerése, hogy a kriminalitás túlnyomó részében társadalmi tényezőknek, elsősorban az alsóbb néposztályok gazdasági, szervezeti és erkölcsi gyengeségének terméke, messzeható logikai következményekkel járt. Így mindenekelőtt azzal, hogy a bűncselekményeket termelő tényezők elhárítása: a megelőzés mindinkább tért hódított a megtorlással szemben. Ennek eredménye volt a kezdő bűnös kiméltése (feltételes elítélés), az erkölcsi veszélyben forgó fiatalok megmentése (gyermekbíróság), a patronázs kiépítése, a perjogban a helyzetileg gyengébb fél: a terhelt pozíciójának körülbástyázása a váddal szemben. De kifeje-

zést nyert e gondolat az emberi életnek és testi épségnek mind fokozottabb védelmében a vagyoni javakhoz képest, az alsóbb néposztályokat képviselő tömegek, a munkások, a nők, a gyermekek érdekeinek fokozottabb büntetőjogi oltalmazásában.

Abban az arányban, amelyben a magyar jog a nyugati kultúrnépek jogához hasonult, a jogfejlődés egyetemes iránya elismerésre talált a magyar jogtudományban, amely hazánkban mindenkor előcsatárja volt a törvényhozási törekvéseknek. De az u. n. szabadelvű korszaknak kormányzata a XIX. század vége felé a politikai erőviszonyoknak szemmelátható nyomása alatt, amelynek a feudális osztályok rövidlátó hatalmi gögjükben nem nyitottak biztonsági szelepet a törvényhozásban, legalább is hirdetni voltak kénytelenek a jog szociális fejlesztésének jelszavait. Itt-ott ugyan találkozunk jogalkotásokkal, amelyek a kor intő szavát tükrözik — így Széll Kálmánnak az állami gyermekvédelmet megvalósító törvényeiben, az ipari balesetvédelmi törvényben (1893: XXVIII. te), amelynek értékét az 1907: XIX. te. jelentékenyen leszállította, a büntetőtörvény novellájában és a fiataikorúak bíróságáról szóló törvényben stb. — de a jog szociális irányban való átalakítása túlnyomó részben mégis csak megmaradt tetszetős jelszónak. Ha kitűzött, de be nem váltott kormányzati program komolyan vétele és annak megvalósítására irányuló törekvés forradalminak nevezhető, akkor és ennyiben a Károlyi-korszaknak jogalkotó kísérletei valóban forradalmiak voltak. Ha azonban a jogfejlődés reális tartalmának látószögéből ítéljük meg azokat a törekvéseket, amelyek 1918 okt. 31-től 1919 márc. 21-ig akár kibocsátott rendeletekben, akár azokat előkészítő munkálatokban keresnek érvényesülést, — meg kell állapítanunk, hogy azok elenyésző kivételekkel *vagy a 48-as törvényeket igyekeztek a kiegyezés óta hozzájuk tapadt reakciós salaktól megtisztítani és eszmei tartalmuk tisztaságában megvalósi-*

tani, vagy a szociális gondolatkörből fakadtak, amelyet a háború előtti két évtizedben a jogtudomány hirdetett és a törvényhozás sem mert nyíltan megtagadni.

Nem történetét, csupán jellemzését írom a Károlyi-kormányzat jogalkotó kísérletének s ezért a jog tágas birodalmának végigszántása helyett jellegzetes példákra szorítkozhatom. Minden demokratikus és szociális jogalkotásnak első feltétele, hogy a törvényalkotás a nép széles rétegeinek meggyőződését fejezze ki. Ha tehát az általános és titkos választójog kérdése ama szakértekezlettől kezdve, amelyet Tisza István gróf 1904-ben hívott össze, egy negyedszázadon át nem is dominálta volna a magyar politikát, ha az 1913: XIV. te. és az 1918: XVII. tc.-nek nem is volnának mértföldjelzői a feudális osztályok makacs és rövidlátó ellenállásának, az u. n. I. néptörvény, amely kertelés és kibúvók nélkül kívánta a választói jogot minden 21 éves férfinak és 24 éves nőnek megadni és a népakarat őszinte érvényesülését a szavazás titkosságával biztosítani, logikai szükségszerűség volt. Ezt elég szembe-szökően bizonyítja a Friedrich-féle választójogi rendelet, amelyet az 1920: I. te. magáévá tett és amelyet Bethlen gróf is csak a népképviselőlet megkerülésével birt ideig-óráig visszacsinálni. Hogy a néptörvény”vagy a Bethlen-féle rendelet képviseli a jogfejlődés folytonosságát: ez a kérdés alig igényel választ. Politikai jogok és szabadságok terén a fejlődés fogalmilag jogkiterjesztést jelent. Így a sajtó szabadságáról, a nép esküdtbíróóságáról, az egyesülés és gyülekezés szabadságáról szóló néptörvények az 1848-as törvényhozásnak egyenes ágon való legitim leszármazottai. Hogy a gyermekek túlnóttek atyjukon, e szemrehányás talán jogos, de magyarázatát találja a természetes fejlődésnek négy évtizedes korlátozásában. Mint az 1848: XVIII. te. utóda, a valóságban azonban visszafejlesztője az 1914: XIV. te. a sajtószabadság elvét hirdette, a néptörvény a cenzúra, a kaució, a terjesztési engedély

eltörlésével azt meg is valósította. Ha ezenfelül a maga tisztaságában állította vissza a fokozatos felelősséget és kiküszöbölte az együttes felelősséget, amelyet az 1914-es törvény — miként Edvi-III. Károly írta: — becsempészett, ez talán csaknem megszakítása a jogfolytonosságnak. Nem jelent gyökeresebb reformot az esküdtbíráskodás helyreállítása sem, amelyet a háborús jog elnémított, épp oly kevéssé, mint az esküdtképeség feltételeinek a községi választójoggal történt azonosítása. Megengedem, jogászi fülnek furcsán hangzik, ha ugyané néptörvény az esküdtbíráskodást „fontosabb ügyekben” rendeli, de nem szabad felednünk, hogy az u. n. néptörvények sokkal inkább jelentettek jogpolitikai programot, mint jogalkotást a szónak törvénytechnikai értelmében, amely az új rendnek vajúdasokkal teli idejében fogalmi lehetetlenség. Hasonlóképp csupán elvi deklaráció az egyesülés és gyülekezés szabadságát biztosító néptörvény, amely az egyesülési és gyülekezési jog gyakorlását minden hatósági engedélytől függetleníti s csak az egyesület jogképességét fűzi ahhoz a feltételhez, hogy az egyesületek jegyzékébe bevezessék. Tudvalévő, hogy e fontos közjogoknak gyakorlása a háború előtt kormányrendeletek kényétől függött, amelyeket háború idején az 1912: LXIII. te. 9—10. §-aiban foglalt tilalom váltott fel. Hogy a lapidáris szabályozás — különösen a magánjogi egyesületekre vonatkozó — számos kérdést hagyott megoldatlanul, az nyilvánvaló, de a Károlyi-kormánynak, amely a nemzetgyűlési választásig se jutott el, alkotmány hiányában érthetően sokkal fontosabb volt a jövő irányelveinek programatikus kitűzése, mint az alkotmányjogilag légtüres térben való jogalkotás.

Magánjogi téren a határozott célkitűzéstől eltekintve — a jog lehető szocializálása legyen a tendencia (Berinkey: Jogállam 1919. Jan. 57. 1.) — a program részletes megvalósítását nagyrészt az előkészítés szakában akasztották meg az események. Ezt egyrészt az a vágy

magyarázza, hogy mindenekelőtt a háborús jognak az egyéni szabadságot korlátozó rendelkezései, a kollektivizmusnak az a paródiája takarítassék el, amely szocializálta a fogyasztást és szabad teret engedett a termelés féktelen visszaéléseinek, másrészt a feladat nehézségei. Mert a jog demokratikus irányú fejlődésének fundamentumai sokkal inkább voltak meg a háború előtti jogban, mint a szociális jelszavakat megvalósító jogintézmények. De azért e téren is találkozunk szinguláris javaslatokkal és rendeletekkel, amelyek félre nem ismerhetően jelzik az irányt. így a házasságon kívül született gyermek jogviszonyairól szóló törvénytervezet, — *Meszlény* Artúrnak munkálata, aki a magánjog szociális fejlesztéseinek irodalmi előkészítésében évtizedek óta vezető szerepet játszott, — midőn a törvénytelen gyermek és az apa házasságonkívüli rokonságának alapgondolatából indul ki, belekapcsolódik az 1916. évi 3982. I. M. E. számú rendeletbe, amely már a háború alatt figyelemreméltó haladást tett a házasságon kívül született gyermek magánjogi védelmében. Éppen nem jelent nóvumot a magántisztviselők jogviszonyának szabályozása tárgyában kibocsátott rendelet, (4951. és 6488/918. és 364/919. M. E. sz. a. dr. Pap Dezső államtitkár munkája) amelyek a hadbevonult alkalmazottak szolgálati szerződéseit ^m szabályozó 4118/915. sz. háborús rendelet helyébe lépve, súlyos terhet rótt ugyan a vállalkozókra, de a szociális gondolatnak azt a mértékét sem haladja meg, amely Németországban és Ausztriában még a háború alatt a bevonult alkalmazottnak felmondását tilalmazó rendelkezésben nyilvánult meg. Hogy a munkaügyi bíraskodásról szóló (IX.) néptörvény (dr. Pap Géza munkája) tervezete még a háború alatt készült, az épp oly köztudomású, mint az, hogy e néptörvény az 1920:1. te. alapján 9180/1920. M. E. rendelet kibocsátásáig hatályban maradt anélkül, hogy az utóbbi rendelet elvi alapjaiban a Károlyi-korszak

néptörvényétől lényegesen eltérne. Hasonlóképp messze a háború előtti időbe (1894. és 1901.) nyúltak vissza a biztosítási magánvállalatok állami felügyeletéről szóló (XXIX.) néptörvény (dr. Nádas László munkája) előzményei, amely Európában úgyszólván utolsónak helyezte állami ellenőrzés alá a biztosító társaságokat a biztosított felek érdekeinek, behatóbb védelmére, mint aminőt a kereskedelmi törvény nyújtott. Mindezekben a korábbi joggal a legszerveesebben összefüggő jogalkotási szárnypróbálgatásokban nyoma sincs a forradalmiságnak, bárha kétségkívül a szociális gondolat szolgálatában állanak. De nem volt forradalmi az a szellem sem, amely a Nemzeti Tanács szaktanácsában megnyilvánult. Azon az ülésen, amelyen *Bartha* Richárd államtitkár (jelenleg a kormányzó kabinetirodai főnöke) meggyőző indokolással mutatta be az amnesztiatörvény és a rehabilitációs javaslat tervezeteit, az elnök: *Szladits* Károly egyetemi tanár klasszikus megnyitójában jelölte meg a jog demokratizálását és szocializálását, mint a jogalkotás irányító elveit. Hangsúlyozta, hogy jogrendszerünk már 1848-ban rátért a demokratizálás útjára. „Ezeket a szép hagyományokat — úgymond — kell továbbfejlesztenünk. El kell háritanunk mindazokat az akadályokat, amelyek a formai jogegyenlőség teljes kifejtésének még mindig útjában állanak . . . Amíg a demokratizálás voltaképpen csak formai jogegyenlőséget teremt, addig a szocializálásnak feladata enyhíteni és áthidalni a nagy társadalmi ellentéteket, amelyek korunkat még mindig jellemzik. A jog szocializálása sem olyan folyamat, amely most indult meg, nálunk is már többen mutattak rá, de a nagy társadalmi átalakulás erősebb lendületet ad neki . . . így alakul át lassanként a tulajdon merő individualisztikus hatalomból társadalmi funkcióvá, amely a kötelességek egész sorával jár, e hatalomnak a közérdekhez mért gyakorlására, így nyújt a jog a szerződési szabadság korlátozásá-

val egyre több oltalmat az embernek mindennemű kizsákmányolása ellen. Szociális kívánalom ezért jogrendünkkel szemben mindennemű embergondozás . . . munkajogunk modern kialakulása . . . mindenekelőtt a mai vagyonenlosztásból eredő hátrányok fokozatos enyhítése, a nemzeti gazdálkodás épségben tartása mellett.” Akár e beszéd célkitűzését, akár a szaktanácsban lefolyt viták gyorsíró jegyzőkönyveit olvassuk, nem találunk egyetlen gondolatot sem, amely nem a háború előtti jogrendszerünk természetes és szükségszerű továbbfejlődését jelentené és amely ne lenne egyszersmind az emberszeretetet jelentő *kereszténység* vagy a magyar állampolgárok egyetemét kifejező *nemzeti* gondolatnak jogi egyenértéke. Hn. és amennyiben az u. n. kurzusnak egyáltalán van pozitív jogpolitikai tartalma, úgy azt kongeniálisabban alig lehet kifejezni, mint ahogy a Károlyi-kormányzat jogalkotó törekvései megtestesítették. Viszont amennyiben a jogalkotás forradalmat jelent, azt nem csupán a pro-letárdiktatúrának a parlamentáris demokráciával és a korábbi jog alapintézményeivel (tulajdon, házasság, stb.) kifejezetten és bevallottan szembehelyezkedő rendszerében találjuk meg, hanem az 1919-iki ellenforradalomnak logalkotó törekvéseiben is. Mert a kivételes hatalomnak a hadi állapot megszűnte után való fentartása, ha a nemzetgyűlés azt jóváhagyja is, legfeljebb alkotmányosan engedélyezett abszolutizmust jelent, mint ahogy a botbüntést visszaállító 1920:XXVI. tc., a numerus claususban a jogegyenlőség elvét megtagadó 1920: XXV. tc, a donációs birtokot felelevenítő vitézi telek (1920: XXXVI. te. 77. §.) intézménye, a belső meggyőződést („magatartás”) súlyos joghátrányokkal sújtó u. n. rendjavaslat stb. éles szögben helyezkedtek szembe a magyar jogfejlődés eredményeivel, amelyek a XX. század kezdetén egyszersmindenkorra biztosítottak látszottak. Hogy a jogszabályoknak e forradalma alkotmányos formák közt játszódott le, az mitsem

változtat jellegükön: a revolúció az evolúcióval szemben a fejlődés vonalának cezúra megszakítása, amely épp úgy lehet ugrás a jövő, mint a múlt sötétségébe.

Ha a Károlyi-korszak jogalkotó próbálkozásai az összeomlás utáni káoszban hasonlíthatatlanul összehangzóbbak is a háború előtti joggal, mint az 1919-iki forradalom jogi reakciója, köteles tárgyilagossággal meg kell állapítanom, hogy a Károlyi-korszak sem volt a jogalkotás terén mentes minden diszharmóniától, amelyet az összeomlás utáni zavar és bizonytalanság megmagyaráz ugyan, amely azonban mégis dísztelen folt a törekvések eszméi tartalmán. Ilyen mindenekelőtt a „forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és őrizet alá vételéről” szóló (XX-ik) és „a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről” szóló (XXII-ik) u. n. néptörvény. Az előbbi ellen, amely az ellenforradalom idejében szomorúan állandósult internálást a jogszerűség látszatával ruházta fel, e sorok írója úgy a Magyar Jogászegyesületben, mint a szaktanácskozmányon — sajnos, eredmény nélkül — erélyesen szót emelt. Az utóbbiról a Jogtudományi Közlönyben (1919. 10. sz.) a következőket írtam:

Ha a most megalkotott néptörvény a minisztereknek vagy más felelős személyeknek ily irányban leendő felelősségre vonását biztosítja, úgy nyilván abból a feltevésből indul ki, hogy a nemzetgyűlés majdan e cselekményeket büntetendökké fogja nyilvánítani. Nekünk azonban a visszaható erejű büntetőtörvény egyformán ellenszenves, akár Balogh Jenő és társai alkotják meg, akár Balogh Jenő és társai ellen a népköztársaság. Mert a személyes szabadságot épp úgy meg kell védeni a feudalizmus katonai szellemű, mint a tömegek érzelmi önkénye ellen. Jól tudjuk, hogy a tömeghangulat mindig antropomorph és a történelmi materializmus alapigazságának belátása ellenére is hajlandó Xerxes példáját követve a tengert meg-

korbácsoltatni. Bármily szuverénnek ismerjük is el az összeülő nemzetgyűlést, arra mégsem tartjuk hivatottnak, hogy törvény útján döntse el Taine és Carlyle örök vita-kérdését: vajjon a hősök mozgatják-e a történelmet, vagy az események szülik-e a hősöket? De még akkor, ha a voluntarizmus elvét valljuk is, épp oly nehéz feladat a háború okai és feltételei közt különböztetni, mint amily nehéz a felelős személyek körét meghatározni. Alig szenvedhet ugyanis kétséget, hogy a háborút nemcsak miniszterek és hadvezérek „okozták”. A háborúokozás bűncselekményének tényálladékában az alanyi és tárgyi elemek szabatos megjelölése tehát egyaránt súlyos probléma elé állítja a törvényhozást. Már eleve tiltakoznunk kell azonban, hogy a megoldásban a kodifikátort mint szakértő: a bosszú és a gyűlölet támogassa, noha érthető, hogy az emberiség végtelen szenvedései ma ezeket az érzelmeket váltják ki. Bár emberi alkotás a jog, lényét hazudtolná meg, ha nem tudna az emberek föle emelkedni.”

Sajnos, az internálás, amely a háború alatt a hadviselésre veszélyes egyének ártalmatlanná tételére szolgált, a Károlyi-korszakban a politikai gyűlöletnek vált eszközévé és ezzel példát mutatott úgy a proletárdiktatúrának, mint az ellenforradalomnak, amely azt bőségesen ki is használta. Politikailag ugyan érthető, hogy a kommunisták le tartóztatását jobbfelé egyesek internálásával kívánták el-lensúlyozni, akik a tömegek szemében a háborús gondolkodás és a legitimizmus szimbólumainak mutatkoztak, de abban a jogrendszerben, amely a szabadságjogok biztosítását tűzte célul, mégis bántó groteskséggel hatott a személyes szabadságnak közigazgatási elvonása. Csupán a viszonyok kényszerében talál mentségre a közkegyelem gyakorlásáról szóló (XV-ik) néptörvény is, bárha logikai következménye volt a hadbavonultak büntetésvégrehajtását felfüggesztő háborús rendeleteknek. míg a szorosabb értelemben vett politikai bűncselekményeknek biztosított

kegyelem, úgyszólván természetszerűleg együttjárt a politikai átalakulással, addig a büntetés tartama alapján (hat hóig feltétlenül, két évig, ha 1918 okt. 31. előtt két éven belül követték el a cselekményt) biztosított amnesztia a büntetésben rejlő fegyelmezési hatalomnak oly gyengítését jelentette, amely az összeomlást követő időben automatikusan meglazult jogrendnek komoly veszélyeztetését vonta maga után. Leghátrányosabb hatása azonban ismét a rossz példában mutatkozott, amelyet az ellenforradalomnak nyújtott, amely a közkegyelmet, legalább is az egyik oldalon, oly tágra szabta, hogy az élet és vagyon ellen irányuló legsúlyosabb büntettek elkövetői is megmenekülhettek a megtorlás elől. Kevésbé illettek a kor jogalkotó programjába a népköztársasági államforma védelméről szóló (XI-ik) és az árdrágító visszaélésekről szóló (XII-ik) néptörvények. Az előbbi ugyan jellegzetes példája, hogy a Károlyi-korszak mily aprólékos aggodalommal ragaszkodott még a törvénytechnikai kifejezésekben is a jogfolytonossághoz, amennyiben a néptörvény szószerint vette át a Btk. idevágó rendelkezéseinek és az 1913: XXXIV. tc. fogalommeghatározásait, de miként a királyság védelméről szóló törvény, annak idején, szomorú jele volt a királyi hatalom iránt érzett tisztelet hanyatlásának, épp úgy az 1919-iki néptörvény is a kormányzat gyengeségéről tanúskodott. Államformáknak válságos időkben nyújtott törvényes védelem mindig azt bizonyítja, — példa erre a legújabb német birodalmi törvény is, — hogy a kormányzat nem bízik saját hatalmában. Ezt az önvallomást a Károlyi-kormánytnak, amely erejét közvetlenül a népakaratból mérítette, annál inkább kerülnie kellett volna, mert az események úgyszólván ad oculos demonstrálták, hogy büntető-törvények politikai hibákat mily kevésbé bírnak ellensúlyozni. Ami pedig az árdrágítás ellen irányuló törvény iránt, az ugyancsak egy abból a hosszú sorozatból, amely következetesen tanúskodik a jog és gazdaság küzdelmé-

ben az előbbinek szükségképeni kudarcáról, mégis erősen kirí abból a jogalkotó tevékenységből, amelynek egyik vezető gondolata a gazdasági élet érc törvényeinek elismerése volt. Mindenesetre jellemző, hogy míg a néptörvény szerzője (dr. Lengyel Aurél) mintegy mentegetődzve hangsúlyozza, hogy az „minden izében kivételes, csupán a rendkívüli viszonyok tartamára szánt” alkotás és óva int a reménytől, hogy „végrehajtása során a drágaság szünni vagy enyhülni fog”, mert csak a fokozottabb kínálat vezethet az árak csökkentésére, (Jogállam 1919. 203.) addig egyik kommentátora (dr. Degré Miklós) legalább is a további drágulás megakadályozását várja, mint eredményt, s ha ez be nem következne, már eleve is szigorúbb törvény hozatalát jósolja. Hogy az árak és a büntetések nemes versenyére vonatkozó naiv jogász koncepció az ellenforradalomban megvalósult (1920: XV. te.) az a jóslat helyességét bizonyítja.

Az utóbb említett néptörvények ugyan súlyos szépséghibái a demokratikus és szociális irányú jogalkotásnak, de az erkölcsi felelősséget, amely miattuk a kormányzatot terheli, lényegesen enyhíti, — legalább ex post szemlélve, — hogy e hibák sokszorosan ismétlődnek az 1919. évi ellenforradalmat követő törvényhozásban. míg a Károlyi-korszaknak zavaros közállapotaiban, midőn a halálra sebzett állami szervezet pusztá létéért külső és belső ellenséges hatalmakkal küzködik, a jogalkotásnak most említett diszharmonikus példái, ha nem is menthetők, de érthetők, addig az ellenforradalom a hibából erényt kovácsol és úgyszólván előre megfontolt szándékkal, rendszeresen szakította meg a háború előtti jogfejlődés folytonosságát. Hogy azonban a Károlyi-korszak jogszabályainak tartalma a fejlődés gondolatát túlnyomó részben mily elemi erővel fejezte ki, arról nem csupán az 1920. évi i. te. 9. §-a alapján érvényben tartott néptörvények és rendeletek egész sora tanúskodik, hanem még inkább azok az 1920

óta alkotott törvények és rendeletek, amelyek nolensvolens kénytelenek voltak tartalmilag egyes néptörvények gondolatkomplexumát magukévá tenni. Mert forradalmi rendelkezéseket az ellenforradalom megsemmisíthet, de a szükségszerű fejlődés eredményén hatalma megtörik. Szerecsére a jogfejlődésben vannak elemi erők, amelyekkel a reakció is kénytelen megalkudni.

Ha tehát a jogot nem a formák fétisének, hanem az állammá szervezett társadalom akarati tartalmának tekintjük, a Károlyi-kort alig érheti jogosan a vád, hogy a magyar jog folytonosságát forradalmi módon megszakította volna. Ezt a diagnózist csak megerősíti a jog végrehajtóinak, különösen az igazságszolgáltatás személyzetének akkoriban tanúsított magatartása. Bíróságaink nemcsak alkalmazták a néptörvényeket és rendeleteket, holott az 1869: IV. te. 19. §-a tudvalevőleg feljogosítja a bírót, hogy „a konkrét esetben a rendelet törvényessége felett Ítéljen, hanem testületileg és egyenként lelkesedéssel csatlakoztak a kormányzathoz. Ha mostanában akadnak is egyes bírák, akik büszkén kovácsolnak tőkét abból, hogy beteget jelentettek, amikor a bírói testület a Nemzeti Tanácsnak kezébe esküt tett, ez a *reservatio mentalis* oly mélyen volt elásva lelkükben, hogy négy hosszú év kellett, amíg felszínre került. Öt év múltán szinte megilletődéssel olvassuk a Kúria akkori elnökének, boldog emlékü *Günther* Antalnak szavait: „Ez a nemzet, ha akarata szabadon megnyilatkozhatott, mindig a jogeszmét törekedett érvényre juttatni. A népakarat most a maga hatalmával az ország teljes függetlenségét állította vissza és a népköztársasági államformát kiáltotta ki. Ezért hívtam össze haladék nélkül ezt a teljes ülést, hogy alkotmányos hűségünket megerősítsük. Ezt az esküt letesszük az 1869: IV. tc.-nek a bírói függetlenség elvéből folyó rendelkezése szerint. . . abban a benső meggyőződésben, hogy azzal nemcsak hivatali, hanem hazafiúi kötelességet teljesítünk.”

Válaszában *Ráth* Zsigmond, jelenleg is másodelnöke a Kúriának, hangoztatta, hogy „átérezzük ennek az átalakulásnak jelentőségét. . . teljes készséggel és lelkesedéssel tesszük le tehát a fogadalmat arra, hogy mint a magyar népköztársaság legfelsőbb bíróságának tagjai ezentúl is törhetetlen hűséggel, kötelességérzettel és törvénytisztelettel fogunk közreműködni a társadalmi rend fentartására”. Nem kevésbé lelkes és emelkedett hangú volt *Juhász* Andornak, az ítélőtábla elnökének, az eskütételt megelőző teljes-ülési beszéde. „Mint a törvény előtti egyenlőség állhatatos hirdetői — mondotta — szívből üdvözljük a teljes egyenlőség és testvériség korszakának beköszöntését.” Lehet, hogy ez a lelkesedés nem volt oly őszinte, mint aminővel egyes bíráink újabban a Károlyi-korszak hazaárulási, lázadási és király sértési pereiben ítéleztek, de az a bizonyos „légköri terror”, amelyre azóta oly gyakran történt hivatkozás, legfeljebb az eskütételi készségeket indokolta, ellenben az érzelmi megnyilatkozások magyarázatát aligha adja. Való igaz azonban, hogy a bíróságnak és a bírának elég oka lett volna az őszinte lelkesedésre is. „Örömmel állapítjuk meg — így szólt a Bírói és Ügyészi Egyesület hivatalos határozata (Bírák és Ügyészek Lapja, 1918 dec. 14-iki szám), — hogy a magyar népköztársaság kormánya eddig példátlan megértéssel és melegséggel tette magáévá a bírói és ügyészi kar jogos és közérdekű kívánásait.” Helyesen írta: *Székács* Aladár (Jogállam, 1919 márc.—ápr. füzet 154.), hogy az 1893: IV. te, amely a külön bírói státust megszüntette, egyenes merénylet volt a bírói függetlenség ellen. Tehát csupán a jogfolytonosság helyreállítását jelentette az 1919. évi XXVII. néptörvény, amely a külön státust és abban az automatikus előlépést megvalósította, amelyért a bírói kar *Berinke*y Dénesnek, „aki egész befolyását és egyéniségének súlyát latba vetette”, sietett is „háláját és elismerését” kifejezni. (Bírák és Ügyészek Lapja, 1919 márc. 14-iki szám). Hogy e nép-

törvény mennyire megfelelt, a jogfejlődésnek, annak bizonyossága az 1920: XX. te, amely a néptörvényt jelentéktelen módosításokkal majdnem szószerint átvette. Egyes törvényektől eltekintve, aminőket minden politikai átalakulás felszínre vet, a bírói kar egyeteme távol állott a politikai mozgalmaktól, sőt kifejezetten állást foglalt (a Birói és Ügyészi Egyesület igazgatóságának 1918 dec. 29-iki határozata) az 1869: IV. te. 11. §-ának eltörlése ellen, amely a bírakat eltiltja attól, hogy politikai egyesület tagjai lehessenek. Sem a bírói kar velleitálásában, sem pedig ítékezésében nem mutatkozott a Károlyi-kormányzat idején oly tünet, amely a forradalmiság jeleiről tanúskodna s amely eltérést jelentett volna a magyar bírónak politikai pártatlanságától és függetlenségétől. Ily szimptomák csak jóval később, az 1919-iki ellenforradalom után merültek fel, midőn az akkori kormány a bolsevizmus jogi liquidációjának gyűlöletes feladatát a bíróságra bízta.

Távol állt a forradalmiság az igazságszolgáltatás másik tényezőjétől, az ügyvédségtől is. Az ügyvédi kart akkoriban a hadból visszatérő és menekült ügyvédeknek súlyos gazdasági kérdései kötötték le. Az Országos Ügyvédszövetség 1918 nov. 3-án hozott határozatával biztosította a Nemzeti Tanácsot, hogy „mindenkor számíthat a magyar ügyvédi kar lelkes és odaadó támogatására”. Ha a budapesti ügyvédi kamara választmánya lemondott is, ez korántsem politikai okból, hanem ama szenvedélyes támadások hatása alatt történt, amelyeket az ügyvédi kar hadbavonult tagjai a kamara vezetősége ellen érdekeiknek állítólag hiányos védelme miatt intéztek. Ennek ellenére azonban a közgyűlés nagyban és egészben újból a kamara addigi vezetőségét választotta meg. Ami az ügyvédi karban történt, az tehát legfeljebb eredménytelen palotaforradalom volt.

Nem tartozik feladatom körébe, hogy a Károlyi-kormányzat kudarcának okairól beszámoljak, amelyeket rész-

ben ugyan a külpolitikában, részben azonban bizonyára az uralom személyes tényezőinek fogvatékosságában kell keresnünk. Akadémikus kérdés, vajjon az akkori viszonyok közt iskolázottabb politikusok, gyakorlottabb s főleg a politikai programmal érzelmeiben kongeniálisabb köz-hivatalnoki kar eredményesebben tudta volna megszervezni a háború összeomlása nyomába lépő káoszt, vajjon, ha a középosztály nem amerikázott volna, ha az ipari munkásság politikai étvágya arányban állt volna emésztő képességével, ha a parasztság több érdeklődést tanúsított volna az ország egyetemes érdekei, mint az emelkedő búzaárak iránt, szóval ha az ország más lett volna, mint aminő volt, a demokratikus és szociális jogi konszolidáció több sikerrel járt volna-e? Kétségtelen azonban, hogy a Károlyi-kormány is tudatában volt, hogy az a maroknyi ember, aki nyugateurópai értelemben képviselte a demokratikus és szociális eszmekört, nem elegendő az építő munkához és legalább is érezte, hogy e program meggyőzőtebb és képzetesebb híveket követel meg, mint aminő az a jogászság és hivatalnoki kar volt, amely egyik napról a másikra azért vallott demokratikus és szociális szint, mert félszázadon át megszokta, hogy a mindenkori kormány jelszavait kell hirdetnie, ha boldogulni kivan. Ez volt a kiindulópontja a *jogi szakoktatás* reformjának, amely szükségszerűen egészítette ki a jogalkotó kísérletet. „A bolsevizmus Magyarországon” című félhivatalos kiadvány egyik szerzője a Károlyi-kormányt, bolsevizmust, az ismeretes tücsök-bogár módszerrel destrukcióvá összevegyítve, az egyetem jogi karán kiküldött reformbizottságot „rejtelmes intézménynek” nevezi, amely szerinte „nem tett semmit”, (i. m. 675.). Ha a tudós szerző a jogi szakoktatás reformjára vonatkozó értesüléseit nem néhány kurzuslap korcsmai förmedvényéből, hanem a reformbizottság hetekig tartó tanácskozásainak gyorsírási följegyzéseiből merítette volna, akkor jóhiszeműségét feltételezve, bizonyára nem

hallgatta volna el, hogy a *Plusz* Sándor elnöklete alatt működő bizottság, amelyben a jogi karnak legjelesebb tagjai vettek részt, részletekig menő tervet dolgozott ki a tanításnak kimélyítése és korszerű továbbfejlesztésére. Célja egyrészt az abszolutórium és diplomagyárnak oly átalakítása volt, amely a hallgatókat komoly tanulásra, a tanárokat adminisztratív gyerekes formaságok elvégzése és tankönyveik felolvasása vagy memorizált elmondása helyett a hallgatókkal együtt végzett tudományos munkára szorítja, másrészt azonban a jogtanítás oly tervszerű kiépítése, amely a társadalmi és *gazdasági* tények ismeretéből indul ki. Hogy a tervbevett reform egyszersmind nemzetibbé kívánta tenni a jogtanítást, — nem ugyan kuruczászlóaljok, fűtykösök és gummibotok segítségével, — annak bizonyosságául elég, ha megemlítem, hogy a tanterv az első évfolyamban a magyar közjog és a magyar magánjog tanításából indult ki. Ha a magyar kultúra valamikor kiheveri azt a rettentő csapást, amelyet a „keresztény és nemzeti” politika mért rá és ráeszmél arra a kapcsolatra, amely a jog tanítása és fejlődése közt fennáll, logikai szükségszerűséggel lesz kénytelen a Károlyi-kormány reformbizottságának munkálatához visszatérni. Mert a jogtanítás e reformjának kísérlete, épp úgy, mint a jogalkotásé, a fejlődés vonalában haladt.

Aki nem helyezkedik a jognak, mint pusztá formának a történéis lényegét meghamisító látószögébe, aki nem engedi elfogulatlan ítéletét az érzelemre appelláló tartalomnélküli jelszavaktól elhomályosíttatni, kénytelen kellen arra az eredményre jut, hogy a Károlyi-korszak jogi értékelésben épp oly kevéssé volt forradalom, mint ahogy éppen ezért nem lehet kudarca után sem lázadásnak minősíteni. Azok, akiket az események; az összeomlás után, mint a magyar politikának a háborúban még el nem használt töredékeit, az uralomra sodortak, teljes jóhiszeműséggel, bár — elismerem — a hozzáértés és az igazgatási ké-

pesség kisebb-nagyobb fokával arra törekedtek, hogy a magyar birodalom romjainak helyén a nyugateurópai stílusba illő épületet emeljenek. Ez a program nem ment — talán a vagyoadó kivételével — messzebb, mint ameddig bármely nyugati kultúrállamnak progresszív polgári pártjai eljutottak és azt mondhatnók, ha a Bethlen-kormány e jelszót le nem foglalta volna, hogy az arany középutat képviselte a bal- és jobboldali szélsőség közt. Valóságos káromlása a magyarság nemzeti sajátosságának, ha a reakció képviselői az évtizedeken át jelszavakként hirdett demokratikus és szociális haladás komoly és becsületes megvalósítását a nemzeti gondolattal ellentétesnek tüntetik fel. Sajnos, a progresszív gondolatnak vagy helyesebben a magyar nemzeti eszmének e megrágalmazása épp oly régi, mint a magyar állam. Kezdődik Szent István korában, midőn a kereszténység, mint az „új idők dalaival” nyugatról beáramló kultúra ellen Koppány és társai pusztítva és öldökölve hirdetik a fajvédelmet és épp úgy vissza tér a Martinovics-féle összeesküvés, mint a szabadságharc leverése után megnyilvánuló „nemzeti” közvéleményben Amily szembeszökő e tény, épp oly szembeszökő magyarázata is. Részint a honfoglalás korából egy évtizeden át minden fajkeveredés ellenére fenmaradó katonai szellem, részint a földbirtoknak egyenlőtlen megoszlása okozta, hogy Magyarországon számottevő magyar középosztály ki nem fejlődhetett. Míg a nyugateurópai államokban a francia forradalom eredményeit egész Európa számára biztosító 48-as forradalom a harmadik rendet a progresszív gondolatnak letéteményesévé tette, az ipari fejlődés a munkásosztálynak politikai hatalmat kölcsönzött, nálunk a politikai uralom kizárólag a nemesség és a XIX. század folyamán vele szövetkező fináncnöke kezében maradt. Minden demokratikus és szociális törekvés tehát, amely akár az uralkodóház részéről, akár a nyugateurópai eszméket képviselő kisebb értelmiségi csoportok, akár az öntudatra eszmélni kezdő

ipari munkásság részéről a „történelmi osztályok” politikai hatalmának kizárólagossága ellen irányult, egyet jelentett az államot politikailag képviselő népréteg: a nemzet elleni támadással.

Amíg az osztrák-magyar monarchia fennállt, a feudális osztályok az uralkodóháznak az alkotmányosságtól leplezett hatalmára támaszkodva, a társadalomnak e mesterként egyensúlyhelyzetét fenn tudta tartani. De a monarchia felbomlása után Magyarországnak, ha államiságát meg akarja őrizni, önállóan bele kell illeszkednie az európai környezetbe. Ezt a környezetet pedig a győztesek militarista örülete, a sovinizmus tobzódásának minden látzata ellenére a demokratikus és szociális eszmékör jellemzi. Aki azt találja hinni, hogy a háborúban és még inkább az u. n. békekötéskor oly súlyos kudarcot vallott parlamentarizmusnak reakciójaként győzedelmeskedő orosz, olasz, spanyol kisebbségek uralma állandósulhat s a magyar ellenforradalom 1919-ben csak megelőzte az európai fejlődést, épp oly tévedésben van, mint 1815 után a Metternichék és Gentzek voltak, akik a szent szövetség örökkévalóságában hittek. Ámde az azóta lepergett évszázad lényegesen meggyorsította a népek akcióinak és reakcióinak ütemét. Magyarország politikailag e pillanatban újabb honfoglalás előtt áll, amelynek sikere attól függ, hogy az országnak politikailag számottevő néprétegei mennyire bírják magukévá tenni és uralomra vinni ezt a demokratikus és szociális gondolatkört, amelynek a Károlyi-kormányzat jóhiszemű, bár az adott helyzetnél fogva erőtlén képviselője volt. Aki tehát nem óhajtja, hogy az ország még számos évtizeden át a Balkánt tipikusan jellemző háborúskodások és forradalmak színtere legyen, annak arra kell törekedni, hogy a Károlyi-„forradalom” eszmei programja valóra váljon.

Két kérdés önmagunkhoz

Írta: dr. Nagy Vince

a józan önkritikával vizsgáljuk, hogy a köztársasági kormányzat alatt mit miért tettünk és mit miért nem tettünk, azonnal két jelentős kérdés mered elénk, amelyeket a mögöttük álló körülmények egész komplexumával megvizsgálni lelkiismereti kötelességünk, úgyszintén nyíltan feltárni az indító okokat, amelyek következtében c mulasztások előállottak.

Őszinteséggel nemcsak ellenfeleinknek, hanem barátainknak és saját magunknak is tartozunk. Ez a két kérdés a következő:

Miért nem választattunk?

Kétségkívül egyik legnagyobb, következményeiben legsúlyosabb mulasztása volt a Károlyi-kormánynak, hogy nem ejtette meg a nemzetgyűlési választásokat. Mert vitán felül áll, hogy ha egybeülhetett volna ez a forradalomból születő parlament, a következő szükségszerű hatásai állottak volna elő:

1. Nem kellett volna a kormánynek a törvényhozó hatalmat gyakorolni az odiózussá vált „Néptörvények” kiadásával, s nem lett volna a Károlyi-éra az, ami — valljuk be — tényleg volt: burkolt diktatúra.

2. A nemzetgyűlés levezetője lehetett volna a politikai véleménykülönbségeknek, amelyek így — beszélő fórum nem léteiben — nagyrészt földalatti utakra terelődtek és

egészségtelen, sőt veszélyes robbantó erőként hatottak. A jobboldali ellenzéki kritika ellenforradalom színében tünt fel, a szociáldemokrata munkásság pedig — nem lévén meg egy általános választás erőmérője, — a forradalmi hangulat csaloéka káprázatában az ország lakosságának nagy többségét a maga hívének hitte és ilyen mértékben és ilyen erőnek hamis tudatában lépett fel a maga túlzott követeléseivel. Végül a szélső baloldali túlzás, a kommunista agitáció is mederbe terelődött volna, s ha esetleg kaptak volna is a bolsevisták egy-két mandátumot, — ami ugyan teljesen valószínűtlen, — a nemzetgyűlés vitáiban a mérsékelt szociáldemokrata képviselők komoly érveivel szemben abszolúte hatástalanok lettek volna a kommunisták demagóg szónoklatai és könnyű lett volna ezek üres frazeológiáját a saját közönségük előtt is kellő értéktelenségükre leszállítani. — Mindezek pedig beláthatatlan következményekkel jártak volna. Talán nem is túlfűtött képzelődés mondatja velem, hogy *a bolsevizmus elkerülhető lett volna.*

3. Kormányválságokat megoldani, — ami krónikus betegségévé vált a Károlyi-kormánynak, — a pártoknak a kormányban való részvételi arányát eldönteni a nemzetgyűlés lett volna hivatva, s e döntés természetesen inkább hozott volna megnyugvást és megelégedést, mint a kormánynak Károlyi által való foltozgatása.

4. A kormány felelősségét nemcsak megoszthatta volna, hanem javarészből átháríthatta volna a nemzetgyűlésre. Milyen különbség lett volna a felelősség tekintetében, ha egy-egy olyan tény, mint pl. a Vix-féle legutolsó jegyzék, a nemzetgyűlés tárgyalhatta volna és ő adott volna arra feleletet?

Előáll tehát a kérdés: *miért nem választattunk?*

Mindazt a sok nevezetes érdeket, amit a nemzetgyűlési választások megtartása jelentett volna, mi, a Károlyi-kormány tagjai a maguk teljes jelentőségében kezdettől fogva

átérettük. Valahányszor nehéz helyzetbe került a kormányzat, — ez pedig, fájdalom, majdnem naponta előfordult, — úgyszólván kórusban hangzott fel ajkainkról a minisztertanácsokon: „*Választatni! Választatni!*” Amikor azonban közelebről szemébe néztünk ennek a kérdésnek, rögtön feltornyosultak a fenyegető akadályok, amelyek a választások elhalasztását tették észszerű és kényszerű kötelességünké.

A legfőbb akadály az ország nagy területeinek idegen katonaság által való megszállása volt. Akkoriban — 1919. év januárjában — járt Budapesten Coolidge professzor, hogy amerikai részről politikai és gazdasági információkat szerezzen. Mint belügyminiszter voltam hivatalos hozzá s első kérdése ez volt:

— Miért nem választatnak nemzetgyűlést az urak?

A hotelszoba falán függő térképre mutattam, megvontam ott a megszállott területek határvonalait s kifejtettem előtte a következőket:

— A megkötött fegyverszüneti szerződés megsértésével a körülfekvő államok hadseregei entente-parancsra megszállták országunk kétharmad részét s ugyane szerződésben biztosított ama jogunkat sem respektálták, hogy a megszállott részeken megtarthassuk kezünkben a közigazgatást, hanem azt elkergetve, a magukét ültették helyére. Ilyen körülmények között fizikailag nem áll módunkban a választások megtartása az ország egész területén. Kértem, befolyásával hasson oda az entente-nál, hogy a megszállott területeken is megtarthatók legyenek a választások.

Coolidge felelet helyett újabb kérdést tett fel:

— Miért nem tartják meg a választásokat a megszállott területek kivételével megmaradt országban?

— Egyrészt, mert könnyen részünkről való jogfeladásnak volna tekinthető, — feleltem, — ha mi Magyarország nemzetgyűlését csak erről a kis területről akarnók össze hívni és meg sem próbálnók a választásokat az ország

integráns részeit alkotó többi területeken is megtartatni. Másrészt, ha el mérnők követni ezt a könnyelműséget, egy nacionalista felbuzdulás valósággal elkergetne bennünket a helyünkről és hozzátettem: teljes joggal, mert egy ország új alkotmányos berendezkedését meghatározni nincs joga egy erősen csonka nemzetgyűlésnek.

Beszélgetésünknek e tárgyról folytatott részét Coolidge azzal a barátságos tanáccsal fejezte be, hogy mégis jól tennők, ha a megmaradt részeken megtartanók a választásokat. És alig észrevehetően egy mosoly jelent meg szája szögletén. Ő már tudta, hogy nem „ideiglenes” a megszállás.

És valóban az amerikai professzor előtt kifejtett megfontolások voltak a legsúlyosabb technikai és elvi akadályai a választások megejtésének.

Sokat gondolkoztam és tanácskoztam azokban a hetekben ezeknek az akadályoknak, természetesen a technikaiaknak a megkerüléséről. Egyik terv az volt, hogy megfelelő előkészítés után a megszállott területeken is megkísértjük a választások megejtését, még pedig úgy, hogy a megszálló hatóságokkal nem közöljük terveinket, a választás napját is csak a magyarsággal közöljük és ők ott kerületenkint megejtik a választásokat, lehetőleg a pártok előzetes megállapodásával egyhangú jelölések alapján úgy, hogy ne is kelljen a választási aktust lefolytatni s így talán nem volna módjukban az idegen hatóságoknak megakadályozni e csendes műveletet. A megválasztott képviselők azután átjönnének a demarkációs vonalon és részt vennének a megszállott részek képviselőjében a nemzetgyűlésen.

Ez tervnek szép volt, de megvalósítását gátolta annak házárd volta, kivihetési nehézségei, a megszállott részek magyarságával való nehéz érintkezés, ott a megegyezéses választás előkészítésének szinte lehetetlen volta, végül az az *elvi* aggály, hogy ha maga a magyar nemzetgyűlés egy előre megállapított legliberálisabb igazolási eljárás mellett

a nemzetgyűlés csonkítatlansága érdekében igazolná is a demarkációs vonalon túli mandátumokat alapos formai hiányok és mulasztások esetén is, — kérdés: elfogadná-e az Entente az ilyen „kéz alatt” alakított parlamentet s annak képviselőit tárgyalófélnek a béketárgyalásoknál?

Egy másik, még fictiósbab tero volt az, amelyik még nagyobb születési hibában szenvedő nemzetgyűlést hozhatott volna csak össze. Ha t. i. a csonka területen megválasztottuk volna a régi Magyarország 415 kerületének valamennyi képviselőjét. Az ilyen és ehhez hasonló kétségbeesett terveket el kellett ejteni mindjárt felvetődésük pillanatában.

De állandóan Damokles kardjaként lebegett a választások megtarthatósága felett a belső politikai helyzet s ennek a külpolitikával való összefüggése. Nevezetesen a szocialista tömegek és főként vidéki szervezeteik előretörése és erőszakossága minden polgári szervezkedéssel, még a Károlyi-pártival szemben is, azt a problémát vetette fel: nem kerülnek-e be a nemzetgyűlésbe a szocialisták abszolút többséggel? Ez a kérdés pedig azt a másik kérdést hozta magával, hogy az Entente milyen kormánnyal tárgyalna szívesebben: tiszta polgári, tiszta szocialista vagy koalíciós kormánnyal?

Mert abban a kérdésben polgári és szocialista miniszterek között nem volt vélemény eltérés hogy az ország érdekében bármely pillanatban készek vagyunk félretenni a pártédekeket és ha úgy látszik, hogy tiszta polgári kabinet jobb esélyekkel veheti fel a tárgyalásokat a győztes hatalmakkal, akkor a szocialisták készséggel deferálnak és kívülről támogatják a kormányt, viszont ha a külföldi szociáldemokrata szolidaritás volna reálisabban értékesíthető az ország javára, akkor mi polgári miniszterek vonulunk vissza.

Ugyanezért kívánatos lett volna megtudnunk, hogy szocialista többségű nemzetgyűlés és tiszta szocialista kor-

mány fog-e jobb halasi kiváltani a külföldön, vagy pedig polgári többségű parlament? Ezt a hajlandóságot kipuhatólni tettünk is elég kísérletet. De természetesen a források milyensége szerint változott a felelet is. Kunfi Zsigmond például külföldi útjából azt az impressziót hozta, hogy a *balra* haladás képviseli a helyes orientációt, míg viszont Batthyányi és Lovászy azt a külföldi értesülésüket hangoztatták, hogy az Entente tiszta polgári kabinetet venne szívesebben. Valójában azonban úgy állott a dolog, hogy ahány külföldi politikus vagy misszió-tag csak Budapesten járt, mindegyiket megkérdezte Károlyi: milyen összetételű kormány felelne meg az Entente tetszésének, és valamennyien vagy azt mondták, hogy az Ententenak *mindegy*, hogy milyen összetételű a kormány, vagy azt mondták, hogy legmegfelelőbb a szocialistákkal vegyes koalíciós kormány. Vagyis sem a Kunfi-, sem a Batthyány—Lovászy információ nem volt alapos. Amit az is bizonyít, hogy később a komün után Clark is egy szocialistákkal vegyes koalíciós kormány megalakítását követelte az Entente nevében, mint amellyel hajlandók a békefeltételekről tárgyalni. így is jött létre akkor a Huszár-kormány.

Mindazonáltal egészen akadémikus töprengés volt a részünkről: milyen parlament volna előnyösebb, polgári vagy szocialista többségű. Normális pártfegyelmességek mellett valószínűen módjában állhatott volna a vezető pártoknak, hogy megfelelő egyezség alapján úgyszólván tervszerűen többséget engedjenek annak a pártnak vagy a pártok ama csoportjának, amelynek többségre jutása az adott helyzetben elismerten szükséges az ország érdekében. *Akkor* azonban ilyen fegyelemről szó sem lehetett. A szociáldemokrata pártvezetőség nem volt ura többé tömegeinek és azok mohóságának.

Már csak az lehetett a kérdés: 1. vájjon a megkezdött szocialista terror mellett szabadjára engedve a választási szenvedélyeket, mi lesz az eredmény; 2. ha polgári

többség jönne be, respektálni fogják-e a szociáldemokraták ezt az eredményt? A „Népszavá”-ban ugyanis Pogány József pribékjei már előre vad hallalít ordítottak az esetleges polgári többségű nemzetgyűlés ellen és kilátásba helyezték annak fegyveres szétverését.

Ez a bejelentett fenyegetés tette szükségessé azt az értekezletet, amelyet Károlyi 1919 március első felében a királyi palotába hívott össze.

A kormányon levő három párt vezetői jelentek meg ezen, Károlyi explikálta a helyzetet, hangsúlyozta, mennyire szükséges, hogy végre a nemzetgyűlés megalakuljon, viszont micsoda veszélyt jelent ez a felelőtlen fenyegetés, mert jobb nem tartani meg a választásokat, mint kitenni az országot — különösen most a béketárgyalások előtt — egy olyan európai botránynak, hogy az uralmon levő egyik pártnak, a szociáldemokratáknak elégedetlenkedő elemei, vagy pláne köztársasági katonaság szétverné fegyverrel a köztársaság nemzetgyűlését.

Feltette a kérdést a szociáldemokraták ott levő vezetőihez: tudják-e garantálni, hogy ez az eset nem fog megtörténni és ugyanebből az érdekből hajlandók-e és tudják-e megfékezni az elvadult szocialista terrort és biztosítani a választások szabadságát?

A kérdések nem kimondottan, de mindannyiunk által értetten két emberhez voltak intézve: Böhmhöz, a szocialista hadügyminiszterhez, aki a katonaságnak hivatalosan és Pogányhoz, aki a katonaságnak hivatatlanul az élén állott.

A két interpellált, akit a többi felszólaló még Károlyinál is élesebben aposztrofált, majdnem egyformán válaszolt. Mindketten kitértek a főkérdés elől azzal, hogy nem kell aggódni ilyen eset bekövetkezése miatt, mert „bizonyos, hogy a szociáldemokrata párt meg fogja kapni az abszolút többséget.”

És valóban a szocialisták agitációja kezdett minden

léket elszakítani. Ebben a többségszerzési törtetésben aztán nem ismertek kivételt, minden párt s minden más pártállású egyén útjokban állott. Ellenpárti jelölteket és választókat egyformán igyekeztek terrorizálni. Hogy csak egy pár esetet említsek: a keresztényszocialistáknak egy vidéki gyűlésén belőttek az ablakon; nagyatádi Szabó István miniszter somogymegyei gyűlését megzavarták; Vass János Károlyi-párti minisztert egy budai gyűlésen személyében inzultálták és gyűlését nem engedték megtartani. Az aktív belügyminiszter miskolci gyűlését nem engedték nyílt téren megtartani, csak zárt teremben és a gyűlést megelőzőleg biztosítékot próbáltak szerezni tőlem arra, hogy nem fogom megtámadni a szociáldemokraták miskolci szervezkedését, amelynek már-már sikerült Miskolcon úgyszólván minden polgárembert egyik vagy másik szakszervezetbe bekergetni. (A gyűlésen kimutattam, mennyire fonák és egészségtelen dolog, hogy még a nagyfőkés kávé-sok részére is külön szakszervezetet alakítottak, anélkül, hogy lélekben meg tudták volna őket nyerni a szocializmus eszméjének s kimutattam, mennyivel józanabb dolog volna terror nélkül engedni, hogy a polgárságot haladó demokratikus pártok, mint pl. a Károlyi-párt, megszervezzék a maguk táborába, különben könnyen a bujkáló reakció karjaiba fog menekülni a szocialista terror elől.)

Mindezekhez járult a házi vita, amely úgy a minisztertanácson, mint a pártokon belül lefolyt afelől, milyen választási rendszert léptessünk életbe: nyilvános vagy titkos szavazást, egyes kerületenként, vagy lajstromosan s ha ez utóbbit, melyik nyugat-európai rendszer szerint? A nyílt és egyes kerületenként való szavazás mellett főként a függetlenségek foglaltak állást, mert a polgárság szervezetlensége még az egyes kerületekben is elég nagy volt, mennyivel nehezebb lehetett 8—10 kerület polgárságát hirtelen, rövid előkészítési idő alatt s a rendszer beidegződése nélkül nemcsak az új választási rend alakításához ...hozzá-

szoktatni, hanem arra a fegyelemre és a szomszédos kerületek érdekeit belátó méltányosságra is reánevelni, hogy 8—10 kerület együttesen tudja a maga 8—10 jelöltjét kijelölni és a mérlegelésnél kellő judíciumot és önmérsékíést gyakoroljanak a sorrend megállapításakor, mert hiszen nem teljesülhet minden kerületnek az a természetszerűen feltörekvő kívánsága, hogy az ő jelöltjük jusson az első helyre, vagy legalább is az első, biztosnak tetsző helyek egyikére.

A titkos és lajstromos szavazást főként a szociáldemokrata és radikális miniszterek támogatták, ami a szocialista érdekeknek megfelelt. Az ő pártjukban volt valamelyes fegyelem, hihető volt, hogy az ő központi pártvezetőségük jelölőlajstromaira katonásan le fognak szavazni elvtársaik mindenütt, ha soha sem hallották volna hírét sem a jelölteknek.

Viszont a megvadult választási agitáció mellett, amikor félnünk kellett, hogy a választás napjain valóságos fegyveres csaták fognak lefolyni, a titkos szavazás leginkább orvosszer lehetett a terror ellen. Ezt még nekünk, polgári minisztereknek is koncedálnunk kellett.

A minisztertanács végül is a titkos, lajstromos szavazás mellett döntött, amely a kisebbségek arányos képviselőletét biztosította.

Erre az utasításra fogtam hozzá a választási néptörvényt és ennek végrehajtásáról intézkedő belügyminiszteri rendeletek kidolgozásához, amelyekben — nem minden büszkeség nélkül mondom — az én belügyminiszterségemhez fűződik egy minden tekintetben modern választási rendszernek, a DHont-féle módnak, az idő rövidségéhez mért alapos feldolgozása és Magyarországon legelőször való bevezetése.

És ha ennyi külső és belső politikai, részint elvi, részint tárgyi akadály toltá, tologatta is mindig tovább és tovább a választások megejtését, (amikor irigykedve kellett

látunk, hogy a forradalmi Ausztria és a forradalmi Németország már új nemzetgyűléseiken intézik ügyeiket), — végre nekünk is sikerült 1919. március havában a választási törvényt, úgyszintén az új kerületek beosztásáról szóló törvényt és a választási rendeleteket kiadni s a választásoknak április hó első felében való megtartására az összes szükséges intézkedéseket megtenni.

Ha az események nem hozták volna a Vix-jegyzéket és a bolsevizmust, áprilisban már nemzetgyűlésünk lett volna.

Miért nem lövöttünk?

Különösen polgári oldalról, de nem ritkán a kommunizusból kiábrándult szociáldemokraták részéről is nekünk szegzik a kérdést: miért nem fojtottuk el fegyveresen a (bolsevista agitációt)?

A felületesen ítélok előtt valóban tetszetős vádként hangzik a kérdés a gondolatban hozzáfűzött következtetéssel együtt, ihogy t. i. fegyveres fellépéssel még idejében elejét lehetett volna venni a bolsevista agitáció terjedésének és ezzel végeredményben eltsáriüható lehetett volna a proletárdiktatúra Magyarországon.

Hogy e kérdésre megfeleljünk, emlékezetünkbe kell idéznünk az akkori magyarországi és európai viszonyokat.

A felbomlott katonai frontok hazaözlése, a volt katonák túltengő egoizmusa, kielégíthetetlen követeléseik, gyűlések, felvonulások, tüntetések, csupa mérték és belátás nélkül való kívánalmak szakadatlan ostroma, amelyel szemben a régi központi hatalom, a királyság, már összeomlott, az új, a köztársasági kormányzat még nem szilárdult meg. És milyen nehezen szilárdulhatott, amikor ellene a követelések ostromát nem vele ellentétes lelki diszpozíciójú elemek, hanem éppen azok az elnyomottak, jogokból és anyagiakból addig kinullázottak intézték,

akik természetszerűleg a forradalmi kormánynak kellett volna, hogy támaszai legyenek.

A forradalomban részes tényleges és tartalékos katonák, tengerészek, polgári fiatalság, az elmúlt rendszerek mostohagyermekai, az állami tisztviselők, a rosszul fizetett csendőrség, rendőrség, határrendőrség, — bármennyire őszintén örült a forradalmi kormányzat születésének, mégis olyan vad dühvel, határt nem ismerő elkeseredett követelődzéssel prezentálta nekünk az elmúlt kormányzatok adósságairól szóló számlákat, mintha az őket elnyomó kormányemberek ültek volna helyeinken. Kérésről szó sem volt, mindenki követelt. Es lehetőleg olyat, amihez sem kvalifikációja, sem külön érdeme nem volt. Hatáskört sem respektáltak. Találomra rohazottak meg ügyeikben egy-egy minisztert.

Nekem — szerencsétlenségemre — mindkét viselt hivatalomban sokkal bővebben jutott ebből az ostromból, mint a többiek bármelyikének.

Előbb mint miniszterelnökségi államtitkár, én kellett, hogy felfogjam azt a küldöttségáradatot, amely az ország minden részéből Károlyi személye felé zúdult. Neki megvolt az ezer gondja, teendője a kormányelnökség és a külügyek tényleges intézésével, minisztertanácsokkal, fontos megbeszélésekkel. A küldöttségek végnélküli zuhatagát nekem kellett magamon végigbocsátanom. Tisztviselők küldöttségei jöttek és kérdezték, mitévők legyenek, mert őket a megszállók elcsapták. Másik tisztviselő-deputáció aziránt érdeklődött, mit tegyenek, mert őket a megszállók nem csapták el? Erdélyi küldöttségek a fegyveres ellenállást kérlek a románokkal szemben s átadták a kilincset a másik erdélyi küldöttségnek, amely a kormányra hárítja az esetleges vérontásért a felelősséget.

Egy Szilágymegyéből jött küldöttség nagyobb sikerrel szerepelhetett volna valamelyik kabaré színpadán, mint nálam a miniszterelnökségen szerepelt. Nyolc-tíz ember-

bői állott a társaság, civilek, katonák vegyesen. Egy tartalékos főhadnagy volt a szónokuk, aki léghajós disztinkciót viselt. Nagy forradalmi szónoklatot mondott, kitanított benne engem az új idők szelleméről, hogy nemcsak beszélni kell a forradalmat, hanem aszerint cselekedni is. És pedig azt várják a kormánytól, hogy a régi rendszer minden főemberét dobja ki a közigazgatásból és ujakat, forradalmiakat tegyen a helyükbe, ők ennél fogva követelik a szilágymegyei főispán azonnali elbocsátását és alkalmasabb ember kinevezését.

Véletlenül személyesen ismertem a szilágymegyei főispánt. Tisza bukása után a mi ajánlatunkra nevezte ki az Eszterházy-kormány. Korrekt függetlenségi, régi közigazgatási ember volt, aki igazán közbecsülésben állott megyéjében. Meggyőződésem volt, hogy kormányunknak hasznára fog válni, ha megtartjuk állásában.

— Ki volna tehát a mostaninál alkalmasabb főispán? — kérdeztem.

— Azt majd a következő szónok fogja kifejteni, — felelte a repülő-főhadnagy úr.

Előállott egy másik fiatalember, szintén uniformisban, aki kifejtette, hogy Szilágymegye egész lakosságának leg-hőbb óhajtása, sőt követelése, hogy főispánná az arra egyedül hivatott X. Y. urat, a deputáció vezetőjét, repülő barátunkat nevezze ki a kormány.

A küldöttségnek annyit feleltem, hogy köszönjük az információt, a kormány tudni fogja kötelességét. És előterjesztésemre megmaradt állásában a régi főispán, aki egészen a románok által való internálásáig kifogástalanul betöltötte hivatását.

Ilyen és még meglepőbb küldöttségek váltogatták egymást a miniszterelnökségen. Jött a budapesti polgárok küldöttsége, amelyik vidéki katonasággal kérte fentartani a főváros rendjét. És jöttek a szociáldemokraták, akik

tiltakoztak vidéki ezredek felhozása ellen, mert azok és a szocialista munkások között összetűzésre fog kerülni a sor. Ők a munkásságból rekrutálódó polgári őrség fenntartását követelték.

Majd amikor december közepén Batthyány lemondott a belügyminiszterségről, nekem kellett e nehéz és majdnem reménytelen szerepet elvállalnom. Mikor Károlyi megkínált ezzel az állással, én előbb elhárítottam azt magamtól, — amint korábban, Bartha Albert bukása után, a nekem felajánlott hadügyminiszterséget is sikerült elutasítanom. Azt ajánlottam Károlyinak, hogy Lovászyt nyerve meg belügyminiszternek. Az ő személye nagy erőt jelentene a belügyek élén és úgyszólván az egész polgárság bizalmát maga és a kormány mellé állítaná.

Károlyi fel is ajánlotta Lovászynek a belügyminiszterséget, én is erősen kapacitáltam annak elvállalására, de ő kitért az ostrom elől, fiatalabb erőt tartott az adott helyzetben szükségesnek és bátorított, hogy vállaljam el. Így lettem belügyminiszter. Lovászy kultuszminiszter maradt. Meg kell említenem, hogy még később is, miután Lovászy kilépett a kabinetből, nem nélkülöztem egyszer-egyszer tanácsát nehéz helyzetekben.

Mint belügyminiszternek három hónap során olyan szomorú tapasztalatokban volt bőven részem és olyan történelmi momentumokat kellett megélnem, amelyeket — bizonyos, — hogy Magyarország egyetlen belügyminisztere sem sorozhat hivatali emlékei közzé. Nem is kiválnom »azokat a legnagyobb ellenségemnek sem, még kevésbé azok megismétlődését az országnak.

Ma már egy történelmi lustrum mérsékelt távolából kaleidoszkóp-szerű képcsoportnak tűnnek fel azok az események előttem, amelyeknek elem vetített egyes mozzanatait megrögzíthetem magam előtt, bogy alkotó elemeire bonthassam őket és meditálhassak indító okaik, rejtett összefüggéseik és végső következéseik fölött. Ámde akkor

hajnalig tartó minisztertanácsok, egész napi szellemi munka, Testi kimerültség és állandó lelki depresszió mellett egy olyan gyorsan pergett izgalmas filmet jelentettek, amelyet figyelemmel kísérni már magában véve is elég izgalmat váltott volna ki és energiát fogyasztott volna el, hát még minden egyes részletére felelősségteljes intézkedést iniciálni.

Kezdjük a kisebb jelentőségű dolgokon. Jöttek a házmesterek kéréseikkel a háziurak és a lakókkal szemben. Megjelentek a lakók a háziurak és a házmesterekkel szemben. A háztulajdonosok viszont a lakók és a házmesterek ellen deputációztak. Míg végül felvonultak a viceházmesterek az összes előbbieik ellen.

A bérkocsisok küldöttsége a tarifák felemelését, a hatóságok vezetői azok leszállítását kérték. A vendéglősök a szesztilalom megszüntetését, különböző egyesületek annak fentartását indítványozták.

A polgárság kérte a polgárőrség vagy népőrség megszüntetését, mikor már annak vállalt fentartása kellemetlen anyagi terhet kezdett jelenteni számára; a szocialisták viszont az intézmény fentartását követelték, mert az a kereset nélküli munkásságnak kenyeret adott.

Közben az Oroszországból hazajött bolsevisták erős aknamunkát folytattak a forradalmi kormányzat ellen. A munkásság, de főként a katonaság és a leszerelt altisztek között folytattak erős agitációt. Nem elvi meggyőzés, hanem a kommunizmus tanainak hirdetése volt az ő eszközük, hanem a legközönségesebb lázító demagógia, minden kormányintézkedéssel szemben, felcsigázása az önző követeléseknek, a különben is burjánzó elégedetlenségnek.

A munkásság egy részét állandó többkövetelésre bírták reá a munkanélküli segélyek összege tekintetében. Úgyszólván hétről-hétre nagy tüntető felvonulást rendeztek férfiakból, asszonyokból és gyermekekből álló tömegekkel a Várba, ahol részint a miniszterelnökséget, részint

a volt királyi palotában elhelyezett népjóléti minisztériumot zaklatták újabb és újabb telhetetlen követeléseikkel.

Másrésről a leszerelt altiszteket sikerült feltűzekűők, hogy egyenkint 4800 korona leszerelési díjat követeljenek a kormánytól, ami — tekintettel arra, hogy akkor *40 svájci frankot ért 100 korona* — 1920 svájci frankot, körülbelül mai 6 millió 400.000 koronát jelentett fejenkint. Minthogy pedig mintegy 60 ezer leszerelt altisztünk volt, ennek a követelésnek teljesítése *115 millió 200.000 svájci frank*, körülbelül *38,360.000.000 mai magyar koronával terhelte volna meg az állampénztárt.*

És ennek a követelésnek a hangoztatásával egymásután jelentek meg az altisztek tüntető felvonulásai a hadügyminisztérium előtt.

A kormány a legnehezebb helyzetbe kezdett kerülni.

Két olyan követelés ostromolta kapuit, a munkanélkülieké és a leszerelt altiszteké, amelyek számszerű felcsigázottságukban teljesen jogtalanok és méltánytalanok voltak, de elvi alapjuk jogossága nem volt vitatható. Mindkét követelő kategória tulajdonképpen a háborús kormányokkal szemben fennálló követelésének a számláit nyújtogatta felénk olyan agresszivitással, amelynél nagyobb magát a háborút megindító és folytató kormányzatot sem ostromolhatta volna.

Mindkét tömeg követelése a háború következménye volt. Az egyiket a háború tette munkanélkülivé, mert a polgári munkaalkalmak egész sorát megszüntette; a leszerelt altisztek pedig a legsúlyosabb hazafiúi áldozatra, harctéri érdemeikre hivatkoztak.

A Károlyi-kormány mégis az állam aránytalanul súlyos megterhelésének elkerüléséért mindkét túlkövetelés teljesítését megtagadta.

Élénk tápot adott ezzel természetesen a bolsevista agitációnak, amely a kormánynak ezt az intézkedését a maga önző demagóg céljaira nagyszerűen felhasználta.

A belügyminisztérium telefonja eközben a legrémesebb híreket adja le:

Kaposvárra betörték a környéken bujkáló leszerelt katonák és kifosztották a város összes üzleteit.

Kecskeméten a katonaság fellázadt és elfoglalni készül a városházát.

Szegeden kommunista lázadás tört ki a kaszárnyákban. A hadügyminiszter ennek elfojtására leküldi Neuberger tengerészfőhadnagyot egy csapat tengerésszel. Ezek elfojtják ugyan a kaszárnyai zendülést, de a sikeren felbuzdulva, ők maguk a városházára vonulnak, Neuberger főhadnagy úr elcsapja hivatalából a polgármestert és a főkapitányt és kinevezi magát a város teljhatalmú diktátorává.

Csanádmegyében a szocialista munkások fegyveres harcot vívnak a csendőrséggel, néhány csendőr elesik, a munkások elűzik hivatalából az általuk kineveztetni kért *szociáldemokrata főispán-kormánybiztost, Jócsák Kálmánt*, aki — hogy életét megmentse — Budapestre menekül.

Székesfehérváron elkergetik Köves kormánybiztost és visszautasítják *Tolnay* Lajost, az új polgári kormánybiztost is, akit pedig a szocialista miniszterek egyhangú hozzájárulásával nevezett ki a kormány.

Kaposváron *Neubauer* Ferenc kisgazdapárti kormánybiztosunk ellen csinálnak frontot a szocialisták.

Ugyancsak *Somogy megyében* földreformunk végrehajtását meghiúsítják és Nagyatádi Szabó István miniszter-társunk a minisztertanács megkérdezése és hozzájárulása nélkül *megegyezik a somogyi szociáldemokratákkal az ottani nagybirtokoknak a földmunkások által való elfoglalására*, még arra is lekötelezi magát, hogy tekintélyes állami hitelt nyújt nekik a gazdálkodáshoz.

És mindezt a zajló kavargást szomorúan élénkíti a három országrészből menekülők végnélküli karavánja.

Ilyen körülmények között — amint utólag bölcsen

megállapítható — valóban csak úgy lehetett volna a bolsevista lazítást elfojtani, ha az államhatalom teljes erejével lép fel ellenük.

És ennél a kérdésnél megismétlődik az egyszeri eset, amikor a bérmlásra érkező püspök megdöbbenve kérdezte a falusi lelkészt: miért nem várják őt harangszóval?

— Száz oka van annak — felelte a plébános. — Az első ok, hogy nincs (harang).

A többi ok felsorolását a püspök elengedte.

Így volt a Károlyi-kormányzat is a bolsevisták elleni erő alkalmazásával. Sok oka volt, hogy fegyveres erő nem használtunk velük szemben. Az első ok az volt, hogy nem volt fegyveres erőnk

Számbavehető karhatalmi erő csak az volt, ami felett a belügyminiszter rendelkezett: a budapesti rendőrség, a csendőrség és az összefutott határrendőrség. A katonaság részint szocialistának vallotta magát a Pogány József terrorisztikus vezetése alatt, részint a kommunista izgatás is behatolt a kaszárnyákba és a fegyelem utolsó maradványait is teljesen kiirtotta onnan.

Ennélfogva úgy állott a helyzet, hogy egyedül a polgári belügyminiszter rendelkezése alatt álló karhatalmat lehetett volna felhasználni a rendzavarók és lázadást szitok ellen. Viszont bizonyos, hogy bánni ilyen erélyes intézkedés szemben talála volna magával nemcsak a fegyvertelen plebszet, hanem a szocialista katonaságot is, amelynek akkori mentalitása szerint egy polgári miniszter intézkedésével szemben szociáldemokratáknak és kommunistáknak össze kell fogni egymással.

Ezt a hangulatot állandóan fűtötte is a „Vörös Újság” személyem ellen intézett lázító cikkeivel.

Én megkíséreltem elsősorban is egy politikamentes erős és fegyelmezett, egységesen kiépített és azonos státusna tartozó karhatalmat (megteremteni. E célból sikertült megkapnom a minisztertanáctól a felhatalmazást,

hogy az állami és vidéki rendőrséget, a csendőrséget, a határrendőrséget és a budapesti rendőrség kiegészítésére már általunk felállított, volt tényleges katonatisztek vezérése alatt, leszerelt altisztekből toborzott kétezer főnyi u. n. „karhatalmat” egy egységes szervezetbe tömörítsem. Természetesen a csendőrség lett volna az alap és a minta, amelynek belső szervezete, szolgálati szabályai és fegyelme szerint óhajtottam egy hatalmas polgári karhatalmi szervet a többi említett testületek beolvasztásával kiépíteni, amely minden vonatkozásában a belügyminiszter alá tartozott volna.

Az első ankéton, amelyet ebben az ügyben tartottam, megjelentek az érdekelt szervezetek hivatalos küldöttei és a hadügyminisztérium képviselője is. Soha nem gondoltam antagonizmust volt alkalmam ekkor tapasztalni a megjelent különböző testületek között. A határrendőrség nem akart egy szervezetbe olvadni a vidéki rendőrséggel, mert az ő meglevő külön státusuk kedvező előlépési esélyeit nem voltak hajlandók mások belépésével megrontatni. A budapesti államrendőrség kiküldöttei tiltakoztak a vidéki rendőrséggel és határrendőrséggel való egyesítés ellen, mert ugyancsak addigi előmenetelük lehetőségeit látták veszélyeztetve a kibővített testületben, azonkívül maguknál kevesebb kvalifikációjú egyének bejövetelét és egyenlő érvényesülését mondták elfogadhatatlannak. Végül a csendőrség egyformán tiltakozott úgy a vidéki rendőrséggel és a határrendőrséggel, valamint az államrendőrséggel való egyesítés gondolata ellen. A csendőrség képviselőjében megjelent csendőrezredes tisztelettel bejelentette, hogy akár a kormány, *akár a leendő törvényhozás* határozna is el ezt az egyesítést, *ők annak fegyveresen fognak ellenállani.*

Ilyen volt a fegyelemérés a mintaszerű csendőrségben, milyen engedelmességei várhatott akkor a kormány másoktól?

Az egyesítésből — sajnos — nem is lett semmi. A „bizalmas” ankétról a kommunista „Vörös Újság” másnap kimerítő tudósítást közölt. Kiszínezte tervemet, „rémképnek” festette a munkásság elé, hogy a polgári belügyminiszter külön „polgári hadsereget” szervez a szocialista katonaság ellen. Árulóknak nevezte a szociáldemokrata minisztereket, ha ehhez hozzájárulnak. Valóban a legközelebbi minisztertanácson Böhm hadügyminiszter már revízió alá vette régebbi álláspontját, amellyel a nekem adott felhatalmazáshoz hozzájárult. És ezzel kútba is esett tervem megvalósítása, amely pedig siker esetén eredményeiben beláthatatlan értékű lehetett volna.

Tény tehát, hogy hiányzott olyan fegyveres és egységesen felhasználható állami erő, amellyel a kommunista kat következmények nélkül, vagyis eredményesen leverhettük volna. Azért mondom, hogy „következmények nélkül”, mert megpróbálni és egy-két kommunista felvonulást, leszerelt altisztek tüntetési a rendőrséggel széjjelveretni, középük lövetéssel őket szétkergetni könnyen lehetett volna; kérdés azonban, hogy az ilyen pillanatnyi siker felért volna-e azzal az elmaradhatatlan következménnyel, hogy az utcai áldozatok tetemrehívásával, a mártírság olcsó kamatoztatásával a kommunisták a maguk táborába csábították volna a mérsékeltbb munkásságot is és akkor — amikor úgyis övük volt a katonaság, sőt a civil munkásság kezében is sok fegyver volt a vagyonos városi polgárság jóvoltából, mert ez a házait és bankjait őriztette vele, — csakhamar a legelkeseredettebb és legvéresebb utcai harcok színhelye lett volna Budapest és a vidék is.

Az meg alig kétséges, hogy egy ilyen nyílt polgár háború, amely egyrészt a polgárság, másrészt az egyesült szociáldemokrata és kommunista munkásság között dühöngött volna, melyik felet segítette volna győzelemhez. Azt hiszem, ha az akkori viszonyokat jól átgondol-

juk, valószínűbb a feltevés, hogy ez a harc a munkásság győzelmével végződött volna. Az azonban egyáltalán nem lehet kétséges, hogy ha a munkásság ilyen áron jutott volna a hatalomhoz, akkor a polgárság sokkal több áldozatát sírhatná ma annak a rezsimnek, mint így a puccsal, kijátszásunkkal, de vértelenül kormányra került kommunista uralomnak. Ahhoz fogható vérengzésről talán csak a nagy francia forradalom és az oroszországi proletárdiktatúra burzsoa-gyilkolásai nyújthatnak fogalmat.

Nem, a Károlyi- és Berinkey-kormányok nem akadályozhatták meg fegyverrel a kommunista előretörést. Nem voltak erre a feladatra sem fizikailag, sem politikailag alkalmasok.

Fizikailag nem, mert elegendő és megbízható fegyveres erejük nem volt. Politikailag pedig azért nem, mert a kormányzat *koalíciós* volt, részben polgári, részben szociáldemokrata miniszterekkel.

Akkor is sok meggondolásra adott okot nekem ez a kérdés, azóta is sóikat foglalkoztam ezzel a problémával és a németországi események, valamint a tömeglélektani és politikai momentumok szigorú mérlegelése után ma még erősebben vallom akkor is hangoztatott meggyőződésemet: *a kommunista lazítást és előretörést fegyverrel csak vagy tiszta polgári vagy tiszta szociáldemokrata kormány verhetné volna le, de semmiesetre sem koalíciós kabinet.*

A polgári kabinettel való kísérlet azonban igen bizonytalan vállalkozás lehetett volna, mert egy polgári erőszakos kormányzás, vagy mondjuk így: egy polgári fegyveres rendcsinálás mindig és mindenütt magában hordhatta a veszélyt, hogy az a legmérsékeltebb szociáldemokratákat is közös táborba hajtja a kommunistákkal, bármennyire is államérből és bármennyire is lázadók ellen, de mégis munkások ellen van irányozva az u. n. „polgári” kézben levő fegyver és e tény a szélső demagógia köny-

nyen úgy tüntetheti fel, mint a burzsoázia kizárólagos uralmának fegyveres biztosítását a munkásság egyetemével szemben.

Ez volt éppen a Károlyi- és Berinkey-kormányoknak a maga külpolitikai tragikumától teljesen független belpolitikai tragikuma, hogy a belpolitikai helyzet *okvetlenül koalíciós kormányzást* követelt polgárok és szocialisták között, mert csak ez tarthatta fenn a *politikai* egyensúlyt; a rendnek a fentartása és a kommunisták ellen követendő fegyveres fellépés szüksége viszont *okvetlenül homogén összetételű kormányt* tett volna nélkülözhetetlenné.

Még pedig, mint reámutattam, a tisztán polgári kormányzat *akkor* felborulással veszélyeztethette az államrendet. Még Lovászy és Batthyány sem vállalkoztak ilyenek alakítására, amikor 1919 januárjában ezzel őket Károlyi megkínálta. Pedig addig ők erősen hangoztatták egy kizárólagos polgári kormány alakításának szükségét.

Egyedüli megoldási módnak az akkori adott helyzetben a *tiszta szociáldemokrata* kormány alakítása maradhatott volna. Egyedül szocialista kormány verhetett volna, le fegyverrel a kommunistákat annak a veszélye nélkül, hogy az *összes munkások* a lázadók pártjára állottak volna. Csak egy tiszta szocialista kormány nem eshetett abba a gyanúba, hogy a (munkásérdekeket akarja letörni kemény fellépésével és hogy kizárólagos polgári osztályérdekeket akarna ezzel szolgálni.

Egy a kommunistákkal szemben fegyverrel fellépő koalíciós kormány már okvetlenül ilyen gyanúba eshetik és ez esetben a kormány szocialista tagjai, bármily népszerűek lennének is múltjuknál fogva a maguk tömegei előtt, e fikció folytán könnyen talajt veszíthetnének és már nem állhatnák útját megtépázott tekintélyükkel annak a szélső izgatásnak, amely még mérsékeltebb munkástömegeiket is a szélső agitáció karjaiba hajtja.

Ez volt a helyzete a velünk egy kormányban ülő szo-

cialista vezéreknél is. Folyton ezzel indokolták vonakodásukat annak elhatározásától, hogy többszöri, majdnem állandó belügyminiszteri indítványomat elfogadják a Kun Béláék elleni erélyes fellépésre vonatkozóan. Csak akkor nem akadályozták többé indítványom elfogadását, sőt kifejezetten hozzájárultak a kommunista vezetők letartóztatásához, amikor a bolsevisták által felizgatott tömeg fegyveresen a „Népszavát” támadta meg és az utcai harcban nyolc rendőr és népőr esett áldozatul. Viszont ugyanekkor követelték ki a Kun Béláék letartóztatásának ellenértékeként az internálás! rendszer életbeléptetését és Szurmay, Mikes püspök és Sztérényi internálását. Az erre vonatkozó indítványt Böhm tette a legkövetelőbb módon.

Egyedül egy tiszta szocialista kormánynak lett volna meg *a munkásság előtt* az az erkölcsi jogcíme, vagy legalább is annak magyarázatra nem szoruló feltételezése, hogy még a munkások, a rendzavaró kommunista munkások lövetését is jól felfogott munkásérdekből teszi, azért t. i. hogy az esztelen követelésekkel és a termelés rendjének, a munkának és a kormányzásnak állandó megzavarásával a kialakítandó új állami rendszer felépítésének megakadályozását kiküszöbölje.

Ezt tette eredményesen a szociáldemokrata Noske Németországban.

Erre lett volna szükség nálunk is. Szociáldemokrata kormánynak kellett volna alakulnia már hónapokkal előbb, még amikor Kun Béláék legelőször felütötték a fejüket. Az akkor annyira erős szociáldemokrata párt híven kitartott volna vezérei mellett, ha ők a rendzavaró kisebbséget, a kommunistákat fegyverrel leverték volna.

Márciusban ez már későn volt, mert akkor már lényeges eltolódás állott be az erőviszonyokban a mérsékelt szociáldemokraták és a kommunisták között ez utóbbiak javára. Ennek pedig tisztán az volt az oka, hogy a szociál-

demokrata vezérek s ő miattuk a kormány sem lépett fel idejében elég eréllyel a bolsevisták ellen.

Hogy a szociáldemokraták úgy lépjenek fel a bolsevista agitációval szemben, mint ahogy nem léptek fel, ahhoz kettő kellett volna: elsőbben háborúban járt, katonaviselt, meggyőződéses, komoly szociáldemokrata vezérek, akik egyrészt átéreztek volna, hogy mit veszélyeztet egy túlzó és az ország és a történelmi fejlődés adott helyzetével nem számító lelketlen agitáció, másrészt elég bátrak lettek volna vállalni a kockázatot éppen elvi programjuk zavartalan kiépítése érdekében még akkor is, ha munkásorsóból származó lázadók ellen kellett volna fordítani a puskacsövet.

Volt ugyan a magyar szociáldemokratáknak néhány európai képzettségű, komoly, értékes vezetője úgy a mérsékeltek, mint a szélsőbbek között, ámde az egész ország szerencsétlenségére egyikükben sem volt meg a katonás vérmérséklet és az ezzel járó elhatározási bátorság nemcsak meggyőződéssel, hanem, ha kell, fegyverrel is elhárítani a *balfelől* jövő veszélyt a demokratikus Magyarország felépítésének útjából.

A másik hiány: a szocialista tömegek iskolázatlansága volt, aminek folytán felültek minden balfelől jövő ugratásnak, a mindent túllicitáló ígéretésnek és kipróbált vezetőik helyett egyik napról a másikra Kun Béla és Szamuelli csatlósaivá szegődtek

Így történt, hogy a szociáldemokrata vezérek nem irányították a tömeghangulatot, hanem csak figyelték azt és legfeljebb saját lépéseiket tették attól függővé. A gyorsan kiérlelődött helyzet kritikus fordulatánál azután a szélsőbbek és temperamentumosabbak egyszerűen egy szaltomortáléval a kommunista áramlatba vetették magukat, a mérsékeltebbek és megfontoltabbak pedig elvonultak a közéletből és passzivitásukkal megtagadtak minden közöséget a vörös uralom ténykedéseivel szemben.

A háború elvesztése és a forradalom

Írta: Fényes László

híthogy politika, és forradalom átölel-
kező fogalmak, az 1918. év tömeg-
pszichéjének s az azóta valónak meg-
ismerése szempontjából kénytelen va-
gyok először is azzal foglalkozni, mit
lehet és mit kell érteni politika alatt.
Érteni lehet ugyebár, a népek éle-
tének, fejlődésének adminisztrációját. A kormányzás: a
tényleges adminisztráció, a politikai élet: az e körüli küz-
delem. Politikusok: akik e hivatásnak szentelik életüket.
Alapfeltételei lennének: az emberszeretet, a tudás, a becsü-
let, az önzetlenség, az energia. A sorrendet válassza ki
mindenki magának.

Érteni kell pedig a politika alatt: jobbik esetben osz-
tályok érdekképviselőit, gyakoribb megvalósulásában:
emberek tülekedését javakért, illetve az ezt is magába fog-
laló hatalmi pozícióért. Legtöbbször egyik a másikban ta-
lálja erőforrását.

Tudatlanság, az önző érdekek elburjánzása, az ezek
bői eredő rosszhiszeműség okozták azt, hogy a *politikus*
szó fogalma nem jelent egyebet, — nem ereszkedem bele,
hogy jelentett-e valaha mást, vagy sem — mint olyan
kereseti pályát, amihez csupán lelkiismeretlen ügyesség
kell, emberekkel, fogalmakkal, szavakkal való ügyes ra-
vaszkodás, az ő nyelvükön: *taktika*. Pálya, amelynek
sokszor nagyok a rizikói, de nagyok a nyeresői lehetőségei
is. Elérhető általa az átlag ember minden igénye: anyagi

javak, népszerűség, hatalom, dísz, tekintély, végül a siker útján tetejébe a saját magában való hit is, hogy Istentől választott férfiú, küldetéssel e földön. Ezért szálló ige a nép közt, hogy a politika úri huncutság, ezért van az, hogy a szakképzett, a valóban művelt, nemcsak beraktározott tudású, de lelkileg ethikus emberek — akár ilyen, akár olyan világnézetűek — tudni sem akarnak a politikáról, ami az ő részükre így csak lelki csömört hozhat. Az intelligens, jóérzésű, de kényszerű körülmények közé jutott emberek csoportja pedig keserű humorral csak mint érdekes, sokszor izgalmas színjátékot kíséri figyelemmel a politikát, amely politikának következményét: a felesleges, sőt akadályozó terheket lemondó nélkülözéssel és megfeszített munkával kísérli meg ellensúlyozni.

Az úgynevezett intelligenciának másik és nagyobb része pedig, az „én is”, a „nekem is”-fajta, odaáll a hatalomhoz, vagy az afelé való árba veti magát, kicsiben csinálják azt, amit a hivatásos politikusok legtöbbször nagyban. Beszerveztetik magukat valami egyesületbe, vagy más című érdekcsoportba, egy kis választmányi tagság, egy kis kedvezményes szén- vagy villamosjegy, más efféle eképen kerül a zsebbe. A politikának békés morzsaszedői, vagy dühös legelgetői ők.

Ez a nyáj, a hatalom nyája. Együtt vannak addig, míg kicsi nem lesz a legelő, vagy a kazalba, amit tépegettek, a villám bele nem üt. Aki nem fér a legelőre, megunja a várást, jön egy ügyes taktikus: kiválik, új egyesület, új politikai alakulat támad, egyelőre még az eredeti, befikciózott jelszavakkal, de valami különleges színnel, — így rágcsálják végig az éveket, esetleg emberöltőket, amíg aztán mindaz a mag, amit ők s általuk a *politikusok* (hatalmon voltak és levők, ellenőrzők egyaránt) *vetettek: ki nem kél és meg nem érik.*

Az alkotmányos életben ők együtt, olykor ötven, olykor talán csak öt esztendőn át a magvetők, a minden ha-

talmat támogató és legelgető tömeg megszántja és termékkennyé teszi a talajt, a politikusok azok szórják szét az események csiráját a történelem részére. Egymás tetejébe kétféle magot: amit cselekedtek — jót és rosszat — s még a tetejébe, amit elmulasztottak cselekedni, az is kikél.

Mert ott ám a másik „párt” is. Az ellenzék: a nép, a nagy tömeg. Egy részét a kormányzati eszközök szintén a mindenkori és bármilyen kormányhatalom mellé terelgetik, de helyzeténél fogva alapjában mindig hatalomellenes, sőt a gyakorlatban rend-ellenes. Annyi sérelem, annyi emberi igény maradt kielégítetlen, hogy ha engedelmesskedett is a csendőrökkel telített választás idején a jegyzőnek vagy a bankigazgatónak, vagy előljárójának: a köz áldásából, jogokból és lehetőségekből természet-szerűen többet kíván magának és nem nevelték reá, hogy a fokozatos fejlődés törvényének szükségszerűségét bejassa. Érvnek a cikk végéről szakítom ide: az 1918-iki forradalom elhajlása, majd elfajulása, a magyar népben a kommunizmus lehetősége nem volt más, minthogy a szegénység úgy szétütött maga körül, hogy önmagát törte össze.

A milliányi ember kielégítetlen vágya mindig forrong, ha csak öntudatlanul is és a lelkek legmélyén. Hiszen nem egy Machiavellista ezzel látja indokoltnak az örök szurony alkalmazását. A politikára, az államkormányzat folytonosságára az a fontos kérdés: *milyen igények maradnak kielégítetlenül?* Vájjon a több föld iránt való igény-e, vagy a krumpli, kukorica és a babföld együttes holdacs-kájára való szükség-e? Az ünnepi cipő, vagy a téli fagyban hiányzó csizma mindennapi küsszüksége-e? És így tovább. Döntő pont azután: hogy hány embernek maradnak nélkülözhetetlen igényei kielégítetlenül? Ha egy országban pár tízezer ember éhezik, az szégyene lehetne az emberbarátnak, az ethikus embernek, de a mindenkori hatalom politikusa ennyi elégedetlent a szórakozó helyek

inspekciós rendőreivel féken tud tartani s akkor „nincs semmi baj, folyik minden a maga medrében.

Az elvetett cselekedetek és az elmulasztottak akkor kezdenek kikelni, amikor mind több és több embernek maradnak nélkülözhetetlen, hogy tanárosan fejezzem ki magamat: elsődleges igényei kielégítetlenül. És a kikelt vetések akkor érnek meg az állam kormányzásban, amikor vagy olyan tömeg kielégítetlen, amely már önmagát növeli, vagy akárcsak azok maradnak kielégítetlenek, akik éppen arra hivatvák, hogy az elégedetlenkedőket féken tartsák: a tisztviselő, a rendőr, a csendőr, a katona. A két eset bármelyikében — miután a világon mindenek megméretnek és a nehezebb serpenyő mindig lejjebb billen — akkor előbb tompa morajok hallszanak, a horizonton villámok cikkáznak s hirtelen beüt az istennyila a hatalomnak nyáját tartó kazlába, békésen kérődzőkből lesznek a legvadabb futkosok, a dühös legeigetők pedig vezérkolompot képzelnek a nyakukba.

Ilyenkor tehát szerte futnak a nyájak, az óriási szavazó tömegekből, amelyek annyi kormányzati bölcseséggel ellátott párttagot küldtek az országgyűlésbe, egy sem mutatkozik, nem mutatkoznak a tekintélyek sem, holott hát az országban ők lennének a legismertebb vezérnek valók. Oh, láttuk annak idején a nagy taktikusokat, meg nem értően és tehetetlenül bele ámulni a világba — s látjuk most emezeket, akik még ezután fognak értetlenül ámulni, — hogy nem használt a sok hideg, mindig másnak jó jelszó, a sok gyűlölet-kovács, a sok erőszak, mindez hiábavaló fáradozás volt; még a szervetlen anyagoknak is, hát az élőlényeknek megvannak természeteti törvényeik, azok ellenére hiába való a szentesítés, nem tudtak elérni semmit, még azt sem érték el, politikájuk primitív célját: saját maguk hatalmának biztosítását. Belementek „a nemzet legnagyobb szerencsétlenségébe” — amit mindig így káromoltak — a független,

önálló Magyarország kimondásába, az önálló vámterületbe, az önálló jegybankba, mindez nem ért semmit, már késő volt s azonkívül is őszinteség nélküli. Csodálkozva nézlek szét maguk körül a hivatalos nyájvezérek s még sem látták, hogy már benne vannak a forradalomban, az egész háborús Európa válságában és változásában.

Mint mindig tör lén ni szokott ilyenkor, a hazugságok összeomlásakor, úgy ellágyultak, hogy erkölcsi hasrágásaik kezdtek lenni. Komolyan elhitték magukról, hogy küzdelmeik a hatalomért nem önző célból voltak, hanem azért az avult, cifra, belül üres, pitykegombokkal ékes mentéért, amit a fórumon csak ünnepi alkalmakkor fitogtattak magukon: a „legyen úgy, mint régen volt” világnézetért. Elhitték önmaguknak, hogy ezt siratják.

És aztán — a szerencsétlen viharzás után — találkozzunk velük most, immár négy év óta a különböző pártokban, új jelszavak zászlói alatt régi és valódi céljaikéit. Ellenünk, oktróbisták ellen, egyoldalú lehetőséggel szórják a vádakát még most is. Oktróbizmus, ez a szó nem jelent egyebet, mint demokráciát és azoknak a politikusoknak csoportját, akik előre látták a magyar nemzetre a háború veszedelmét, követelték a status quo ante alapján 1917-ben a békéi, mikor még ez lehetséges volt s akik a népnek követelésére (és itt minden vádaskodó saját fülének tanúságára hivatkozom) élére álltak a tömegnek, hogy a lehetetlenséget megkíséreljék, de legalább azt mentsék, amit még menteni lehetett. Két okra lehet visszavezetni a folyton tartó nagy agyarkodást.

Kétségtelenül azért folyik a nagy handa-bandázás, hogy eltereljék a figyelmet önmagukról, akik elvesztették az országot a háborúval s a háborúnak ok és cél nélkül tudatos tovább folytatásával. Ezenkívül azonban a félelени a másik nagy rugó. A tömeg, amelyik dolgozik és nem bir létminimumához jutni, amelyik látja és érzi a jogfosztásokat, természetyszerűen visszagondol 1918 október 31-ve,

amikor mindenki örült. Visszaeszmél arra: *kár volt a nyugalmat meg nem őrizni s meg nem állani a fokozatos fejlődésnek annál a nagy lépésénél, amelyet ez a nap jelentett.* Ide vágyik vissza a tömeglélek s ennek tudatában dobálják reánk a sarat, hát ha tovább is el lehetne e politikai vadászattal terelni a figyelmet a saját maguk régebbi és újabb tetteiről.

Miután untalan fölvetik a kérdést, hogy saját szájuk ize szerint mindjárt meg is felelhessenek reá: kik okozták az ország szerencsétlenségét, most a forradalom ötödik évfordulóján én is rá fogok az okokra mutatni.

Nem hivatkozom itt a történelem sok évezredes tanítására, — a legertermészetesebb válaszra: — vesztett háború után a népek felszoktak lázadni. Ahogy annyiszor fellázdak a népek a vesztett csatájú Fáraók, vagy a francia, vagy a magyar, avagy más királyok ellen, ha elvesztették a háborút. Még akkor is, ha az a háború — győzelem esetén — az illető népek nemzeti, vagy gazdasági erejét szolgálta volna. Az Isten kegyelméből való uralkodók nem kérdezik meg a népet, mikor ezeket csatába küldik, a rossz befejezéskor a népek sem szoktak az uralkodóktól kérni engedelmet a forradalomra.

Magyarországot 1914-ben minden nemzeti cél nélkül, anélkül, hogy két hónappal előbb csak álmodott is volna róla, még inkább, hogy megkérdezték volna: belevitte uralkodó dinasztája s ennek a császári háznak a miniszterei az egész világgal való háborúba. Ez a nemzet úgy taszított bele e borzalmas kataklizmába, hogy a háború végét illetően csak az volt a kérdés: *mennyire jár azzal rosszul?*

A háború közvetlen indoka Ferenc Ferdinándnak szerb nacionalisták részéről való meggyilkolása volt. Kérdezem: Ferenc Ferdinánd — az azóta kiderült hiteles okmányok szerint is — olyan közel állott a magyar nép szívéhez és érdekköréhez, hogy személye miatt az ország népe az életét és vagyona biztonságát, kultúráját és jövő-

jét kockára akarta volna-e tenni, ha megkérdezik? Vájjon nem Ferenc Ferdinánd utált-e bennünket magyarokat, vájjon nem ő akart-e trializmust, nem ő akart-e monarchikus néptörzset csinálni belőlünk?

Ha pedig azt méltóztatna felelni, hogy az ő halála csak ürügy volt, a szláv fojtogató ölelésből kellett a legalkalmasabbnak látszó időpontban háborúval a menekülést megkísérelni, akkor reá mutatok a német külügyi hivatalban azóta megtalált tárgyalási jegyzőkönyvekre (lásd: Kautsky: „A német külügyi hivatal okmánytára”), hogy győzelmes háború után a *Mittel Európa* vasvonalát fogják megcsinálni az északi tengertől Bagdadig, e célból Magyarország kiegészítettik Bosznia-Hercegovina területével s a nemzetiségek eme tömege majd megfékezi a magyar függetlenségi aspirációkat, amelyeket eleddig Bécs csak a szerb, a román, a tót nemzetiségek szembeállításával tudott féken tartani. Más szóval, magyarul és érthetően: a háborúig csak Ausztria gyarmata voltunk, azután a nagy germán nemzetnek is gyarmata lettünk volna. Csak röviden említem itt meg a „hadászati szempontból való egységes szervezés”-t, amiből kóstolót kaptunk német szövetségesünk erdélyi és kárpáti segítsége alatt. Ez lett volna győzelem esetén. Tehát a háború előtti helyzettel szemben kétségtelenül rosszabb helyzet az ország népére, ha győztünk volna.

Hogy vesztés esetén mi várt reánk, azt — minthogy ez a feltétel következett be — mindenki érzi és szenved.

Témám teljessége kedvéért egész röviden felsorakoztatom azokat az okokat, amelyek vitathatatlanul közismertek, vagy amelyeket az eddig megjelent háborús irodalom vaskos kötetekben bőven és részletesen egyenként tárgyalt.

A mi szerepünk, ezzel kell kezdenem, a világháborúban különleges nemzeti cél nélkül való volt, egyszerűen a mitgefangen mitgehangen elv alapján magyarázható meg.

A Habsburgok annak idején s legutóbb a berlini szerződéssel papíron csináltak egy monarchiát, fából vaskarikát, amelyet szuronyokkal és korrupcióval tartottak fön. Utalok a Habsburgok jelszavára: *divide et impera!* A germán imperializmus lett volna a monarchiára a természetes veszedelem, ha részben az angolok, részben a szlávok viláгурalmi törekvései s a francia-német versengés nem utalta volna a germánokat a Habsburg-szövetségre. Éppen azért, hogy Ausztriát megmentsék a német beolvasztástól: kötötték a Habsburgok diplomatái Bismarckkal a kettős szövetséget. Néhány évtized alatt a pánszláv törekvés a maga nagy tömegeivel, az olasz egység megteremtése, a német iparnak és gyarmatosításnak óriási előrehaladására féltékeny Anglia s az Elzasz-Lotharingiáért ugrásra kész mérhetlen gazdag Franciaország mind ellenfelei lettek a kettős szövetségnek, amely szövetség szintén csak papíron bővült ki előbb Olaszországgal, majd Romániával. Nem valamire való politikus, de Wekerle hires sarki hordára is jól tudta, hogy Olaszország a tengerpartokra, Triesztre és Fiúméra, Románia pedig a vele földrajzilag határos románságnak magához csatolására vágyik. És mintahogy Németország Ausztriával csinált, hogy t. i. ahelyett, hogy a vele szomszédos és rokon, egy azonos nyelvet beszélő Ausztriát magába olvasztani igyekezett volna — egyelőre — külön szövetségesnek tarlót la, úgy akartak cselekedni Bécs császári diplomatái az osztrák-olasz szempontból Olaszországgal, magyar-román szempontból Romániával. Csak éppen azt a csekélységet felejtették ki számításaikból, hogy míg a *vegves népű* osztrák-magyar monarchia alkalmas lehetett szövetségesül Németország részére, addig *az egységes* Olaszország és Románia soha egy pillanatig nem lehetnek és nem is voltak mások, mint a szövetséges pártba fogadott ellenségek. Nekik igen alkalmas volt: kitanulmányozni a német és osztrák-magyar haderő viszonyait, szövetséges mivoltuk révén büntetlen-

séget biztosítani az olasz, illetve román nemzetiségi agitációnak a monarchiában. (Mi nem agitáltunk sem Olaszországban, sem Romániában, nem is volt miért.)

Ide tartozik, hogy elmondjam egy 1912-ik évi élményemet Romániában. Minthogy a románok rettenetesen telekiabálták a világot, hogy Magyarország mennyire elnyomja románjait s minthogy Magyarország államférfijai — a kizárólag osztrák diplomácia miatt — semmit ez ellen nem tettek, mint magyar újságíró lementem Romániába, megnézni, hogy ugyan a románok miképpen bántak Romániában a magyarokkal, az oda kivándorolt csángókkal? A belügyminisztériummal nyíltan szociális tanulmány címmel állítottam ki az útlevelet, a román konzulátussal így láttamoztattam, a román belügyminiszternek hivatalosan bejelentettem utazásom célját. Hiszen „szövetséges államok” vagyunk, mondtam neki, Németországból, másik szövetséges társunktól minden héten jönnek Magyarországba.

— Oh, hogyne, csak parancsoljon, mondta a román belügyminiszter, remélem, nagyon udvariasan fognak önnel bánni és a szemembe kacagott.

Akárcsak itthon lettem volna, valami új kormány-régime alakulásnál: detektívkiséret nélkül nem tudtam egy lépést tenni s vidéken a négy hét alatt román csendőrök öt ízben tartóztattak le. Végigjártam a régi Romániát, Bukaresttől Bacun, Roman-on, Halauccest-on át Jassy-ig. Halauccest-nél folyton a sarkomban levő vagy detektív, vagy csendőrkiséretet kijátszotam. Virágvasárnapja volt. Jókedvűen vágtam neki az egyetlen romániai *római katolikus* kolostornak, ahol éppen az egész országból összegyűlt római katolikus papok tartottak valami egyházi kongresszust. Akihez mentem, nem akarom a nevét kiírni, mondjuk a gvardián, majd elájult, mikor megmondtam, ki vagyok. Az istenért azonnal menjek onnan, bajba hozom őket.

— De csak este megy ám vonat.

— Akkor bújjon el a kertben, majd kiviszek enni.

Egy virágzó almafa alatt nagyszerű tanyám volt, mert a nyitott ablakon át minden beszédet — tehát a panaszoikat — meghallhattam. Hanem amikor az állomás felé mentem, rikácsoló hangot hallottam: az állomásfőnök két csendőrrel keresett, kém vagyok, mit keresek Romániában. Mutatom az útlevelet, a belügyminiszterük ajánlólevelét, legyintenek a kezükkel s mondják: *de ám magyar ember vagyok!* Hogy rövid legyek, amíg a táviratválasz megjött Bukarestből, hogy engedjenek el, de kísérjenek figyelemmel, addig barátságos vitánk volt, az állomásfőnök, a két csendőr és köztem. Rövidítve mondom el beszédjüket:

— Nem tudom-e, hogy a román és a magyar, az tűz és víz? Hogy már a háború küszöbén állunk. Hogy elfogunk tűnni a földszínéről.

— De hiszen szövetségesek vagyunk, mondtam nekik nagy jámboran.

— Ha maguk olyan szamarak (így mondta az egyik csendőr), hogy ezt elhiszik, akkor annál jobb. De nekünk most is írt az ojtózi csendőrörs, hogy mit csináltak megint egy románnal.

— Hát ismerik maguk az ojtózi csendőrörsöt?

Az állomásfőnök rámordult a csendőrrre, választ nem kaptam, de mikor megjött a bukaresti távirat s útnak engedtek: az állomásfőnök tajtékozó szájjal, lobogva kiáltotta utánam:

— *Viszontlátásig az ősszel, vagy jövőre!*

Szövetséges polgártársam csak az időpontban tévedett.

Amint hazajöttem, természetesen minden tapasztalatomat azonnal jelentettem a belügyminiszternek, amit lehetett, megírtam az Az Est-ben, emlékszem, azzal végeztem cikksorozatomat: „különböző időben, különböző helyeken szerzett tapasztalataim alapján közölhetem, hogy szó-

vetségesünk fanatikusan készül hátba támadni bennünket”.

Az osztrák-magyar monarchia Németország kedvéért és biztatására ment bele a háborúba és olyan két szövetségesre számított ebben, amelyek halálos ellenségei voltak. Emlékezzenek csak a félhivatalos külügyi kommunikék meglepetésére és felháborodására, amikor az olasz külügyminiszter a *sacro egoismo*-ra hivatkozott. Vagy a br. Bánffy Miklós romániai tárgyalásaira.

Később már csak semlegességre számított a monarchia. Botorság volt ebben is hinni egy percig is, többek közt már csak azért, mert hiszen másfél éven át tartó u. n. semlegességük nem volt más, mint háborús anyagbeszerzés — tőlünk. Arany- és muníció-szállítás fejében, *tőlünk, a háborúban álló féltől követeltek szövetségeseink aranyat és lövegeket*, hogy aztán ellenünk használhassák azokat. Volt szerencsém a Royal-szálló éttermében a román átvevő komissió és a Weiss Manfréd-gyár megbízottai diener-jeit a szomszéd asztalnál nem egy ízben végig nézni.

Még két jellemző adatot kell ide írnom, amelyek a közismert aktákon kívül azt bizonyítják, hogy tényező faktorainknak fogalmuk sem volt arról az izzó hangulatról és feldaraboló tendenciáról, amellyel Magyarország körül volt véve.

1915-ben néhány hétig Erdélyben jártam. Visszajövet fölmentem Sándor János belügyminiszterhez és megkérdeztem: tud-e róla, hogy amikor a román beavatkozás ellenünk már szerintük is mindenkor lehető, én szerintem pedig bizonyos, akkor az erdélyi csendőrség kötelékébe mind több és több román nemzetiségű próbacsendőrré vetetik fel. Nem hiszem, hogy más okból a vezetőség részéről, mint egyszerű közönyös bürokratizmusból. De a románok részéről tudatos előrekészítéssel. Nem tudott róla. Hát arról tud-e, mondtam neki, hogy legutóbb is a hátszegi csendőrszárny összes aktáival egy Pap Miklós

nevü csendőr megszökött. Arról sem tudott, de megdöbentette a két állítás és utána nézetett. A hátszegi csendőr eltűnésének vizsgálati aktáit magához hozatta, kiderült, hogy rendkívül fontos útvonalak tervrajza és mozgósítás esetére teendő intézkedések voltak a megszökött román nemzetiségű csendőr táskájában. És kiderült, hogy öt év alatt a román nemzetiségű csendőrök száma az erdélyi kerületben megháromszorozódott. Baj, baj, mit tegyünk? Helyeztesd át a székely csendőrzászlóaljkat a dunántúlit s vitess oda dunántúliakat. Így is történt aztán.

1916-ban, közvetlen az első román betörés után ismét heteken át jártam Erdélyben, kocsin és gyalog, faluról falura, városról városra. Újságíró kötelességnek azt tartom, hogy jól, alaposan ismerje a témát, amivel foglalkozik. Akkor mi lehetett más téma részemre, mint a háborús helyzet, hol van baj, min kellene és hogyan segíteni? A való helyzetet pedig nem lehet gyorsvonaton és bürokratikus adatokból tendenciózusan kiválasztott nyilatkozatokból megismerni, hanem lassan menve mindenféle rangú emberekkel való beszédből.

Így tudtam meg a többek közt, — egy főispán felesége, lelkes, derék magyar asszony nem tudta megállani, hogy ide ne adja az ura íróasztaláról, — hogy a románok közeledtének hírére a veszélyeztetett öt vármegye: Fogaras, Hunyad, Brassó, Háromszék és Udvarhely vármegyék majdnem összes román nemzetiségű *magyar állami tanítói, kántorai és gör. katolikus papjai*, akiket a magyar kormány a magyar állameszme bástyájául helyezett ott el e megyékben, akiket kinevezés, vagy megerősítés előtt a kultuszminiszter külön megbízhatóság szerint vizsgált meg és szubvencionált: román nemzeti színű szalaggal mentek a román hadsereg elé és vezették népüket.

Egy társaságban, ahova Erdély sorsának megbeszélése miatt gyűltünk egybe, szóvá tettem a pontos adatokat, községek és személyek szerint összeállítva.

Nem valami rebellis társaság volt, járok én mindenféle emberek közé, hiszen folyton tanulni kell, ezúttal akkor nagyobbára főurak voltak, a nevek egyelőre mellékesek, csak ha tagadásba vétetnék, akkor hivatkoznám a társaság tagjaira. Elmondtam nekik adataimat én is, elszörnyűödtek rajta s egynek kivételével mindnyájunknak az volt a nézetünk, hogy föl kell végre az országnak és vele a kormánynak a szemét nyitni, — 1916 telén volt! — micsoda veszedelemben vagyunk. Hogyan várjuk a nemzetiségi ezredek megbízhatóságát, ha akik tanították, vezették őket, az apjukkal és az anyjukkal együtt az első intrádára átmennek az ellenséghez. A számvetésnél csak tudni kell, hogy kikre lehet és kikre nem lehet számítani?

Csak egy ember volt a nagy társaságban, aki ellenkező véleményen volt. Csak egy ember, aki tiltakozott ellene, hogy az adatokat napvilágra hozzam. Az adatok hitelességét ő sem vonta kétségbe, de arra mutatott rá, hogy a nagytömegű átpártolás csak az ellenség közeledésének kényszere alatt történt, hogy az átpártolt vezetők és népszerű fiaik a fronton nagyszerűen küzdenek és kár lenne őket elkedvetleníteni. Azt mondom neki: az a fronton levő katona talán nem tudja a falujabeli eseményeket? Ha a tábori postát elzárnák előlük, ha szabadságra senki nem menne is, akkor is a sebesültek, a betegek, — de meg a szökevények és foglyok — ide-oda menése révén négy hét alatt mindenről értesülve vannak. Frontbeli tapasztalatból tudom. Vájjon nem látják-e, hogy a hadseregben a cseh példa ragadós, hogy a nemzetiségek lassanként mindenütt kihúzzák magukat a harcból s az első alkalommal ellenünk fognak fordulni? A monarchikus egység nagy hazugság, össze fog omlani.

Az egyetlen ember fölényesen rázta a fejét s lelkiismeretemre appellált. Ne keresztezzem a háború-vezetés útját. A magyarországi románok mellettünk vannak, még

fajtestvéreikkel szemben is. Majd ha eldőlt a háború, majd akkor lesz alkalom az árulókkal leszámolni.

Nem bírtam meggyőzni ezt az egy embert, hogy népek dolgát, törekvéseit és cselekedeteit nem kaszinószabályok szerint lehet megítélni. Végül is a mondai, hogy „ne keresztezsem a hadvezetőség útját”, hatolt reám. Lemondtam az adatok közléséről, helyesebben, hogy a képviselőházban — akár csak zárt ülésen — interpelláció tárgyává tétessem valamelyik képviselővel. Magam akkor még nem voltam a Ház tagja.

Az ügyes taktikus, aki itt fogott meg s akiről ma már nem tudom, hogy komolyan hitte-e *akkor*, hogy a románok — a nagy álmok megcsúfolása *előtt* — mellettünk lesznek s kitartanak velünk: gróf *Bethlen* István volt.

És hogy milyen alap-körülmények közt csinálták meg a háborút, milyen gyöngeségekkel nem számoltak, ezt illetően utalok még a minden katona állal ismert tényre, hogy *azokon a területeken, ahol a hadműveleteknek saját területünkön kellett is lefolyni: mindenütt „evakuálni” kellett a népeiséget!* Tehát egy háborút viselő fél, amelyik a saját népességére erkölcsi és fizikai segítségképpen nemcsak nem számíthatott, hanem ellenséges érzületéről volt meggyőződve! És innen eredt katonaságának ötven százaléka! A közismert adatokon kívül, amelyeknek mindenünnen való felsorolása köteteket tenne ki, ide kell írnom az u. n. délkeleti harctérről valókat. Gróf *Tisza* István nem akarta Horvát-Szlavonország lakosságát „hátratulni”. *Krausz* Alfréd vezénylő altábornagy *Szmracsányi* Györgyöt vitte ki egy éjjel a Jarak mellett levő községekbe s mutatta meg neki a mi oldalunkon felgyúló tüzeket és lámpahimbálásokat, mindmegannyi fényjelet s megmutatta a másik oldalon felszálló léggömböt, amelynek kosarában ott volt a szerb, vagy francia tiszt, amelyik összeírta a fényjeleket: itt ennyi ágyú, ott a csapatok s így tovább. Az ellenség ágyúinak könnyű munkája volt, akármilyen véráldozato-

kat adtak a magyar és a német nemzetiségű osztrák csapatok. Úgy tudom, éppen Szmrecsányi intervenciójára történt azután, hogy a lakosságot negyven kilométerrel mégis hátratólták. És hány akasztást — én csak a tényeket konstatálom — vont maga után a lakosság illetően viselkedése, amely lakosságnak fiai az osztrák-magyar hadseregben szolgáltak. Vájjon nem minden akasztás és evakuálás a felfordulást készítette elő? Minden józan eszű ember előtt, aki e dolgokat tudta — írni ezekről nem volt szabad, annál túlzottabb méretekben terjedt róla hír, — világos lehetett, ha hideg ésszel tudott gondolkodni, hogy egy nagyobb vereségnél, amely a monarchiát a határok közelében éri, e körülmények a felbomlást fogják eredményezni.

Éppen ezért nem győzöm elégszer hangsúlyozni, — a Tisza-perben, amelyben először volt alkalom a forradalom keletkezésének okaival foglalkozni, már reámutattam, — *nem is azt kell tartani a monarchia vezetői legfőbb bűnének, hogy a háborúba belegrasztották a nemzetet.* Ezt, mint már itt is jeleztem, az osztrák császári házzal való kapcsolatunk, ennek pedig a német birodalommal való szövetsége maga után vonta. A háború már csak régi okok okozata volt. A Hofburgba járó államférfiaktól olyan energiát kívánni, hogy a magyar nemzet vétő-jogát végig állják, tulnag várakozás lett volna. Hiszen a kezdetben aggodalmaskodó Tisza István gróf is, már az 1914 július 14-iki közös tanácson — *tehát két héttel a szerbiai ultimátum előtt* — tette ismeretes nyilatkozatát, hogy „a háborút elkerülhetetlennek tartja s most már vállalva a végső győzelemig!” Ez a híres jegyzőkönyv-dokumentum (lásd *Kautsky*: „A német külügyi levéltár aktái” című művét), amelyről *Tschirskij* követ annak idején jelentést tett *Vilmos* császárnak s amelyre a németek császára széljegyzetben sajátkezü legírta: reá: „*Endlich ein Mann! W.*”

Mondom, megértőknek kell lennünk: ahhoz, hogy valaki már 1914-ben ellenezze a háborút, olyan humanista

világnézet kelleti, amelyet nem lehetett várni a Hofburg levegőjét szítt emberektől. Ha ilyenek lettek volna, akkor nem járhattak volna a Hofburgba. *De igenis bűnül kell feltróni és az elfogulatlan történelem meg fogja állapítani felelősségüket, hogy nem kötöttek békét akkor, amikor még lehetett volna, tehát 1916 őszén, amikor Olaszországot Dél-Ausztria olaszlakta területeivel le lehetett volna szerezni.* Emlékezzenek az alkudozásokra: Olaszország hatvan kilométerrel szélesebb sávot követelt, mint a Ballplatz felajánlott. És valami szigeteket is követelt. Akkor nem lépett volna fel ellenünk Olaszország, így nem léphetett volna fel Románia, — amelynek külpolitikája kötve volt „idősebb latin-nővérenek” állásfoglalásához — így nem ugrottak volna be a kétségbeesett *U-hajók* tengeralatti harcába s bizony akkor eszébe nem jutott volna Amerikának közbelépni. Akkor megmaradt volna Fiume és minden más és Trieszt is, akkor még kis áldozattal megmaradt volna a status quo.

És rettenetes: 1916 őszén, 1917 tavaszán már *Hindenburg* kijelentette a koronatanácson: „*a háborút győzelmesen többé be nem fejezhetjük.* Szintén a német külügyi levéltár jegyzőkönyve bizonyítja. De ott van *Burián* báró külügyminiszterünknek jelentése *Ferenc József* császár és királyhoz, amelyet ez a német hadvezetőséghez továbbított. Mindig győz a háborús párt, mindig tessék-lássék békeajánlat, porhintés a Hinterland számára!

Ez volt az oka a „felfordulásnak és a forradalomnak. Ha belementek egy képtelen háborúba, amelyet nekünk a nemzetiségek autonómiájával kellett volna megelőznünk, de amely eszméért annak idején *Jászi Oszkár*t lehazaárulózták és *amit most mint magyar politikát követelünk,* s amely gondolatmenetben kezeli megmaradt nemzetiségeinket jelenlegi magát pedig csak hazafiasnak tartó kormányzatunk; — ha nem látták előre a nemzetiségek viselkedését a fronton és a Hinterlandban: akkor kötöttek volna

békét, amikor jól álltunk és ne zúdították volna reánk meg az olaszt, románt és Amerikát. Az köztudomású, hogy a hivatalos sajtóirodák, mint blöfföt magyarázták Amerika részvételét a háborúban: akkora tengeren át élelmezni egy hadsereget, milyen nevetséges képzelet! Nos, Amerika megvalósította a nevetséges képzeletet s az is köztudomású, hogy tetejébe a Verdun körüli német hadsereget az amerikai tankok, a Piave körüli hadsereget — hadvezetőségünk szörnyű gondatlanságán felül — az Amerikából szállított repülőgépek tették harcképtelenné. Hiába volt a senki által tagadásba nem vett hősiessége magyar katonáinknak. A nagy német vereségnél, a reá következő *Piave*-katasztrófánál s a mindezekre történt bolgár kiugrásnál szakadt el a *tűlfeszített húr*. Minthogy a vezetők, a hadvezérek nem akarták elismerni a katasztrófa elkövetkezését, (mert ha elismerik, úgy nagy alkotmányos felelősségrevonás következett volna be), sőt gépfegyvereket állítottak csapataink *háta mögé*: a katonaság maga szerelt le. Hogy a front felbomlását pedig az itthon kezdettől ugrásra kész — s a hivatalos helyek által annyira nem ismert — nemzetiségek, de maga az agyonsanyargatott hazafias lakosság kitörése is követte, azt magukban még azok is természetesnek találják, akik a fórumon tudatos rosszhiszeműséggel az ellenkezőjét hirdetik.

Hogy a front sokkal korábban bomlott fel, mint itthon bármi rendezavarás történt volna, azt illetően előbb ismét egyszerűen hivatkozom a már sokszor közölt tényekre: kezdve a cattarói lázadástól a pólai-ig, amely utóbbinál az akkori flottafőparancsnok éppen Károlyi Mihályt és engem kéretett a lázadás leszerelésére — tehát alig tarthatott bennünket lázadást szítani akaróknak, — szárazföldön kezdve a balassagyarmati és losonci, továbbá a pécsi zendüléstől a horvát káder rendszeres rablóhadjárataig. Ez az u. n. *zöld káder*, amely szökött katonák tízezreiből állt, egész Dél-Magyarországon úgy el volt hatalmasodva, hogy

fosztogatásaikat már nem is üldözték s a cenzúrázott lapok kolumnás tudósításokat hoztak cselekedeteikről! Tények ezek, vagy sem?

Tény-e vájjon, hogy 1918 október 17-én a képviselőházban *Balla* Aladár felmutatta a táviratot, hogy Fiumét ez a zöld káder elfoglalta, a magyar kormányzóságot elkergette minden hatalmi eszközével egyetemben. Wekerle, a magyar miniszterelnök ebből a táviratból tudta meg ezt a csekélységet és még csak eszébe sem jutott mondani, hogy: „Kérem, ha sajnálatosan megtörténhetett ilyen abszurdum, holnapra vissza lesz foglalva, ma este megy ennyi és ennyi csapat.” Vájjon az ilyen nyilatkozatnak elmaradása nem azt jelenti-e, hogy már mindennek vége? Aminthogy *Tisza István* grófnak október 17-én a parlamentben kinyilatkoztatott szavai: „Elismerem, a háborút elvesztettük”, megcsinálta a debacle-t. Erre ott vannak az Armeoberkommando jelentései. Azt talán nem kell magyarázni, hogy a magyar miniszterelnök szájából, aki tegnap még a győzelmet hirdette, milyen másként hangzik ez, mint bárki más szájából.

És e tényekkel szemben tény-e, hogy *a Nemzeti Tanács gondolata csak október 23-án* a parlamenti folyosón merült fel s *október 24-én alakult meg kilenc emberből*, e kilenc közt, mindig nyíltan állítottam, én is ott voltam. *Károlyi Mihály* vetette fel a kérdést az Egyetem-utcai palotájában délután 5 órakor tartott értekezleten.

— Tudjátok az eseményeket, amelyek egymásra torlódtak. A kormány, amilyen görcsösen ragaszkodik helyéhez, olyan tehetetlen és tanácstalan. Ha ez néhány napig még így tart, az emberekbe négy év óta belefojtott elkeseledés, szenvedés katasztrófát hoz az országra. Noha, őszintén megvallom, attól tartok, hogy későn van, hogy a mind nagyobb arányokban visszaözönlő katonaság itt olyan vérfürdőt fog csinálni, amilyenhez foghatót még nem láttunk, mégis fölvetem az eszmét előttem: nem

kellene-e nálunk is megcsinálni egy néptanácsot, olyan Volksrathot, olyat, mint már a nemzetiségek mindenütt csináltak az országban. Talán magunk köré tudjuk gyűjteni a szenvedelmeket s le tudjuk vezetni. Nem tudom, de azt hiszem, hogy kell valami kiemelkedő pontnak lenni, ahova bizalommal fordulnak az emberek, hátha meg tudjuk állítani az áradatot. Nem hallgatom el bensőmből azt sem, hogy nem igen bízom a sikerben, későn van, *azt hiszem, mindennek vége és mi csak felmorzsolatjuk magunkat, céltalanul fognak felőrölni az események.* Szóljatok hozzá, barátaim, nehéz pillanatokban vagyunk.

És Károlyi arcán a nagy *belsőküzdelem* látszott meg. Forradalom élére — mert hiszen mi már láttuk ekkor, hogy benne vagyunk — soha ember nagyobb lemondással, áldozatkészséggel nem lépett, mint Károlyi Mihály. Ennek mi tanúi vagyunk.

Úgy emlékszem, *Batthyány* Tivadar gróf szólt utána, hangoztatta: felmegy a királyhoz s leveszi a hályogot a szeméről. Azt hiszi, alkotmányosan le lehet még vezetni az eseményeket, legalább formailag. Hogy az elszabadult ár hol áll meg, azt ő sem tudhatja. Előbb *Garami* Ernő, majd *Kunfi* Zsigmond szóltak: fájdalom, az ár feltartóztathatatlan, azon kell igyekezni, hogy minél kevesebb legyen a kár. Megkísérlik a munkásság egészét belevonni az akcióba. T. i. hogy ne keveselljék a célt. Kettőjük közt a különbség csak abban volt, hogy *Garami* a kabinetirodával való érintkezést, minden remény nélkül is megkísérlendőnek tartotta, *Kunfi* a haladéktalan nyilvános síkraszállást a legerősebb tempóban. Pedig akkor még *Kunfi* nem volt benn — később megtudtuk — a kommunisták Oroszországból irányított agitációjának büvkörében. Csak temperamentuma volt szangvinikusabb. *Jászi* előbb szomorúan hallgatott, később mondta: a nemzetiségi vezérekkel beszél, ha még lehetne megegyezni velük. Magam annyit mondtam: Nekem nincs pártom, nem is tudom, miért hívtatok ide,

De ha népszerűségem révén gondoljátok, hogy segíthetek valamit, rendelkezzetek velem. Ne a Nép-, hanem a Nemzeti Tanács-ot azért csináljuk meg, hogy az ilyen zavaros időkben fellépő demagógok karmaiba ne essen a szegénység. Meg kell kísérlni, ha csak egy hónapra feltartóztatjuk a katasztrófát, qui habet tempus, habet vitám, megtettük a kötelességünket.

Abban mindnyájan megegyeztünk, hogy az első dolog az azonnali békekötés gyors kieszközlése. Tehát megalakítjuk a Nemzeti Tanácsot. Másnap reggel ismét összejövünk, — így végződött az értekezlet este 8 órakor.

Ez tehát október hó 24-én este 5 és 8 közt történt. Ezzel szemben *Rubint* Dezső tábornoknak kimutatását közlöm „Válasz *Novak* Károly Frigyes *Chaos* című könyvére”, megjelent *Halmai* Elemér *Kelet népe* című folyóiratában ez év nyarán, amely szerint *október hó 10-én* a 313. honvéd gyalogezredet (magyarok) már fegyelmezetlensége miatt nem lehetett használni.

A 20-ik lövészezred (ruthének és lengyelek) *október 15-én* vasúti szállítás alatt fellázadt.

Október 20-án a 3-ik tábori vadászzászlóalj (dél-magyarországi bunyevácok) felbomlott.

Október 21-én a 13-ik dsidásezred (ruthének és lengyelek) „passzívan viselkedtek, idegen érdekekért nem harcolnak”. (!)

Október 22-én a 27/11. népfölkelő zászlóalj (szlovének) felbomlott.

Október 22-én a 4-ik tábori ágyúsezred két ütege (ukránok és lengyelek) felbomlott.

Október 22-én a 25-ik (horvát) honvédgyalogezred zöme a 27-ik és 28-ik állásban levő gyalogezredek „felváltására *nem volt hajlandó*. Ezért visszavitték őket Primieró-ra”. (Jó állapotban lehetett már az a hadsereg, amelynek akár egyetlen ezrede így válogat a parancsban s ahogy a legénység kívánja: visszaviszik őket!)

Október 23-án a 79. gyalogezred menetszázada (horvátok) egyszerűen fellázadtak.

Október 23-án a 25. (horvát) gyalogezred nem megy vissza az állásba, hiába parancsolják nekik. Ezt is visszavitték Primieróra.

Október 23-án a 30-as román zászlóalj (*ukránok és lengyelekből állt!*) „teljesen megbízhatatlan lett”.

Október 23-án a 18. gyalogezred (csehek) „teljesen megbízhatatlan lett”.

Október 23-án a 27-ifc tábori vadászzászlóalj (bukovinai rutének) „az engedelmességet megtagadták”.

Október 23-ról 24-re virradóan a 4-ik bosnyák gyalogezred fele és összes gépfegyverszázadai „az engedelmességet megtagadták”.

Október 24-én azután már egész csomó ezred bomlott és lázadt fel, nevezetesen a *79-es gy.-ezred* (horvát), a *130-as gy.-ezred* (vegyesen rutének, lengyelek és német-osztrákok), a *2-es gy.-ezred* (50% magyar, 30% román, 20% sváb), a *132-es gy.-ezred* (*magyarok és románok*), a *41-es gy.-ezred* (bukovinai rutének), a *21-es* tábori vadászzászlóalj (lengyelek, rutének), a *26-os* tábori vadászzászlóalj (90% magyarok, 10% svábok), a *28-as* lövészezred (morvák), a *8-as* lövészezred (csehek).

Folytathatnám a *hivatalos jelentésekből összeállított adatokat* október 26-ról, 27-ről s így tovább, de már akkor nyilvánosan is megalakult a Nemzeti Tanács s a rossz-hiszeműek azt mondhatnák: azért lázadtak fel, mert a Nemzeti Tanács megalakítása lázította fel őket. Ámde ki lázított fel október 10-én és 20-ikától mindennap több és több ezredet? Akkor még szó sem volt Nemzeti Tanácscról. Bármelyik vádaskodó mondjon közülünk, „októbriszták” közül egyet, hogy megfogták a fronton, akár a szavát, egyetlen ilyen írását?!

Fellázadt sorban, egymásután mind több ezred, mert a négyéves háborút, az élelmezés hiányát, a papírból csi-

nált ruhákat, az otthoni nyomorúságot, az otthoniak élőszavu és levélbeli panaszait nem bírták tovább és *a szenvedés okozta régi elkeseredést a piavei nagy vereség tetté változtatta*. Tudtommal szervezetlenül — hiszen különböző célokkal és okok miatt — itt és ott kigyúltak a „tovább nem bírjuk” lázadás szikrái s ezek a tüzek, a szenvedély égése a legharapódzóbb lángba borították a frontot.

Ugyanazok az okok dolgoztak itthon is. A fiú, a férj, vagy apa szenvedései, vagy halála itthon nőttön növesztették az elkeseredés lángját, terjesztették pedig: a liszért, zsírért, szappanért és mindenért — sokszor napokon át hiábavaló — sorbaállítás, a bármennyi tagú családnak összesen napi 1 koronába maximált hadisegélye, a közigazgatás ezer vexatúrája, a nincstelenség egyre való fokozódása. Bekövetkezett, amit nem hitték el nekünk: „csendőrszuronnal csak egy ideig lehet fentartani a kormányzatot, minél tovább tartják fenn, annál borzalmasabb az elégedetlenség kitörése”.

És azt mondják: „igaz, a front felbomlott, de a magyar katonák csak azért akartak hazajönni, hogy a hazát itthon megvédjék. És ezt tették Károlyiék lehetetlenné.”

Erre kell még röviden felelnem. Elsősorban is, ha nem tudott győzni az egész osztrák-magyar hadsereg a némettel együtt, akkor az egységes entente-hadsereggel szemben *csak* a magyar katonaság még akkor sem tudott volna győzni, ha itthon még harcolni akart volna. A szomorú valóság azonban az, — és erre én, mint a nemzetőrségnek volt kormánybiztosa vagyok illetékes tanú, — hogy a frontot ott hagyott katonák csak haza akartak jönni, sokan talán azzal a hittel, hogy itthon védik a határokat. Mire azonban magyar földre értek — tanúul hívok fel minden katonát, legénységít és tisztet egyaránt — mindenki sietett haza a falujába: „*a jegyzővel és a szatóccsal leszámolni*”.

Voltak egyes csapatok, amelyeket kiváló vezérük „in-

takt” hozott Budapestig. Ámde csak Budapestig, mert a legénység így tudott hazajönni leghamarabb, akik pl. a Tiszántul laktak. Amint itt voltak, — vagy már a vonatról — siettek haza, mindenki otthonába. További szolgálatra lehetetlen volt őket megkapni, ekkor lefegyverezni pedig éppen elkeseredett hangulatuk miatt kellett őket. Hány jegyző, szolgabíró, tisztartó, bérlő és szatócs köszöni ennek az intézkedésnek életét! Természetes, hogy most azok lármáznak legjobban.

Meg kellett ezeket írni, mert hiszen az igen könnyen felejtő nagyközönség négy év óta mindig csak a vádakat hallotta és olvasta. Mi nem akartunk forradalmat, mi békét és rendet, demokráciát akartunk. Akik az összeomlásig görcsösen tartották kezükben a hatalmat, mindaddig, míg azt a nép maga, ezer felől feltámadva, spontán el nem vette tőlük, azok feleljenek a történetekért. A lehetlent kíséreltük mi meg, kevés eredménnyel, feltartóztatni — a forradalom rombolását. Ami eredményt elértünk, azért köszönetet nem várunk. Mi nem üzleteltünk, szegények maradtunk, lelkiismeretünket megőriztük. Ha kitértünk volna a kötelesség elől, akkor most az lenne a vád. Ez a politika: az ő politikájuk.

A S i b y l l a könyvei

Írta: dr. Supka Géza

— Mi értjük, hogy támadtak nemzetiségi igények, amelyek megoldást követelnek, s abban hasonlítanak a Sibylla könyveihez, miszerint minél később fordítatik rájuk figyelem, annál súlyosabb a díj, mit értök adni, s annál kevesebb a haszon, mit belőlük a közjólét számára meríteni lehet.

Kemény Zsigmond br.

Magyarország végzete a nemzetiségi kérdésen fordult meg; ez az a probléma, amelynek sorsszerű voltát egy évszázad óta a magyarságnak minden mélyebben gondolkozó agyveleje előrelátta és katasztrofális fejleményeit minden idegszálával előre érezte. És mégis, nincs egyetlen olyan sorskérdés se, amelyre az utóbbi félévszázadban olyan hibás választ adtak volna a magyarság vezetői, mint a nemzetiségek súlyos kérdésére. Ezért a hibás válaszért keservesen megakolt az ország, mert a háború minden borzasztó véráldozatánál s a jóvátétel minden keserű terhénél is végzetesebb az a megcsonkítás, amelyet a nemzetiségi igények kielégítése címén Magyarországon végrehajtottak.

Természetes, hogy a feldöbbenő magyar lélek hánytorgatva kutatja, vajjon ki a bűnös ebben a veszteségben s a leegyszerűsítő tömegtendencia ősi törvénye szerint — de meg céltudatos szuggesztió hatása alatt is — a pénteki napot okolja, ha pénteken siklott ki a vonat: az időpontot felcseréli az okkal; s miután a nemzetiségi kérdés végzete az októberi forradalom idejével esik egybe, egyúttal az októberi forradalomra hárítja e végzet okát is.

Az októberi forradalom kritikai vizsgálata közben

egyszer már szembe kell ezzel a váddal is néznünk s le kell vele számolnunk, mielőtt Ohistóriai Justizmorddá terebélyesedhetnék föl a köztudatban.

Szent Istvántól — Metternichig.

Magyarország ezer esztendő óta poliglott állam.

Hiszen már az első szent királynak fiához intézett intelmei így rendelkeznek:

— Oly nagy a haszna a jövevény férfiakra és a vendégeknek, bogy méltán tehető a királyi ékességek közt hatodik helyre. A római birodalom is azáltal vált hatalmassá és királyai azáltal lettek dicsők és fenségesek, hogy mindenfelől odaözönlöttek a bölcsek és nemesek. Mai napig rabszolga volna Róma, ha Aenenség nem tették volna szabaddá. Mert amint különböző vidékeikről és tartományokból jönnek a vendégek, úgy hoznak magukkal különböző nyelveket és szokásokat, különböző ismereteket és fegyvereket. Mindezek díszítik a királyi udvart, emelik annak fényét és elremítik a külső hatalmasságok gögjét. Mert *az egynyelvű, egy erkölcsű ország gyarló és gyöngye. Azért meghagyom neked, fiam, hogy jóakarattal lásd el és becsületesen tartsd őket, hogy szívesebben tartózkodjanak nálad, mint egyebütt.*

Az admonícióknak ez a klasszikus államprogramja, amely — már ez is megszívlelendő szimbólum — nem magyarul, hanem latinul maradt ránk, nyolcszáz észten dőn keresztül háborítatlan érvényben állott Magyarországon. Mert hiszen a szlovák Gubecz Máté, a huszita Blaskó bíró, a rác Pero és a román Hóra lázadásainak egyáltalán nem volt nemzetiségpolitikai éle: azok egyszerűen helytelen szociális vagyoneeloszlás miatt felrobbanó elégtelenség kifejezői. Osztályharci elemei a magyar históriának.

Csupán a 19. század elején, amikor Napoleon egy zseniális sakkhúzással a nemzeti eszme kiélezésével iparkodott egyrészt a francia ezredékbe lelket önteni, más részt a középeurópai fejedelmek lába alól a gyékényt kihúzni s amikor Metternich egy még zseniálisabb ellenhúzással 14 pontban fordult a francia néphez s annak nemzeti öntudatát aláhúzza hangsúlyozta, hogy az európai

zsarnoka ellen küzd: csak ekkor támadtak Európában mindenütt s így nálunk is a népek a maguk nemzetváltá-
nak öntudatára.

1825-től kezdve elébb a magyarság, majd rohamos ütemben — amelynek gyorsításában a bécsi udvar *divide et impera-e*lvének is része volt — az országnak többi nem-magyar nyelvű népei is proklamálják a maguk nemzeti mivoltát.

A magyar elem kezdeményezésének első következménye az volt, hogy a latin nyelvet, amely eddig simán áthidalta a nációik különböző voltát és mint *koiné* (érintkezési köznyelv) szerepelt minden hivatalos aktusnál, eltörölték s helyébe a magyar nyelv egyeduralmát proklamálták. Hogy ennek a ténynek a magyarság kulturális fellendülésére minő kihatása volt, az túlisimert, semhogy itt részleteznünk kellene. Másrészt azonban tényképen kell elfogadnunk, hogy ez a rendszabály hátrányokat is okozott; elsősorban sajnálatos eltolódást idézett elő a nemzet fogalmában: a nyelvi kritérium lépett az érzelmi kritérium helyébe s ami g 800 éven át jó magyar lelhetett az, aki latinul vagy németül vagy horvátul beszélt, most egyszerre a magyar szó vált sibboletté s a megbízhatóság vagy megbízhatatlanság választóvizévé. A másik hátrány a magyar nyelv hegemoniájának (amely pedig nem is any nyira a szláv és román idiómák, mint inkább a német ellen éleződött ki elsősorban) kihirdetésénél pedig már most az ország területén élő nem-magyar nyelvű állampolgárok ébredő féltékenységében jelentkezett, amelynek természetes vagy mesterséges voltáról lehet vitatkozni, amelyet azonban tényképen el kell fogadnunk s vele együtt azt a következtést, hogy ebből a nyelvi kritériumból rövi desen osztályozás keletkezett, amely az abszolutizmus első éveiben — csuda módon éppen a centrális bécsi hatalom egyik hírlapjában első ízben — mint „nemzet” és „nemzetiség” csapódott le. Míg azelőtt a magyarnak is volt nemzetisége és Erdélyben például három nemzetre oszlott a társadalom, — most egyszerű, de végzetes értelemelőadás folytán a Dunamedence körül és a végrehajtó háta lom birtokában tömörült magyarság lett a *nemzet* s a perifériák gazdaságilag gyöngébb, nem-magyar nyelvű

A józanság szavai.

Hogy ez az eltolódás nem felel meg sem a multak hagyományainak, sem a magyarság jövőendő életérdekeinek, azt a 19. század legtisztábbfejű, legmesszibb néző magyar politikusai (határozottan látták és harsányan hirdették is. Elvégre a magyarság históriájában elkeveredett 42 népelem s az élő legalább 10 nyelv mellett a nyelvi nemzet-kritérium felállítása kissé merész próbálkozás volt és szinte az öncsonkítás határán járt, amikor pusztá filológiai szempontok szerint — a nagy *Andrássy* mondotta a nemzetiségi politikáról, hogy *grammatikával nem lehet politikát csinálni* — osztályozta az ország polgárait.

Az első lendületben már megérezte ezt *Gorove* István, a függetlenségi nyilatkozatnak megfogalmazója, amikor 1847-ben az Akadémiához benyújtott *Nemzetiség* c. művében leszögezi, hogy:

— Nemzetiség nem csupán a nyelvben áll. — Nemzet tagja leszünk a jog és szabadság, az alkotmány által.

Megemlítendő, hogy *Gorovét ezen* munkája alapján választotta be az Akadémia a tagjai közé.

Hivatkozunk-e *Széchenyi* Istvánra, aki későn — emlékezetes akadémiai beszédjében — ébredt a tudatára, hogy ifjúkorának lángoló lelkesülésében ő volt az, aki a nyelvi nemzet varázslóinasát felkeltette s most feljeddve kiáltja szorongó szívvel:

— Honunk minden lakosának a nemzet sorába iktatása minden bizonnyal életet fog terjeszteni, *kirekesztése ellenben elkerülhetetlenül halált hozand.*

Vagy idézzük-e *Wesselényit*, aki 1844-ben így ír:

— (Él bennem) a meggyőződés: hogy erőszak nem vezet célhoz, sőt ellenkezőleg attól tévútra vezet, s hogy sokkal könnyebb jóindulattal s az egyéni érzelmeket és jogokat kiméivé, a célhoz jutni. Ez a meggyőződés tilt minden kényszert és ajánlatossá teszi, hogy lehetőség szerint kerüljünk minden kényszereszközt.

Majd:

— Szóval, írásban és tettel minden módon és minden alkalommal nyíltan ki kell jelentenünk és be kell bizonyítanunk és szláv polgártársaink mindenikét iparkodunk

testvéreinket magunkhoz kívánjuk ölelni; — s hogy egyáltalán nem szándékunk őket nyelvüktől megfosztanunk. S végül:

— Ha egyenlő jog, egyenlő kötelesség és egyenlő érdekek hazánknak nyelvileg különböző lakosait szorosan egymáshoz fogják fűzni, akkor a nyelvek különböző volta dacára is egységes (kompakt) testet fognak alkotni. Viszont csupán a származásnak és a nyelvnek azonossága, ha nem járul hozzá a jogok, kötelességek és érdekek volta is, távolról sem képes arra, hogy a kölcsönös elkülönülést, idegenkedést, sőt a kölcsönösen ellenséges törekvéseket is ki egyenlítse.

A Habsburg-uralom fegyvereit ekkor már tisztán áttekintő Wesselényi pontosan látta, hogy a nemzetiségi ellentétek kiélézése nem a magyarság, hanem a bécsi központi hatalom és az annak elkötelezett szolgahadnak az érdeke. Késő volt már. A húsz éve folyó lélekmérgezés megteremtette a maga gyümölcseit s a szabadságharc — a nem-magyarnyelvű népek kárára is — a nemzetiségi kérdésen jutott zátonyra. Kossuth maga későn, az emigrációban jutott ennek az igazságnak a felismerésére. Itt az emigrációban, ha a magyar szabadság kérdését alapvetően akarták előkészíteni, revideálni kellett ezt az egész kérdés-komplexumot és pedig lehetőleg a nemzetiségek vezetőivel összhangban, hogy egy újabb felszabadítási kísérlet esetén ezt a kölöncöt a bécsi udvar többé ne dobhassa a magyar földet lakó népek lába elé. Így születnek meg Irányi, Teleki László és Kossuth Lajos elaborátumai.

Irányi így ír 1851-ben:

— Mi elfelejtettük a gyűlölséget, a testvérgyilkos háborút, elfelejtettük a múltat, csak a jövőt tartjuk szemünk előtt. Vajha Magyarország összes nemzetiségei, amelyek ellenünk küzdöttek, elfogadnák testvéri jobbunkat, amelyet szívből és fenntartás nélkül nyújtunk nekik. Mi nem kívánunk előjogokat a magunk számára; az egyenlőség terén bizonyára meg fogjuk egymást érteni.

— Bármilyenek legyenek is a kívánságaik, mi készek vagyunk azokat teljesíteni azzal az egy feltétellel, hogy azok ne ellenkezzenek közös hazánk függetlenségével, egységesülésével és szabadságával. . .

és régi határaink fenntartását kívánjuk. Mi azt akarjuk, hogy Magyarország az általános választójogon alapuló demokratikus köztársasággá alakuljon át; mi az összes nemzetiségek teljes egyenlőségét kívánjuk Még tovább ment *Teleki* László 1851-ben:

— Szabadságot akarok mindenben, valót és korlátlan, így a nemzetiségiekre nézve is, s nem akarom, hogy a szent ügy, melynek bajnokai vagyunk, a történelmi jog szűk határai közé szorítottatva, a területiális-integritási ellenforradalmakon hajótörést szenvedjen. Nép nevében a népfejlődésnek nem lehetend gátat vetni soha. Szabad Európában egy nép sem gyakorolhat szupremáciát a másik fölött.

S végül az emigráció nemzetiségi politikája *Kossuth*-nál így kristályosodott ki:

— Az ország jövő politikai organizációját egyenesen a nemzetiségi igényeknek jogegyenlőség alapján való kielégítésére (kell) fektetni, oly módon, hogy minden népfaj nemcsak megóva találja nemzetiségi érdekeit, hanem azoknak lehető leghabababb kifejlődésük is biztosítva legyen úgy a társas viszonyokban s a sérthetetlen személyes és családi jogok körében, mint a politikai organizmus minden fokozatain keresztül a községtől kezdve föl az államkormányzatig.

Sőt a Couza fejedelemmel való egyesség 4. pontjában még tovább ment *Kossuth*, mondván:

— A háború befejezte után egy Erdélyben össze hívandó gyűlés határozná ezen tartománynak Magyarországgal való adminisztratív egysége fölött s ha a többség azt határozná, hogy Erdély régi, különálló adminisztratív helyzetébe visszalépjen, az nem elleneztetik.

Mialatt az emigráció így iparkodott a nemzetiségi kérdés méregfogát kihúzni, hogy így a bécsi udvar leghathatósabb fegyverét kicsavarja annak kezéből, azalatt itthon végbement a nagy változás. A 48-as szabadság-mozgalom felszabadítása, éppen a nemzetiségek köréből egész sor türelmetlen prozelitát festett át, akik egy új konjunktúra lehetőségeit látták felmerülni, mihelyt külpolitikai balsorsában a bécsi udvar kénytelen volt Magyarországgal kiegyezni. Ehhez hozzájárult Tisza Kálmán reálpolitikai technikája amely „meghízhatóság” címén őrszem-helveket

eddig valaha is, előtérbe került a nyelvi kautéla, amelyet rövid úton azonosítottak a nemzeti megbízhatósággal. Ennek a folyamatnak a történetét *Ábrányi* Kornél gyönyörű *Nemzeti ideál-jában* kell elolvasni, hogy fogalmunk legyen arról a végzetes irányzatról, amely nemzetiségpolitikai téren 1867 után lábrakapott.

Az agg *Deák* Ferenc ijedten látta, hogy nevének cégére alatt minő bihari játék folyik itten s több ízben hangos tiltakozó szóval iparkodott a végveszély felé sodró iránynak egész mellettel nekifeküdni.

1868 nov. 14-ikén, a Nemzeti Színház első büdzsájének tárgyalása alkalmával riasztja fel első ízben a közvéleményt s szavában már bizonyos rezignáció, de egyúttal komoly aggodalom is reszket:

— Én a nemzetiségi kérdésben sem akarok más elvet követni, mint azt, amit igazságosnak látok . . . Sehogys tudom az igazsággal megegyeztetni azt, hogy az állam, amely politikai tekintetben egységes és osztatlan magyar állam, magára a színházra, mint a magyar nyelvet művelő s egyáltalában művelődési intézetre, egyedül és kizárólag csak egyik nyelvű és nemzetiségű nép számára költsön a közös adókból. Erre nézve én azt gondolom, hogy vagy mindegyikre, vagy egyikre sem. (*Helyeslés.*) Ha nem vagyunk oly állapotban, hogy valamennyire adhassunk, akkor mondjuk ki, hogy kizárólag erre sem adunk. . . Töröljük ki az egészet, mert nem akarok semmi igazságtalanságot pártolni, még akkor sem, ha belőle hasznot húznánk. (*Általános helyeslés.*)

Majd tíz nap múlva, a közigazgatási és bírósági nyelv tárgyalásánál így szólal fel:

— Óhajtánám, hogy a perlekedés ott, hol nem magyar a lakosság, az ottani lakosság nyelvén is megengedtessek; de mivel *ismerve a hangulatot, ezt most alig hiszem kivihetőnek*, én pedig eredményt akarok, vagy pedig olyan megállapodást, mely óhajtásom jövődjé teljesítését legalább megkockáztassam, az eddigi gyakorlat addig is meghagyassák, míg a törvénykezésre nézve a szóbeliség és esküdtszéki eljárás behozva s az alsóbíróságok rendezve nem lesznek. Mert meg vagyok győződve, hogy amint ezen tárgyakat rendezni fogjuk, az, amit óhaitok, hogy t. i. min-

magától be fog következni s az országgyűlés azt törvény által is ki fogja mondani.

Ugyanekkor a megyéknél, törvényhatóságoknál, községeknél és egyháznál is kívánja a nyelvi egyenjogúság kimondását.

Végül 1872 januárius 23-ikán, a közoktatási politika irányáról tartott nagy beszéde folyamán így vázolja fel emlékezetes álláspontját Deák Ferenc:

— Azon jogosultsága minden nemzetiségnek, ha nem politikai nemzetiség is, mindenesetre megvan, hogy mód nyújtassák neki gyermekei nevelésére, kiműveltetésére. *(Élénk helyeslés.)* . . . Ha valamely vidéki gimnázium nem azon nyelven, vagy legalább nem kiválóan azon nyelven tanít, amely azon vidék népének nyelve, akkor kétségkívül bajos lesz a kiművelés elővitele. *(Élénk helyeslés.)* . . . Egyáltalában, ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: *ennek nem az az útja, hogy őket mindenáron magyarosítsuk, hanem az, hogy velők a magyar viszonyokat megkedveltessük. (Általános helyeslés.)* Mert kettő tisztán áll előttem: kiirtani akarni őket istentelen barbárság volna *(Élénk helyeslés.)*, még akkor is, ha nem volnának oly számosan, minélfogva őket megsemmisíteni lehetetlen. Ellenségeinkké tenni őket: nem fekszik érdekünkben. *(Élénk helyeslés.)*

És ugyanezen időtájt Eötvös József, a 19. század uralgó eszméiről szóló, világszerte ismert művében ilyen elveket vallott:

— Minden nép minden időben a világ központja gyanánt szerete magát tekinteni, mely körül forogjon a többi. A vastag önzés, melyet egészen műveletlen népeknél találunk, nem enyészik el a műveltség által; csakhogy az önzés érzelme a hazafiság leple alá vonul, hol magát pirulás nélkül mutathatja.

— Nem lehet-e mindazon panaszokat, melyek bizonyos osztályok zsarnoksága ellen emeltetnek, szintoly joggal az ellen is felemlíteni, melyet a nemzetiség nevében egy nép a másikon gyakorol.

— Minden egyes, idomainak és erőinek szabad kifejlesztésére egyenlő joggal bír, amennyiben ez másoknak szabad kifejlődésével megfér. Ugyanezen jog illeti minde-

szélig, Deáktól Kossuthig és Eötvöstől Teleki Lászlóig ennyire egységes és jól átgondolt nemzetiségi politikát hirdetnek, amely itt-ott még a területi integritás megbontásával is megbékülne, amit persze csupán az emigráció kissé túlfeszült hangulatának tudhatunk be: azalatt a magyar politika vezetése, a hármasszövetség csábító csemegéje mellett, mindjobban hozzákötődött a nagy német politika szekereéhez; Bihar az ó-porosz Landschaftot kezdte szolgailag másolni, s amit a nyolcvanmilliós németiség esetleg — bár, amint a következmények mutatják: szerencsétlenül — megkísérelhetett, t. i. Posen elnémetesítését, azt itt a tízmilliós magyarság keretében az ugyancsak tízmilliós más-nyelvű állampolgárokkal szemben megpróbálni istenkísértés volt, — ezt Deák nagyon jól látta.

Nem feladatunk, hogy az utolsó félévszázad nemzetiségpolitikai hibáit felsorakoztassuk; nem sebeket akarunk feltépni, sőt még csak a múltat vádolni sem akarjuk. A tömeglélektan törvényei szerint haladt itt a tömegszuggeráló és ismert visszahatásánál fogva csak annál erősebben magával ragadta a vezetőket is. Többé nem volt megállás. És úgy, amint a 67-es pártok Deák és Eötvös tanításait, úgy a 48-as pártok Kossuth és Irányi tanításait elfeledték s fék nélkül, vakon rohantak a végzet felé, amely Ferenc József halálával feltétlenül ráront az országra.

Ha Ferenc Ferdinánd életben marad ...

A helyzet tudniillik — a sok bizantinuskodó lepel lehullása után végre tisztán látjuk — az volt, hogy ha a szerajevói merénylet nyomán nem is üt ki a szerencsétlen végű világháború, hanem ha Ferenc Ferdinand életben is marad, a trónválság perceben teljes vehemenciával kitör — felülről — a nemzetiségi kérdés, amelynek csak két megoldása lehetett: vagy beleegyeznek az ország önként a saját uralkodója által ráoktrojált megcsönkítésbe, vagy pedig véres polgárháborúba keveredik, amelyben az egyik oldalon a monarchia összes nem-magyar elemei s ezenfelül még, a németektől kezdve, egy egész sor idegen hatalom is ellenünk sorakozik fel, a másik oldalon pedig itt áll a magyarság, egyetlen ágyúgyár, de még egyetlen órányó nélkül is.

á magyaroknak is külügyminisztere, ezt mondja erről a kérdéstről:

— Mint vörös fonál húzódik végig a főherceg politikai eszmemenetén *Magyarország iránt való ellenszenvre*. — Már csak a nyelvük miatt is ellenszenvesek nekem, — volt a főherceg egyik szólásmódja, amelyet gyakran hallottam tőle. Ferenc Ferdinánd igen finom érzékű politikai viharjós volt. És ez az érzéke ismertette fel vele, hogy az úgynevezett magyar politika közvetlen veszedelmet jelent az egész habsburgi birodalomra. Az a vágya, hogy a magyarok uralmát megtörje és a nemzetiségeket jogaikhoz segítse, sohasem szűnt meg és minden politikai döntésnél és cselekedetnél a felmerülő kérdést ebből a szempontból ítélte meg. Állandó szószólója volt a románoknak, a tótoknak és a többi Magyarországon élő nemzetiségeknek és ebben minden esetben annyira ment, hogy minden ilyen kérdést azonnal magyarelles szellemben akart megoldani. Az egyik magyar úr egy ízben egész könyvtárral jelent meg a főherceg előtt, hogy törvényes bizonyítékokat produkáljon, mennyire jogosult a magyar álláspont. — Én fütyülök ezekre a törvényekre, — ez volt a főherceg rövid válasza, úgy hogy az illető úr krétafehéren támolygott ki a főherceg szobájából.

S ha valaki netán elfogultnak találná Czernin személyét, bizonyára nem mondhatja ezt *Marguttiról*, Ferenc József hadsegédéről.

— Ferenc Ferdinándnak — mondja a hadsegéd — kész térképe volt már. Csehországot és Morvaországot kétfelé akarta osztani, külön állammá lett volna a cseh nyelvterület és külön állammá a cseh-német vidék. Magyarországra nézve nem mondja el Margutti ilyen pontosan a volt trónörökös terveit, csak annyit árul el, hogy Magyarország négy-öt részre szakadt volna és a nemzeti-ségi vidékektől elszakított Magyarország határai kedvezőbben alakultak volna, mint a trianoni béke szerint. Azzal tisztában volt a főherceg, hogy tervének megvalósítása erős akadályokba fog ütközni és főleg Magyarországon nem érvényesülhet legális módon. De ez a *formakérdés* nem játszott nagy szerepet a főherceg gondolatmeneteiben.

köszönhattük volna, hogy azon nyomban esedékessé vált volna az orosz nyomás, amelynek Magyarországra vonatkozó szándékait pontosan körülírja a néhai cárnak a francia (nagykövettel, Paléologue-gal 1914 nov. 23-ikán folytatott beszélgetése, amelynek jegyzőkönyvét, a cár halála után, a bolsevisták tették közzé:

— A Balkánkérdés részletes megtárgyalása után öfellegette ezt kérdezte tőlem: — És mi lesz Ausztriával?

— Én így feleltem: — Ausztria-Magyarország alig-alig fog tudni majd életben maradni azok után a területi veszteségek után, amelyekbe a szerencsétlen Ferenc József császárnak majd bele kell nyugodnia.

— Ez az én nézetem is, — mondta a cár. — Erdélytől megfosztva, Magyarország alig fogja a szlávokat az uralma alatt megtartani tudni. Csehország legalább is igényt fog tartani a maga területi függetlenségére . . .

S hogy ebben a katasztrofális pillanatban a bizonyos magyar körök által annyira imádott németekre nem számíthattunk volna, annak az a bizonyosága, hogy — mint a továbbiakból majd még részletesebben kiderül — a németek már 1917-ben elismerték a cseh-szlovák törekvések jogos voltát, ők is voltak az elsők, akik 1918 októberében a cseh-szlovák nemzeti tanácsot nem csupán de facto elismerték, de még üdvözölték is; és ugyancsak rá kell még majd mutatnunk, hogy Ludendorfi is, de maga a német császár is mennyire magukévá tették a magyar földet diszmembráló törekvéseket. (Érthetetlen, hogy ilyen előzmények után mi módon kelhetett szárnyra az a vád, hogy az októberi forradalom cserben hagyta a német szövetséget, amikor az már jóval korábban a magyarok ellen foglalt állást, s amikor — ha ilyen esetben egyáltalán cserbenhagyásról szó lehet — Andrássy Gyula, mint külügyminiszter jó néhány nappal a forradalom előtt egyoldalúan felbontotta a németekkel való szövetséget, a Niebelungentreuét!)

A tizenkettedik órában.

A felhők tehát mindenfelől tornyosultak a magyarság feje fölé. A saját trónjának örököse, a német szövetséges, a leendő orosz szövetséges (Erdene Ferdinándnak t. i. az

vevő államok mind csak arra a pillanatra vártak, amikor Ferenc József halálával megoldhassák Keleteurópa kérdését — a magyarság feláldozásával.

Ezeknek a tudatában, továbbá a magyarság 800 esztendőös hagyományainak okos követésében s végül a 19. század legjobb magyarjainak intő szavai ismeretében, a legminimálisabb józanság azt követelte volna, hogy iparkodjunk a nemzetiségeinkkel őszintén és teljesen megbékélni; iparkodjunk természetes kívánságaikat kielégíteni, hogy — a szent király szavai szerint — szívesebben tartózkodjanak nálunk, mint egyebütt.

Hát nem ez történt. Sok mindenféle hibákon kívül, amelyeknek elkövetői most utólag egy sima pardonnal napirendre akarnak bűnük felett térni, ezeken kívül az történt, hogy aki a józanság intő szavával fordult a köztudathoz, hogyha még lehet, visszatérítse a végzet útjáról a szerencsétlenkező politikai vezetést, azt lehazaárulózták, lenemzettaadózták a fórumon lévők.

Jászi Oszkár pontosan a Deák és Kossuth által egyformán vallott tisztes nemzetiségi politika mellett tört lándzsát és még távol volt az olyan állásponttól, aminő — mondjuk — a Teleki Lászlóé vagy a Couza-féle egyezményé.

Íme, 1917-ben így határolja körül a maga álláspontját:

— A nemzetiségi politika egyre teljesebben a műveit népek nemzetközi ellenőrzése alá kerül s oly minimumnak bizonyul, amely nélkül sem Magyarország léte, sem Európa békéje nem biztosítható.

— Mert micsoda szerény, aggodalmasan átgondolt, minden tisztesen hazafias szempontot méltányló program a miénk, amely jó, becsületes, anyanyelven működő közigazgatást és közoktatást, egyházat és kultúrát követel a nemzetiségi tömegek számára *a történelmi magyar állam integritásának csorbíthatlan fenntartásával és az igazi magyar kultúra természetes hegemoniájának megszilárdításával.*

S amikor 1917 májusában első ízben robban ki a cseh-szlovák program az osztrák parlamentben — ismételjük, a németek nyomban elismerték annak jogos voltát —

— A csehek nem elégszenek meg Ausztria belső reformjával, de hatalmas étvágyukban mindjárt a mi tótjainkat is hozzákapcsolnák Szent Vencel koronájához. Nos, ez a követelés az, amellyel magyar politikus komolyan szóba se állhat. Szent István koronája úgy történelmi, mint gazdasági, mint politikai szempontból bizonyára sokkal reálisabb egység, mint Szent Vencel koronája. De bele se menve e történelmi és közjogi összehasonlításba, világos, hogy magának a tót népnek sincs semmi komoly irredenta oka abban a pillanatban, amikor a nemzetiségi kérdést teljesen a demokrácia és a kultúra szempontjából fogjuk kezelni Magyarországon.

A sors útja azonban feltartóztathatatlanul haladt tovább.

A Sibylla könyvei mindjobban megfogyatkoztak s az áruk mind ijesztőbb mérvben emelkedett: immár egy ép, meg nem csonkult ország élete volt a nemzetiségi kérdés konciliáns megoldásának az ára. S a drága percek kihasználatlanul multak. Így érkeztünk el 1918 októberéig, — magyar részről csupán ekkor hangozhatott el az első szó, amely a nemzetiségi kérdés becsületes megoldását ígérte s ezért cserébe az ország integritását követelte.

Csupán 1918 október 26-ikán jelenhetett meg a *Magyar Nemzeti Tanács kiáltványa* a magyar néphez, amelynek 5. pontja a Kossuthi hagyományok szellemének továbbélését proklamálja — először ötven év óta.

— A népek önrendelkezési jogát — így szól a kiáltvány — késedelem nélkül biztosítani kell országunk nem-magyarajku népei számára a wilsoni elvek értelmében., attól a reménytől áthatva, hogy Magyarország területi integritását ezek az elvek nemcsak nem veszélyeztetik, de biztosabb alapokra helyezik. A nemzetiségek kulturális és helyhatósági önkormányzata a lehető legmesszebbmenőleg kiépítendő, hisz a különböző kultúrák békés versenye csak javára lehet az ország minden népe anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődésének. Ezen az új Magyarországon értelmét vesztené a nemzet és a nemzetiségek közötti régi megmérgezett különbség. Az ország az egyenrangú népek testvéri szövetségévé alakulna át, mert közös gazdasági és földrajzi összetartozás nem pedig nemzeti féltékenykedés az

a kényszer erejétől várjuk azt, hogy az ország összes népei a régi sorsközösségben megmaradjanak.

Ez volt a Sibylla utolsó könyve, amelynek sorssal terhes lapjai ha becsapódnak, bennök reked egy szerencsétlen, vakok által katasztrófába vezetett országnak véresen szomorú történelme . . .

Az októberi forradalomnak egy alapvetően lényeges elvi hibája — tehát bűne — volt, az, hogy becsületes szándékkal egy alapjában elrontott játszma utolsó húzását elvállalta s ezzel az egész unfair playnek az ódiумát magára hárította, ahelyett, hogy azokra bízta volna a leves kikanzalozását, akik azt megfőzték s önmaga csupán a könnyű, de gyilkos kritika álláspontjára helyezkedett volna.

Jóhiszeműsége és hazafiassága gátolta meg ennek az olcsó játéknak az elfogadásában, inkább egész testtel odaállott, hogy megmentse a veszett parti veszett játékosait s hogy a maga elhasználatlan presztízisével mentse, ami a szörnyű összeomlásból még menthető.

Az állami életben a törvény nemtudása, a politikai életben pedig a jóhiszeműség nem mentésit a felelősség alól, s az októberi forradalomnak *ezért* a bűnéért kellett keservesen meglakolnia. Mert mikorra a hatalom Birtokába jutott, egész sereg olyan *fait accompli* előtt állott, amelynek éppen az ország integritását célzó legfontosabb kérdésben, a nemzetiségi kérdésben csupa megmásíthatlan, befejezett tény elé állították s amelyekért a felelősséget utóbb, a jól irányzott Treppenwitz mégis az októberi forradalom nyakába akarja varrni.

A befejezett tények.

1914 márciusában a *Matin* azzal a teljességgel nem váratlan szenzációval szolgált olvasóinak, hogy közzétett egy szentpétervári tervezetet a monarchia felosztására, amely tervezetben a csehek már mint önálló állam szerepelnek. Erre *Pallavicini* Sándor örgróf a *Zeit* 1914 április 12-iki számában megállapítja, hogy tényleg:

— A monarchia erejét abban kell keresnünk, hogy az a sok nemzet, amely az államot lakja, abban valóban otthonra leljen. Magyarországon a nemzetiségek között

szabad útját követelik; efelett egyszerűen napirendre térünk nem lehet. Hogy a régi kurzust többé teljes mérvében fenntartanunk lehetetlen, az a Balkán eseményei után kézen fekszik. A részben persze, hogy ezek után a nemzetiségi kérdésben mi történjék, komoly kétségeink vannak arra nézve, hogy e tekintetben az eszmék már tisztázódtak volna.

A nemzetiségi kérdés új váltoállításának a szükséges voltát tehát — a külföld felé — éppen az a Nemzeti Casino hirdeti először, amely utóbb ezen előkelő testületnél meglehetősen szokatlan elánnal a személyes térre is átvitte a forradalmi felelősség kérdésében való politikai nézeteit. Elgondolható, hogy a *Matin*, amely mindenkor előharcosa volt a Magyarország kárára érvényesülni kívánó szláv törekvéseknek, minő diadallal könyvelhette el egy magyar mágnásnak ezt a külföld felé tett vallomását, amellyel, még a háború kitörése előtt, segített a nemzetiségi kérdésben egy fait accomplit teremteni. Sajnos, ezek a vallomások kissé plátói természetűek voltak: a külföld felé hangzottak el, idehaza azonban semmi visszhangjuk nem támadt még az indítványt tevő részéről sem.

A valóban befejezett tények azonban persze nem itt veszik kezdetüket. Sajnos, sokkal előrehaladottabb időpontban történtek csupán lépések, amelyek megváltozhatatlan helyzetet teremtettek az októberi forradalom számára. A tisztánlátás okáért jó ezeket a tényeket felfrissíteni.

E lépések között első a közös külügyminiszternek 1918 október 4-ikén Wilsonhoz küldött jegyzéke, amelyben *Burián* a magáévá teszi Wilsonnak nem csupán 1918 január 8-iki 14 pontját és nem csupán a február 12-iki 4 pontot, hanem a szeptember 27-iki fejtegetéseit is, amelyek tudvalevőleg mind tisztább és határozottabb formában tartalmazták Magyarország felosztásának követelését.

Jellemző, hogy október 17-iki nagy beszédében *Tisza* István is teljesen helyesli, hogy a Wilson-féle 14 pont és a pótponatok alapján följánlottuk a békét, mert hiszen — úgymond — a magyar állam területi integritását nem támadják meg. Sajnos, *Tisza* már nem érthette meg annak

IV. Károly magatartása.

Újabb befejezett lényeket teremtett *IV. Károlynak* október 17-iki manifesztuma, amelyben felszólítja a monarchia népeit, hogy önrendelkezési joguk alapján az általuk lakott területek keretein belül önálló államokká alakuljanak. Ugyanezen a napon kelt a legfelsőbb hadsereg- és hajóhadparancs is, amely az ármádiát is nemzetiségek szerint való széttagolódásra szólítja fel. Hihetetlen naivitás kellett persze annak a föltevéséhez, hogy a feloszlás! folyamat Magyarország határainál majd meg fog állani. Aminthogy természetesen úgy a cseh képviselők, mint Korosec délszláv képviselő még aznap kijelentik, hogy az olyan megoldás, amely Magyarország területi épségét biztosítja, őket nem elégíti ki és hogy Horvátország hozzácsatolása nélkül a délszláv állam megteremtése nem oldható meg. A prágai Narodni Vibor nyomban határozatot is produkál (okt. 21.), amely szerint a cseh-szlovák kérdés ma már nem oldható meg a monarchia keretén belül, az már nemzetközi kérdéssé nőtte ki magát, s hogy a prágai Narodni Vibor magát ma az egész cseh-szlovák nép egyetlen törvényszerű képviselőjének tartja.

Ez a ténycsoport a magyar területi épség nyilvánvaló megtörése volt; sem a magyar, sem a közös kormány nem talált eszközöket ennek a merényletnek a nyomban való megtorlására. Ellenben a király még október 21-ikén útlevelet adott a cseh vezetőembereknek (akiknek egy része még napokkal elébb börtönben ült hazaárulás címén), hogy Svájcba utazhassanak az időközben Párizsban megalakult cseh-szlovák kormányban való részvétel céljából; október 26-ikán pedig hivatalos kommuniké jelent meg arról, hogy a király Klofac-csal megegyezett s hogy hozzájárulását adja a csehországi dolgok ismert fejlődéséhez. Október 28-ikán pedig tüntetőleg — József főhercegnek Vajda Sándorral folytatott megbeszélése következtében — közzéteszik a Kolozsvárott halálraítélt románok királyi kegyelmét.

A királynak a délszláv kérdésben tanúsított magatartását akkori miniszterelnöke, Wekerle, még 1918 november 28-ikán, a *8 órai Újság* számára adott intervjuban így

Károly exkirály nem volt őszinte . . . Tisza István grófot is, intenciói tekintetében félrevezetve, megkérte, hogy menjen le a délszlávokkal tárgyalni s a hátunk mögött pedig ugyanakkor megbízta Korosecet, csinálja meg ellenünk a jugoszláv államot. . . Oly nagy volt ennek a Korosecnek a befolyása a volt uralkodóra, hogy az exkirály minden vele kötött megállapodásomat visszamondta Korosecnek ... Én különben megmondtam a királynak, hogy a vesztébe rohan. Felség még a trónját is el fogja veszteni, ha így folytatja, mondtam neki nem egyszer . . . Utoljára október 2-ikán tett nekem ünnepélyes ígéretet a volt király, hogy még aznap hazarendeli a magyar katonaságot a veszélyeztetett határok védelmére. De hát ez nem történt meg ... A cseheknek sem jutott eszükbe Ferenc József alatt, hogy magyar területre áhítozzanak, csak Károly király alatt nyilván az udvar titkos biztatására jöttek követelni magyar megyéket. Nem az antant, hanem Bécs volt az ő titkos reménységük. Mindezeket az intrikákat csak később, utólag tudtam meg. Megvannak a titkos jelentések ...

Majd 1920 január 10-ikén újabb intervjut ad Wekerle *Az Est-nek*, s ebben sok minden más érdekes tényen kívül a királynak a magyar integritást sértő cselekvényeiről ezeket mondja:

— Károly király megnehezítette a helyzetet, amennyiben Wekerle tudtán kívül Clam-Martinic grófnak, a volt osztrák miniszterelnöknek, továbbá Sarkotic és Rhemen tábornokoknak azt a megbízást adta, hogy igyekezzenek megoldani a délszláv problémát.

A horvát politikusok egy csoportja ezekben a napokban Wekerle útján kért a királytól kihallgatást. Ezen a kihallgatáson

— a király közölte a horvát államférfiakkal, hogy egyesíteni kívánja Boszniát és Hercegovinát, Dalmáciát és Ausztria szlovénlakta területeit Horvátországgal s egy jugoszláv államot kíván létesíteni Magyarországgal szövetségben.

S amikor október vége felé a király kiáltványt készült kibocsátani, akkor — Wekerle így mondja el —

— rámutattam, hogyha egy még nem létező Jugoszláviát, sőt egy Csehszlovákiát elismernénk, az rettenetes hiba

S ez az. elismerés, ez az önkéntes lemondás tényleg megtörtént. És pedig nem az októberi forradalom és nem a Nemzeti Tanács követte el ezt a *rettenetes hibát*.

Az Andrássy által teremtett fait-accompli.

A befejezett tények sorát t. i. IV. Károlyon kívül tetézte még az új külügyminiszternek, *Andrássy* Gyulának október 28-ikán a svéd kormány útján az amerikai Egyesült Államok kormányához átnyújtott jegyzéke, amely szó szerint

— az elnök úr korábbi megnyilatkozásaihoz s azon felfogásához is hozzájárul, amely legutóbbi jegyzékében *Ausztria-Magyarország népeinek, különösen a cseheknek, tótoknak és a jugoszlávoknak jogairól foglaltatik.*

És miután előzőleg, október 19-ikén, Lansing Róbert amerikai államtitkártól jegyzék érkezett a monarchiához, amelyben

— az Egyesült Államok kormánya elismerte, hogy a cseh-szlovákok s a német, valamint az osztrák-magyar monarchia között háborús állapot áll fenn és a cseh-szlovák nemzeti tanács de facto hadviselő kormány, amely fel van ruházva a megfelelő autoritással arra, hogy a cseh-szlovákok katonai és politikai ügyeit vezesse ... az elnök kénytelen ragaszkodni, ahhoz, hogy ők (cseh-szlovákok, jugoszlávok) és ne ő bíraskodjanak afelett, vájjon az osztrák-magyar kormány részéről minő akció fogja kielégíteni a népek aspirációit. . .

tehát nehogy kétség merülhessen fel a svéd utón küldött *kapituláció* (a horvát nemzeti tanács ennek nevezte el) értelmé felől, Andrássy még külön sürgönyben is közvetlenül Lansinghez fordul, s ebben bejelenti, hogy

máris előkészületeket tettünk arra, hogy Ausztria és Magyarország népei sorsukat saját óhajításukhoz képest teljesen korlátlanul irányíthassák és intézhessék.

Erre a két sürgönyre a cseh-szlovák nemzeti tanács nyomban kivette az esküt a helytartóság tisztviselőitől, aztán a prágai rendőrségtől és a katonai hatóságoktól. Ezzel átvette — nem a budapesti októberi forradalom vagy a magyar nemzeti tanács, hanem a közös külügyminiszter

gyar nemzeti tanács még egy szót is szólhatott volna az események menetéhez.

Ugyancsak az Andrásy-féle demarche hírére, még október 28-ikán a zágrábi nemzeti tanács átalakult délszláv nemzeti központi kormánnyá — ne felejtjük el, hogy Zágrábtól délre még állítólag intakt magyar katonaság volt, amely állítólag még harcképes állapotban és a magyar kormány rendelkezésére készen állott! — és a kezébe vette a katonai és a polgári hatalom gyakorlását a jugoszláv területen. Még aznap délelőtt feleskették a horvát honvédezsereket, s nyomban ebéd után Snjárícs vezérezredes és Mihalyevics altábornagy, mint a horvát honvédség legmagasabb rangú tisztjei, letették a jugoszláv hűségi fogadalmat. Október 29-ikén délelőtt — tehát még mindig az októberi forradalom kiütése előtt — összeült a horvát szábor és az összes főtisztek jelenlétében kimondotta a Magyarországtól való elszakadást. Ez az ünnepélyes tény egyhangú szavazással folyt le, miután Pejachevich Tivadar, Tisza Istvánnak bizalmasa s horvát minisztere, már egy nappal előbb bejelentette az unionisták csatlakozását. A szábor elnöke, beszédje során, hálával emlékezett meg Mihajlovics Antalról, a magyar kormány horvát bánjáról, amire a képviselők felugráltak a helyükről és percekig tüntettek a Tisza—Wekerle-rezsim horvát bánja mellett, azokért az érdemekért, amelyeket Jugoszlávia megalkotása körül szerzett. Egyúttal megbízták Mihajlovicsot a kormány ügyeinek vezetésével. Még ugyanerről az ülésről parancsot küldtek a frontokra, amely szerint

— a szlovének, horvátok és szerbek nemzeti tanácsának határozata értelmében a szláv csapatok minden ellenségeskedést beszüntettek eddigi ellenségeikkel szemben. Az összes szlovén, horvát és szerb csapatok haladéktalanul vissza szállítandók hazájukba.

A frontfelbomlás első jelei — Boroevics ismert tanúsága szerint — Tisza István október 17-iki nagy beszéde következtében mutatkoztak, s a hivatalos frontfelbontásra az első parancsot a Wekerle-kormány horvát bánja adta ki.

A magyar Nemzeti Tanács pedig ezalatt tehetetlen keserűséggel látta a *rettenetes hibák* egész sorozatát: a

s a magyar Nemzeti Tanács még mindig szóhoz sem juthatott.

Aki ezek után még azt állítja, hogy az októberi forradalom volt az oka, hogy Magyarország területi épsége megcsonkult, az józanul nem gondolkozik. Ezek a tények befejeződtek az októberi forradalom kitörése előtt és a magyar Nemzeti Tanács tudtán kívül, sőt — Jászi Oszkárnak fennebb közölt 1917-iki cikkének és a Nemzeti Tanács október 26-iki proklamációjának bizonyossága szerint — messzi túlmentek az októberi forradalom célkitűzésein: egyszerűen feladták az ország integritását, mielőtt a Nemzeti Tanács egyáltalán abba a helyzetbe jutott volna, hogy elébb a nem-magyarajkú népekkel való tárgyalás útján valamely rezonnábilisabb megoldást kísérelhetett volna meg. 1

További befejezett tények.

A befejezett tények sorozatát folytatta *Wekerle*, aki október 29-ikén, miután Jekelfalussy fiumei kormányzó-
nak katonai segítséget nem adhatott, kiadta az utasítást, hogy *a várost a magyar kormány nevében minden vérontás nélkül adja át a horvátoknak.*

S amikor már hetek óta nyilvánvaló volt, hogy Zágráb a monarchián kívül oldja meg a maga nemzeti hovátartozandóságának kérdését — lejjebb bővebben szólunk róla — s amikor a zágrábi Nemzeti Tanács már napokkal előbb kiáltványban proklamálta a Szent István koronájától való elszakadását, sőt ezt az egyoldalú szerződésbontást még azzal is tetézte, hogy hazahívta a délszláv ezredek a frontokról, akkor a befejezett tények sorát az egyik katonai parancsnokság még azzal tetézte, hogy a zágrábi Nemzeti Tanáccsal nem csupán leült egy asztalhoz tárgyalni, nem csupán a monarchia integráns részét, a flottát adta át a délszlávoknak, hanem még a Magyarország tulajdonát tevő dunai flotillát is átadta, ami ellen utóbb Kövess tábornoknak kellett tiltakoznia.

A német szövetséges.

A nemzetiségi, illetőleg területintegritási kérdésben adott borzalmas fajt accompli-sorozatot befejezte a *hű*

Már az *új Nemzedék* 1919 karácsonyi számáriak fel-
tűnik, hogy *Ludendorff*, emlékiratainak 90. oldalán, *a magyarok nemzetiségi politikáját okolja* azért, hogy a
Somme-csaták forró krízisében és Bruszilov támadásai-
nak fergetegében Románia a központi hatalmak ellen
fordult. Továbbment a *Magyarság*, amely 1922 aug.
24-iki számában elmondja, hogy Vilmos császár 1916 ele-
jén külön delegátust küldött Bécsbe, hogy az a magyar-
országi oláhok vezetőivel tárgyaljon. Tudjuk továbbá,
hogy a Stanek cseh képviselő által 1917-ben az osztrák
parlamentben promulgált cseh-szlovák programhoz Né-
metország a szankcióját adta. Most aztán 1918 október
29-ikén végre el is ismerte elsőül a cseh-szlovák nemzeti
tanácsot.

Aki ezeknek a tényeknek az ismeretében még a né-
met szövetséges cserbenhagyásának vádjával illeti az ok-
tóberi forradalmat — amely vád *különben is az utolsó
közös külügyminiszterre hullik vissza*, — az tudva hami-
sítja a tényeket.

Az ország uralkodója, külügyminisztere, (miniszter-
elnöke, hadseregfőparancsnoksága, flottafőparancsnoka,
bánja, az ellenséges államok és a szövetséges nagyhata-
lom mind-mind sorra befejezett tényeket teremtettek a
nemzetiségi kérdésben és Magyarország megcsonkításá-
val. S mindezt, mielőtt az októberi forradalom csak egy
lépést is tehetett volna az események feltartóztatására!

De nem vádaskodunk. Elvégre mind az elsorolt
tényezők csupán egy logikai sornak a láncszemei voltak,
s ennek a logikai sornak nem 1918 októberében kell a kez-
detét keresni. Amit azonban ezekben a végső hónapok-
ban keresnünk kell, az az a *mérhetetlen vakság*, amely-
lyel felelős és felelőtlen államférfiaink, az autokrata ön-
tudat semmivelsemtörődésével a katasztrofális szakadék
felé taszigálták szerencsétlen hazánkat, sőt végzetes rövid-
látásukkal még csak kimélyítették ezt a szakadékot. Ha
a nyers tények nem bizonyítanák, akkor az azóta lefolyt
események valódi távlatából szinte hihetetlennek kellene
ezt a világtalant vezető vakságot tartanunk.

Quem deus perdere vult, prius dementat.

A Wekerle által idézett *rettenetes hibák* sorát az 1918 első felében lefolyt *választójogi vita* nyitja meg. Soha parlament ilyen borzasztóan kiélezett helyzetben ennyi rövidlátást még nem tanúsított. Mint a fajdkakas, amelyik a saját hangjába szerelmes s közben nem ügyel a mindjobban közelítő veszedelemre, úgy az utolsó magyar országgyűlés is akkor, amikor a határok körül már lánggal lobogott a világ, s amikor ez a világ — azóta, sajnos, sok bizonyosságunk van rá — leselkedve figyelt minden szerencsétlen szóra, amely a dunaparti pódiumon elővigyázatlanul elhullik, akkor a legirtózatosabb rövidlátással valószínűleg kihívta maga ellen a sorsot.

Érdekes ebben a tárgyban *Andrássy Gyulának, sajnos, csak mostanában* elhangzott bírálata. A nemzetgyűlés 1922 januárius 14-iki ülésén mondta:

— Óriási hibát követett el gróf *Bethlen István* a nemzetiségi kérdésben is. Akkor, amikor az egész világ a wilsoni eszmékkel volt tele, ő reakciós szellemben akarta ezt megoldani. A választói jog alapjául a magyar írni és olvasni tudást akarta megtenni. Rövidlátóbb politikát ennél elképzelni sem lehet. A szerencsétlen események alatt a magyar társadalom és a magyar faj ellen könnyebben lehetett izgatni azért, mert *olyan vakság* jelét adták, amely pártját ritkítja a történelemben.

Tényleg a mai távlatból szinte hihetetlen, hogy az országnak nemzetiségekre való széttagolása előtt nyolc hónappal akadhatott itt *államférfin*, aki 1918 március 1-én törvényjavaslatot nyújtott be, amelynek 1. pontja szerint a választójog előfeltétele az *államnyelv* bírása szóban, írásban és olvasásban, — amikor előzőleg nem gondoskodtak megfelelő számú iskoláról. S a 2. pont az elemi iskola végzését követeli a választótól, és pedig olyan iskoláét, amely az akkor érvényben volt elemi népiskolai törvény rendelkezéseinek mindenben megfelelt.

Ez az indítvány még *Tiszának* is sok volt, s így *Bethlen* már május 15-ikén visszavonta, azzal indokolván az annak idején való benyújtást, hogy azzal az a célja volt, hogy az ország nemzetiségi vidékein lakó magyarság, amelynek érdekeit a kormányzat mindenféle intézkedése veszélyeztetné.

Bethlen István visszavonta a javaslatát, de annak a külföldre tett s Magyarországra végzetes hatását már nem vonhatta vissza. A *New Europe* 1918 júliusi száma több oldalon keresztül olvasói elé tárta a magyar választójogi javaslat körül lejátszódott vitát s megmagyarázta az olvasóinak, hogy ki is az a Bethlen István.

Az osztrák parlamentben okt. 2-ikán Stanek cseh képviselő kijelentette, hogy a szentesített magyar választójogi törvény a magyar állam hattyúdala. A cseh-szlovák állam, amely a magyarországi tót földet földrajzi határai közé foglalja, a cseheknek legminimálisabb programja.

Meg kell nézni egyáltalán, hogy minő pusztító hatása volt ennek a választójogi vitának a külföldön; példának elegendő az irántunk másként nem rosszindulatú angol liberális képviselőnek, Mc. Curcy-nek a *The Truth about the Secret Treaties* című, 1918 júniusában megjelent röpiratát elolvasni: mit mond ő az erdélyi választási technikákról.

Tisza, úgy mondtuk, Bethlennél mérsékeltebb álláspontot képviselt. De még ez is kész veszedelem volt akkori exponált helyzetünkben, a felfigyelő nemzetiségek között. Hiszen a hat elemi követelését a négy elemivel szemben úgy indokolta a május 15-iki ülésen, hogy a szocialisták és radikálisok parlamentbe jutásával „sokkal nagyobb nemzeti veszedelmet idézünk fel, mintha a kerületek 15—20%-át *martalékul dobjuk oda a nemzetiségeknek*, mert *ezzel a 15—20 nemzetiségi agitátorral mindig el tud bánni a magyarság*”.

Borzasztó azt el is gondolni, hogy az Andrassy-féle Lansing-jegyzék által kisebbségbe jutott elszakadt magyarságnak ma talán ugyanilyen hangokat kell hallania!

És Tiszának kisebb oszlopai is ugyanezt a hangnemet használták.

A tavaszi választójogi vitánál, ha lehet, még rombolóbb hatása volt a magyar államférfiak szeptemberi kampányának, amellyel a délszláv kérdést akarták megoldani.

A délszláv kérdés „megoldása”.

Tisza eredetileg az annexiók ellen volt, hiszen minden újabb szláv terület a monarchián belül csak vasárványt

olvasta fel Tisza a munkapártban azt az önigazolását, hogy az 1914 július 10-iki közös miniszteri tanácskozáson minő álláspontot foglalt el. Eszerint rezolúciót terjesztett elő, amelynek értelmében „a monarchia — a katonai szempontból szükséges határkiigazítástól eltekintve — semmit nem akar Szerbiától annektálni”. Ez a kissé tágkörű megállapítás, amely — ki ismeri a katonai szempontok szükségleteit? — esetleg Belgrádot is magába foglalhatta volna, Trianonban keservesen megbosszulta magát, ahol egész csomó magyar földet sem történelmi, sem nyelvi, hanem liztára ilyen katonai szempontok alapján törtek le tőlünk. Utóbb ez a határkiigazítás már a macsói bánág formuláját kezdte ölteni.

De 1918 szeptemberében, három héttel a bolgár front összeomlása előtt, az agg Wekerle fantáziájában egyszerűen *Bosznia annexiójává* s a magyar szent Koronához való csatolásává konkretizálódott. Szeptember 10-ikén patant ki ez a torz idea s október 12-ikéig felszínen maradt, mint a kékesen lobbanó lidérccláng a kialvó parázs fölött. Tessék elgondolni: pont egy hónappal a németek fekete napja, augusztus 8-ika után, amelynek borzalmas jelentőségét befelé, úgy látszik, tényleg nagyszerűen elrejtette a német hadvezetőség (hiszen Ballin panaszkodik az aznapi feljegyzéseiben, hogy a német császárnak éppen a tényekkel ellenkezően, mint diadalt tálalták fel ezt a végzetes napot!), úgyhogy a magyar kormánynak sejtelve sem volt a valódi erőmérlegről, de amelynek jelentőségét az antantnál tisztán látták; tessék továbbá elgondolni: három héttel a bolgár összeomlás előtt és öt héttel azelőtt, hogy a franciák (okt. 19-ikén) elérték a magyar Duna partját; végül akkor, amikor már az egész antant elismerte az új SHS-államot: akkor Wekerlének nem volt fontosabb és sürgősebb dolga, mint hogy az Anjou-királyok jogán annektálja Boszniát!

Az antant sajtója érthető dühvel tajtékozott s az érthetetlen és szomorú csak az volt, hogy Wekerle *ballon d'essay-ként* a felelősséget „a magyarok uralomvágyára” hárította. 1918 szeptember 23-iki bécsi jelentési idézek:

— Az antant sajtója és a velünk nem rokonszenvező semleges újságok egy része is éles támadásokat intéz

a téves hitben vannak, hogy Magyarország Boszniát bele akarja olvasztani a saját területébe, mint a maga állami testének integrális részét. A *külgyminiszteriumban* ma kijelentették, hogy erről szó sincsen. Legfeljebb arról lehetne szó, stb.

Ez a természeténél fogva is kifrizurázott félhivatalos nyilatkozat is sejteni enged, hogy közvetlenül a háború letörése előtt mi mehetett végbe Wekerle szerencsétlen agyéréme következtében az antant lelkében Magyarországgal szemben: s egy hónap múlva nekünk kellett könnyörögnünk!

De a Wekerle-féle boszniai kaland rövidlátás terén könnyű farce volt ahhoz képest, amit *Tisza István horvátországi és boszniai útja* jelentett!

Tisza szerajevói útjának következményei.

Szeptember 14-ikén bukkantak fel az első bizonytalan hírek, hogy Tisza István, ezredesi uniformisban, délvidékre utazott. Csakhamar határozottabb kontúrokat öltött az egész utazás, amely részben bankettekől és pohárköszöntőkből, részben politikai fogadtatásokból tevődött össze. Bár maradt volna meg a bankettek területén, ahol is egy-egy tábornok recsegve elharapott katonás szavakban semmitmondó ürességeket szavalt a végleges diadalról és az *indivisibiliter ac inseparabiliter* bor között kissé nehezen kifejezhető pompás devizájáról (jó Thallóczy Lajosnak egyik legsikerültebb tréfája ez a deviza!).

Sajnos, ez a kalandos út, amelyről Wekerle kijelentése után máig se tudjuk, a bécsi udvar beugratásának, Wekerle boszniai terveinek, vagy Tisza saját iniciatívájának volt-e az eredménye, nem maradt a fehér asztal körzetében. A magyar közönség csak utólag, az *osztrák* parlament október 2-iki ülésén történekből tudta meg, hogy mi is esett meg ezen a, Magyarország történetében sokáig emlékezetes szerajevói úton.

Korošec szlovén képviselő mondotta el ezen az ülésen a következőket:

— Hogy gróf Tisza mint homo regius utazott, kiderül Sarkotic tábornok beszédéből, azonkívül az utazás folya-

tikusokat? *Még székkal sem kínálta meg őket!* Úgy kellett előtte állaniok, mint az iskolásgyerekeknek. Gróf Tisza helytelennek mondta a küldöttség által bemutatott memorandumot, *a népek önrendelkezési jogát pedig hamis pénznek,* végül pedig a következő kijelentést tette: *Meglehet, hogy el kell pusztulnunk. Mielőtt azonban elpusztulnánk, elég hatalmunk lesz hozzá, hogy szétmorzsoljunk benneteket.* Tisza lovaglópálcájával rácsapott a memorandumra, amelyet hülyeségnek mondott. Azt is mondta, hogy ha a délszlávok Magyarországon lennének, *kirúgná őket. A délszlávok örökké hálásak lesznek azért, hogy a császár és király ilyen embert küldött hozzájuk.*

Az egész antanton az elkeseredés felhördülése zúgott végig. A *Temps* már október első napjaiban keresztes hadjáratot hirdet a Tisza-féle uralom ellen. S a hivatalos távirati iroda október 7-ikéről, Bernből egyszerűen regisztrálja, hogy „úgy látszik, az antant az osztrák-magyar kérdésben *elsősorban Magyarország ellen* szándékozik fordulni”.

Október 19-ikén a *Times* fordul egy lázító cikkben Tisza Magyarországa ellen, azon Tisza ellen, aki a szerajevói beszédben — a *Times* szerint — állítólag még ezt is mondta: „Szerbia különben a háború után úgyis oly kicsi lesz, hogy Bulgária akármikor könnyen megsemmisítheti.. A „jugoszlávság” csak álom ma még és az is marad mindaddig, amíg Magyarország mai állapotai a régiek maradnak.”

Elképesztő, hogy felelős államférfiú, *homo regius*, két héttel Bulgária megroppanása előtt még így beszélhessen Bulgária és Szerbia viszonyáról.

A mindjobban Magyarország ellen kiélesedő antant-hangulat azonban csak az egyik következménye volt a Tisza szerajevói kirándulásának, bár ez már magában is végzetes volt, mert hiszen annak dermesztő légkörét máig sem bírtuk lebontani az antantnál.

A Wekerle—Tisza egyesült boszniai koncepciójának volt aztán egy másik, váratlanabb, de kihatásaiban véresen komollyá lett következménye is. Szeptember 25-ikén jelentik a lapok, hogy

zeti képviselők körében amellet agitálnak, hogy magyar területeknek Ausztriához való csatolását követeljék, így Pozsonymegyét, Sopronmegyét, Vasmeagyét és Nagyszombat vidékét.

Íme, Nyugatmagyarország szégyenletes lekapcsolását tisztára az utolsó rezsím vakságának köszönhetjük. Mert hiszen a cseh-szlovákok Andrassy által is elismert ellenfeleink voltak, a románokkal és szerbekkel tényleg a harctéren állottunk szemközt. Velük szemben elvesztettük a játszmát. De Ausztriával szemben? . . .

S a harmadik, talán még szégyenletesebb eredménye a Tisza szerajevói utjának az, amire eddig még senki sem gondolt: *Franchet d'Esperaynek* szinte érthetetlen magatartása Belgrádban.

A magyar sajtó az ellenforradalom lázában mindenféle fantasztikus magyarázatokat keresett arra, hogy Franchet miért fogadta a magyar küldöttséget úgy, ahogy fogadta. Nos, ma tisztán áll előttünk a dolog. Franchet belgrádi szereplése előtt éppen két hónappal játszódtott le a Tisza-féle szerajevói jelenet, amelyet az antant sajtója, kellő vérlázító hangon, Magyarország ellen élezett ki. Jellemző, hogy a *Larousse Mensuel* hosszú Tisza-nekrológusa, amely rövidebb Tisza meggyilkoltatása után jeleni meg, legnagyobb részében Tisza nemzetiségi politikájával s itt elsősorban a szerajevói jelenettel foglalkozik. *Most* itt volt az alkalom, hogy Franchet a kölcsönt — *Schlag auf Schlag* — visszaadhassa. A magyar küldöttséget nem kínálta meg székkel (emlékezzünk!), úgy megleckéztette őket a históriából, mint az iskolásgyerekeket (emlékezzünk!) s aztán egy jellegzetes gesztussal idézte Tisza szavait: — Magyarországot minden oldalról ellenségek veszik tkörül, csak jelt kell adnom, és a csehek, tótok, románok és délszlávok *szétmorzsolják* önöket! (Emlékezzünk!)

Ez volt a *revanche pour Sarajevo*, amelyet Franchet Tiszáért a délszlávoknak nyújtott, s amelynek keserű kelyhét Tisza helyett az októberi rezsímmel kellett kiürítenie. Ezt érezhette előre Tisza, amikor az emlékezetes október 17-iki ülésen Károlyiékra mutatva így szólt: — *önökön van a sor, hogy az antantnál szerzett nagyobb szimpátiáikkal mindent megtegyenek a magyar ügy*

munkapárti körben, hogy ő visszavonul a politikától és pártjának szabad kezét ad. Ekkoriban, úgy látszik, már a borzasztó felébredés réme torpant elébe.

Tisza meglepettségei.

Hiszen már a szerajevói fogadtatásnál — így szólott a félhivatalos jelentés — *nagyon meglepte gróf Tiszát*, hogy a mohammedán dr. Mehmed Spaho kijelentése szerint azok az ellentétek, amelyek a szerbek, horvátok és mohammedánok között fennállottak, teljesen megszűntek. A másik, lelket megremegtető meglepetés — Tisza saját bevallása szerint — a bolgár békeajánlattal érte őt. Szeptember 28-ikán este a munkapárti klubban beszédet mond a helyzetről.

— Azt gondolhattuk, — mondja kissé túlegyszerűen — hogy a balkáni kérdés a mi kívánságunk szerint el van intézve s íme most ismét egészen új helyzet állt elő.

Tisza eddig egy emberéleten keresztül — s a háborúban még inkább, mint valaha — altihoz volt szokva, hogy autokrata akarata korlátlanul teljeseadjék. Most először került olyan helyzetbe, amikor a körülmények nem egészen az ő akarátának rendelkeztek magukat alá. Előbb egy egyszerű török doktor száll vele szembe. Most a bolgár külön béke huzza keresztül a számításait. Nem kell egyéb, mint hogy Magyarország határain belül is megmoccanjon az a réteg, amelyről még csak egy féléve jelentette ki, hogy könnyen elbánik vele.

Ez is megtörtént.

Már az október 18-iki ülésen olvasta fel *Vajda Sándor* a románok deklarációját, s a magyar parlamentben, a Tisza által megteremtett parlamentben elhangozhatott az a kijelentés, hogy a magyarországi és erdélyi román nemzetnek nemzeti szervezete nem ismeri el e parlamentnek és a magyar kormánynak a jogosultságát, hogy magát a román nemzet képviselőjének tekintse.

És a parlament kupolája nem roskadt össze, — ez érthetetlen volt Tisza előtt. És Vajda folytatta a tetemrehívást:

— Tisza 1910 óta mindig a nemzetiségek *összemorzsolásáról* beszélt!

nagyobb szolgálatul gróf Tisza István lelje. *Gróf Tisza tegnapi beszéde többet használt a mi ügyünknek, mint amennyit mi tíz év alatt tehattünk!*

És aztán sorra, egyik pörölycsapás a másik után: Ossoinacnak, a kormánypárti képviselőnek deklarációja Fiume elszakadásáról, Jurigának a tótok különválásáról.

És Tisza tehetetlenül hallgatja mindezt. Hát tényleg, annyira rosszul látott volna, amikor 1916. újévi beszédjében kifejtette, hogy

— a magyar nemzet bebizonyította, hogy a magyar nemzeti állam tud vonzóerőt gyakorolni, tudja egyesíteni hazánknak egész lakosságát nemzetiség és valláskülönbőség nélkül.

S a tetemrehívásnak, az újabb és újabb meglepetéseknek még mindig nem szakadt vége. *Jancsó Benedek a Virradat* 1920. januárius 18-iki számában, egy szenzációs intervjú keretében mondja el Tisza lelki tragédiájának további kifejlését.

1918. október 18-án igen jó forrásból, mint utólag megtudta, Bratianunak a nővére útján Nagyszébenbe küldött titkos értesítéséből, kezébe került annak a szerződésnek a 4. pontja, amelyet 1916 augusztus 4-én a román kormány az antant bukaresti képviselőivel kötött s amely, megállapította eleve Nagyrománia jövődő határait — körülbelül úgy, ahogy azt Trianon azóta szentesítette.

Jancsó rohant a jelentéssel a parlamentbe s elébb Wekerlét kereste. Wekerlének igazán nem volt október 18-ikán ez a dolog fontos. Aztán véletlenül Tisza Istvánal találkozott Jancsó a folyosón s bemutatta neki a szerződést. Tisza elolvasta azt és így felelt:

— Ez lehetetlen, ez abszurdum! És ön, tanár úr, hiszi ezt?

— Miután katolikus vagyok, az én jelszavaim: *credo, quia absurdum.*

— Tisza nevetett és megkért, jelöljem meg a vonalat térképen. Én megjelöltem, mire Tisza felkiáltott:

— Hiszen akkor Geszt is beleesik!

— Igen, kegyelmes uram, Geszt beleesik; és ön majd a leendő nagy Románia parlamentjében fog tiltakozhatni a helytelen megoldás ellen. *carum est dicitur protestari.*

Ezekben a napokban irtózatos viharok dúlhettek már Tisza István lelkében. S ha most, Jancsó hiteles értesüléseire — borzasztó állapotok, hogy a magyar kormány-
nak ilyen utón és ilyen későn kellett egy ellene irányuló támadó szerződést megismernie — nem volt más válasza, mint egy több ízben ismétlődő érthetetlen mosoly, — akkor ennek a rejtélynek mélyebb lélektani okai lehetnek, amik sok mindent megmagyaráznak Tisza magatartásában.

Wekerle informátlansága.

Az agg Wekerle mean sokkal több informáltságot mutatott. Még október 12-én nagy beszédet mondott a nemzetiségi kérdésről. Ennek során kijelentette, hogy a délszláv kérdésben nem ellenezzük Dalmáciának Horvátországgal való egyesítését. Egészen más a kérdés Bosznia-Hercegovinát illetőleg. Ereszben azt az álláspontot foglaltuk el, (— szeptemberben még más volt! —) hogy ezen országok saját elhatározásától tétessék függővé, hogy hova, Horvátországhoz vagy hozzánk csatlakoznak-e. — Ami a cseheknek a tót megyékre vonatkozó kívánságait illeti, több tót megye máris állást foglalt ebben a kérdésben és több jelenség van arra, hogy az ottlakó széles néprétegek minden hatósági beavatkozástól menten, tiltakozni kívannak a Csehországhoz való csatlolás ellen.

Október 16-ikán egy lépéssel tovább megy Wekerle:

— Az állam integritását, a magyar állam egységét egyesült erővel minden áron meg kell tartani. Nemzetiségeink igényeinek kielégítését, amennyire állami egységünk fenntartása megengedi, szem előtt fogjuk tartani és tárgyalásokba fogunk bocsátkozni velők, helyesebben szólva, kívánságaik figyelembevételével mellett a törvényhozás elé fogjuk terjeszteni az ilyen szellemű javaslatokat.

Tehát, már nem az iskolák betiltása, már nem „elbánás”, már nem „szétmorzsolás”, már „tárgyalás velők”. Ūristen, ha ezt korábban belátták volna, talán még sok mindent meg lehetett volna menteni?! S aki eddig ennek az álláspontnak a szükségességét hirdette, amikor még ideje lett volna, az hazaáruló és nemzettagadó volt!

A 18-iki ülésen, *Vajda* Sándor beszédje után, Wekerle

— Tiltakozom az ellen, hogy bármely kültényező is dönthetne afelett, hogy miképen rendezzük a nemzetiségekkel való viszonyunkat.

Amikor egy hét múlva ugyanez a kormány elfogadja feltételek nélkül az antant joghatóságát a nemzetiségi ügyek rendezésére. Hihetetlen kapkodás!

Érzi Wekerle, hogy ez a tiltakozása túlgynge riposzt volt egy ellenünk feszülő világ harci nekilendülésére. Ezért az október 23-iki ülésen, bizonyos ünnepélyes formák között kijelenti:

— Óráról órára súlyosabb viszonyok nehezedenek ránk. Még egy el nem odázható legsürgősebb kötelességünk az, hogy az ország határait minden tekintetben biztosítsuk és a magyar hadseregnek az ország határain kívül levő részeit ide okvetlenül visszahozzuk. Ezirányban nemcsak ígéreteket, hanem pozitív biztosítékokat is *kívánok* szerezni.

Words, mere words!

Az októberi forradalomnak öt év óta számtalanszor szemére hányták, hogy az ország megcsonkításának nem szegült fegyveres kézzel ellene. Wekerle október 2-ikától fogva bírta már a király ígését, hogy a magyar ezredeket hazaküldik. A király ezt az ígését nem váltotta be. A francia nagyvezérkar jelentése szerint október 19-ikén a francia csapatok Viddinnél elérték a Dunát és elzárták annak forgalmát.

Egy elfelejtett megállapítás.

Szilágyi Lajos a parlament október 23-iki ülésén egy azóta teljesen elfelejtett, rendkívül fontos megállapítást tett nyílt színen. Bejelentette, hogy

— a fegyverszüneti tárgyalások késlekedésének az az oka, hogy frontunk sem *délen*, sem a nyugati harcszintéren *az ellenség előnyomulását megállítani nem tudja*.

Október 25-ikén Jancsó jelenti a belügyi államtitkárnak, hogy pozitív értesülése szerint Ferdinánd király elrendelte a hadsereg mozgósítását abból a célból, hogy Erdélyt megszállja. (Hol volt az azóta annyiszor szemünkre hányt Mackensen-hadsereg?!)

És ugyanezen nappal a hávetlen, hírdással szolgáló

— A legutóbbi napokban a közös hadügyminisztérium rendeletére a budapesti közös hadseregbeli ruhatárakból, valamint a fegyvertárakból, tüzérségi és vonatanyagraktárakból nagymennyiségű anyagot szállítottak Bécsbe és Ausztriába. Illetékes helyen nyert információink szerint a hadsereg felszerelésének Ausztriába való szállítása csak úgy volna megakadályozható, ha a hadügyminisztériumot sürgősen széjjelválasztanák. Nyomban szét kellene választani továbbá a hadseregfőparancsnokságot, hogy keresztülvihető legyen a magyar hatónak hazahozatala. Ez annál fontosabb lenne, mert a fronton lévő tizenkét magyar hadosztály elegendő volna arra, hogy országhatárainkat megvédjük ellenséges betörés elől.

Íme, a Wekerle-kormány egy hónap óta sürgette a magyar csapatok hazahívását, — de ebben a kérdésben hiányzott az erélye. Folyton csak szavakat, szavakat hall a magyar nép, arról, hogy a miniszterelnök minő pozitív biztosítékokat kíván szerezni. Közben telnek-múlnak a drága napok és órák. Frontunk képtelen az ellenség elő nyomulását feltartóztatni, — mondja egy illetékes vezérkari liszt-képviselő; és hadianyagunkat, azt a keveset, ami volt, Bécsbe szállíttatja a hadvezetőség! S mindez a törvényes kormány szeme előtt, amely az utolsó napon is a mellét veri, hogy minden szükséges erőhatalom teljes birtokában van.

Az októbertvégi helyzet összefoglalása.

A. nemzetiségi kérdést két úton lehetett megoldani. Vagy békés megegyezés útján: ezt mérhetlen vaksággal elmulasztották. Vagy pedig fegyveres erőhatalommal: ennek az eszközeit pedig percről-percre jobban engedték kezök közül kicsúszni.

Így sem az egyik, sem a másik megoldás útját nem választották, hanem a pusztá szavakkal való fenyegetőzés, a kapkodás, a megkéselt rendszabályok kusza zsákutcájába keveredtek, aminek — a nemzetiségiek céltudatos és egységes politikai irányítása mellett — más vége nem lehetett, mint a végzetes összeomlás, Magyarország szent földjének megcsonkulása, amelyet már napokkal az októberi forradalom előtt hivatalosan, külügyminisztere útján el-

A magyar Nemzeti Tanács és az októberi forradalom ezekért a mulasztásokért és bűnökért a történelem előtt nem vállalhatja és nem vállalja a felelősséget. Érthetőnek találjuk, ha az ország felosztásáért felelősek iparkodnak ezt a terhet magukról elhárítani. Kevés magyar vezető egyéniségben — lejjebb szólunk róluk — volt meg az az erkölcsi bátorság, hogy isten-világ előtt bevallják azt, hogy évtizedek óta hibásan látták és hibásan kezelték a nemzetiségi kérdést, hogy felhasználatlanul engedték maguk mellett elröppenni a sibyllinus alkalmakat s hogy a gyéren felhangzó megfontolt és előrelátó szavakra ők is egy kiátkozással, egy mosollyal vagy legalább a többiek türelmetlen lármájának néma eltűrésével válaszoltak. De bennök legalább a beismerés erkölcsi nagyságát fogja az utókor méltányolni.

Mit szóljunk azonban azokról, akik évtizedeken keresztül veleszínálták a hibás politikát, lefölozték annak személyes előnyeit, miközben az ország maga vesztébe rohant; az utolsó lehetőségeket is vakon elutasították maguktól, együtt csinálták a mélyítő, az annexiós politikát a legutolsó percig és amellet elmulasztották az ország védelméről gondoskodni addig, amíg még valamelyes mód lett volna rá? S most egyszerre ők a hangos vádlók, akik az évtizedeken át egészen elmérgesített nemzetiségi kérdés teljes ódiúmát egy merész *hysteron proteron-nad*, a rabulisztikának ezzel a közkedvelt, de éppen azért kissé elkopott formulájával a/ októberi forradalom nyaka köré akarják csavarni.

Calumniare audacter ...

Most bújnak elő a váddal: miért nem tudtatok hát a nemzetiségekkel kiegyezni? S közben elfelejtik, hogy a hatalom és a cenzúra az ő kezükben volt mindvégig; hogy ők hurrogtak le mindenkit, aki a józanság szavával közeledett a nemzetiségekhez; s hogy hiába is lett volna a mi részünkről minden egyezkedési kísérlet: *nékünk* az ő jóvoltukból a tizenkettedik óraütésig nem volt felelős szavunk; nekik, a hivatalos állásban lévőknek kellett volna tárgyalniuk (ahogy Wekerle az utolsó percben mondotta),

ság kínálatja fel velünk az őszinte megegyezést. De hogyan hihettek volna a nemzetiségek a tárgyalások őszinteségében, amikor a parlament egyik legutolsó, október 23-iki ülésén is, az ország ügyeinek láthatatlan vezetője, Tisza István, Apponyi beszéde közben, amelyben az általános választójog szükséges voltáról beszélt, még mindig így kiáltott közbe:

— Az csak rontaná a szituációt! Törpe kisebbség kívánja a választójogot!

Vagyis tisztán látta a helyzet fenyegető voltát, de még ebben a percben sem engedett hajlíthatatlan, végig nyakas és végig hibás álláspontjából.

És *most* jönnek elő a másik váddal: miért vesztettétek el az ország területi épségét, miért nem védtétek meg fegyver élén? És közben elfelejtik, hogy ők már október 2-án látták, hogy az ország határaival — csakúgy, mint az erdélyi betörés idején — baj lesz. Ekkor még a frontok állottak, ekkor még nem hordatták Bécsbe a hadianyagot, ekkor még talán meg lehetett volna az ország védelmét szervezni. És ők voltak azok, akik ezeket a drága-drága perceket bűnösen elpazarolták, hagyták a magyar ezredek vérét a Piavenál hiába és idegen érdekekért kiontani, s ezen közben az ország határai mezítelenül maradtak, ágyú nélkül, töltény nélkül, élelem nélkül és csupán annyi szénnel, hogy a főváros világítása hat napra volt biztosítva. Hát hogy lehessen a mai időkben ágyú és szén nélkül olyan háborút viselni, ahol az állítólag intakt 12 vagy 17 magyar hadosztállal szemben csak a déli Dunafronton — Franchet d'Esperay állítása szerint — 30 kitűnően felszerelt és nagyszerűen táplált friss antant-hadtest sorakozott fel már október 19-ikétől kezdve, amelyeknek mind-ezekeken felül még repülőgépjük és nagymennyiségű *tankjuk* volt: ma már tudjuk, mit jelentett a tank azokban a napokban, amikor ezek a szörnyetegek nem 12 hadtestet, hanem az egész német hadsereget lehengettek a fekete augusztus 8-ikán. És ha talán — Isten tudja, minő csodával — a déli Dunavonalat védeni is tudtuk volna azokkal a szerbiai megszálló csapatokkal (öreg népfölkelők, madzagos Mauserrel), akikről már tavasszal azt jelenti a szerbiai etappfőparancsnokság, hogy a polgári fegyvertelen lakos-

segített volna (!), akkor a hátunk mögött reánkcsap a román hadsereg, amely Viddinnél érintkezésben állott okt. 17-ike óta az antant-hadsereggel úgyannyira, hogy onnan akár egyszerűen a hátunk mögé kerekedhetett volna Franchet. Elfelejtik, hogy — Windischgraetz tanúsága szerint — Magyarország végveszélyeztetett helyzetével első és utolsó ízben egyáltalán csak október 29-ikén foglalkozott egy koronatanács.

Hát hogy képzelik az ellenforradalom szerkesztőségi stratégiái: a magyar Nemzeti Tanács 24 óra alatt megszervezhette volna az ország ellenállását, amit a felelős kormány egy álló hónapig elmulasztott? Vagy azt gondolják, hogy a 30-ikán Orsovához érkezett antantsereg csöndesen várt volna, amíg mi külön-külön elbánunk a betörő cseh és román megszálló csapatokkal?

„Köztudomású” tények.

És bámulatos, hogy ennyi naivitás és — tájékozatlanság elegendő a magyar közvélemény egy tetemes részének a beugratására és elkábítására I

Az októberi forradalom katonai vonatkozásainak kritikai ismertetése azonban nem tartozik szorosabban ennek a tanulmánynak a keretébe. Máshelyütt elég világosság derült már erre úgy a Diaz-vád dolgában, mint az *Új Nemzedék* szerkesztőjének, Szabó Lászlónak tárgyilagos könyve révén. Főként Szabó Lászlónak, mint az ellenoldal vezérpublicistájának a véleményére helyezek itt súlyt, aki az ország felosztásának ódiúmat így hártja el az októberi forradalomról:

— *Nem az antant ígerte Csehországnak a Felvidéket, Romániának Erdélyt, Szerbiának a Bácskát és Bánátot? Nem létezett londoni egyezmény? Olaszország és Románia, mely csak az egyezmény árán lépett be a háborúba, a németek megsemmisítése után belenyugodott volna abba, hogy ők semmit se kapjanak? Nem világos az egész helyzet? Lehet még beszélni?*

(Az októberi forradalom ellen irányzott vádaknak esztendőkön keresztül az volt a közös jellemvonása, hogy válaszra sohasem voltak kíváncsiak, minden „köztudo-

a torkára forrasztottak. Csak ilyen eszközökkel volt lehetséges a „köztudomású” tények összehordása és megőrzítése.)

Egy vagy más kérdés ...

A magyar Nemzeti Tanács a tizenkettedik óra után jutott hozzá, hogy kísérletet tegyen becsületes és a régi magyar — csupán ötven év óta megszakadt — hagyományokon épülő nemzetiségi politikájának a megvalósítására.

Késő volt: nincs rajta mit tagadnunk; nem a mi hibánkból késett meg a magyarság a nemzetiségekkel való megbéküléstől. Egy csökönös, önhitt, más szóra hallgatni sem akaró uralom volt az oka, amely az utolsó pillanatig görcsösen ragaszkodott hatalmi fantomjához. Amit Tisza István a munkapárt utolsó ülésén ezekkel az egyszerű szavakkal intézett el:

— Büszkén utalhatok a mi pártunk múltjára. Nem abban a tekintetben, hogy *egy vagy más kérdésben* nekünk volt-e igazunk, vagy sem; hiszen mindannyian emberek vagyunk, tévedhettünk . . .

Mintha itt csak arról lett volna szó, hogy valakinek igaza volt-e, vagy sem? Mintha ebben az *egy vagy más kérdésben* nem éppen Magyarország egész rettenetes tragédiája foglaltatott volna benn.

Ember voltában való tévedéseit — amelyekről Tisza szólott — egy sírhant szent békéje borítja el, amely sir előtt, mint magyar ember is, kegyelettel áll meg az emlékezés, hiszen politikai tévedései nem befolyásolhatják a róla, mint emberről, mint a magyarság egyik legkitűnőbb reprezentánsáról alkotott véleményünket, aminőt egy-néhányat kellene a mai epigon korszak számára a sorstól lekönnyörögnünk.

De Tisza nem jól mondotta: itt nem emberi tévedésekről, hanem politikai tévedésekről esik szó, amelyek sajnos, nem *egy és más kérdésre*, hanem első sorban a nemzetiségi kérdésre vonatkoztak s így az ezeréves ország megcsonkulását eredményezték.

A munkapártnak ezek az *egy és más kérdésben* való tévedései okozták, hogy mire a magyar Nemzeti Tanács — éppen Tisza István felszólítására — átvette a hatalmat

és a *szétmorzsolom* miatt vérig zaklatott és most már diadalmas keserűség gúnyos kacaja volt a válasz. Mint ahogy Paul *Azan* alezredes, Franchet segédtszjtje mondja el fölöttesének a magyar békedelegációhoz intézett gúnyos kérdését:

— Most jönnek az urak, most? Tizenöt nappal ezelőtt még szükségem lett volna az önök békenyilatkozatára, de ma már nincs, amikor Belgrádban vagyok.

(Tizenöt nap! Drága tizenöt nap! Tizenöt nappal azelőtt még a munkapárt azzal játszott, hogy kiplakátoztatásra ítélt két függetlenségi képviselőt. Istenem, ha e kisded munkapárti játék helyett inkább józanul ítélte volna meg a helyzetet a munkapárt: talán meg lehetett volna Magyarország területi épségét menteni!)

És körülbelül ugyanez a hangnem fogadta az októberi kormány kiküldötteit a nemzetiségeknél is.

Nékem Prágában és Jászai Oszkárnak Aradon, a *lovaglókorbács* borzasztó revanche-át kellett elszenvendünk. A munkapártnak akkori urai és mai jogutódjai próbálják magukat csak egy pillanatra is a mi akkori irtózatoss helyzetünkbe belegondolni: s ha csak egy cseppnyi lelkiismeretük van, meg kell, hogy a lelkük reszkesen attól a rettenetes felelősségtől, amit a magyar föld épisége dolgában magukra hártottak!

Jöhettünk mi már akkor autonómia-javaslatlaltal — *Vázsonyi Vilmos* még október 9-én így nyilatkozott.....a *Pesti Hírlapban*: „Kívánatosnak tartom a nemzetiségekkel való megértési, „de a nemzetiségi autonómiának híve nem vagyok”, s nekem Prágában elem tárták, hogy ha a magyar parlament demokratikus szárnyán *ilyen* nézetek uralkodnak, hogyan bírassanak ők akkor egy jobb jövővendőben? —, jöhettünk konföderációs tervvel vagy éppen kantonális javaslatlaltal: a *lovaglókorbács* gúnyos kacagása volt folyton a néma válasz, s velem szemben dr. *Srobár* ült, akit október 5-én bocsátottak internáltságából szabadon: és internáltsága idején a felügyeletével megbízott magyar detektív vérig kínozza. S most vele kellett a *magyar* ügyről tárgyalnom!

Ejh, irtózatoss volt! És irtózatoss bűn volt, hogy a magyar Nemzeti Tanács *ezt* a hagyatékot likvidálásra átvette.

*Nemzetiségi kérdés. — Eötvös közös érde-
künkben a nemzetiségi igények kielégítését
követelte. — Kossuth rnssznlt, hogy a nem-
zetiségi törvényt nem hajtják végre. — A
probléma, a nagy, döntő, élethalál-probléma
ez volt: A nemzetiségek kielégítése Ma-
gyarország integritásának fentartása mellett.
Ez lehetetlen volt? Történtek-e komoly kí-
sérletek? Kimerítettük-e a lehetőségeket?*

*Riedl Frigyes hagyatékából.
(Magyarország, 1922 május 21.)*

Féltetesszük a magunk keserűségét. Vállalkozásunk első pillanatától, nem, a politikai arénába való lépésünk első percétől fogva tudtuk, hogy a *Gironde* sorsa a miénk, hogy így vagy úgy, akár a nekünk feszülő oligarchia, akár a rajtunk keresztül hengerbuckázó forradalom, akár pedig a hegeli logikával feltétlenül beütő ellenforradalom rajtunk próbálja ki a guillotinját. Vállaltuk idealizmussal és vállaltuk bensőséges hazafiasságból — aki ismer, tudja, hogy ezt a szót nem veszem hívságosan az ajkamra —, azért, hogy ha lehet, áldozatunk árán megváltssuk egy ország sorsát. Nem tagadjuk: fáj a kálváriajárás és főként azért fáj, mert olyanok járatják velünk, akiknek bűnbánóan önnönmaguknak kellene a keresztet vállukra venniök; s ehelyett ők vannak felül, ők ítélkeznek elevenek és holtak felett, ők hívják tetemre minden lehető és lehetetlen alkalommal az októberi forradalmat — s ezzel egyetemben leülnek egy tárgyalóasztalhoz azokkal, akiknek még nemrégén választójogot sem akartak adni. Mi féltetesszük a keserűséget, mert egy nagy erényt megtanultunk Tisza Istvántól: kívárni tudni, amíg a látszólag diadalmaskodó ellenfél nyakló nélkül szürcsöli a hatalom édes kelyhét s — közben elveszti az egyensúlyt.

És várakozásunkat megkönnyíti az az isteni színjáték, amellyel mind gyakrabban és gyakrabban találkozunk, a magunk politikájának az igazolásával, nem is utolsó sorban azok részéről, akik bennünket éppen e politikánk miatt üldöztek.

Az Andrassy-kontroverzia.

Ht mindenekelőtt felötlük nekünk az egykori alkotmánypárt magatartása.

Andrassy Gyula pártjának megbízásaiból 1918 februárius 27-ikén *Nehrebeczky* György válaszolt a választójoga bizottság ülésén pártjának álláspontját a nemzetiségi kérdésben:

— A nemzetiségek tér foglalására vonatkozó aggodalom — mondotta Andrassy Gyula hive — igen alapos, s hogyha ebből a javaslatból törvény lesz, a nemzetiségi kérdés az eddiginél sokkal nehezebb probléma lesz, mert a nemzetiségiak *destruktív* irányban érvényesíthetik befolyásukat.

Íme az azóta nagy népszerűsége szert tett jelszó őse!

Persze nyomban utána *Szász* Pál szólalt fel, aki az előtte szóló képviselő beszédéből arról győződött meg, hogy benne is ugyanazok az aggodalmak élnek, mint a *munkapártban*.

Nagyon mulatságos már most, hogy *Nehrebeczky* egykori vezére azóta hogyan változtatta meg a nézetét. *Andrassy*, 1922 július 11-ikén, parlamenti beszédében így nyilatkozott:

— A választójog kérdésében visszalépni nem lehet. Az igaz, hogy a múltban magam is a titkosság ellen voltam, azonban vállalom érte a felelősséget. Ennek oka az *akkori magyar mentalitás* volt, amely egységes abszolút nemzeti alapon álló államot akart fenntartani az iskolában, nyelvkérdésben és az egész vonalon. Bár ellenségeinknek az az állítása, hogy mi nemzetiségeinket elnyomtuk és velük igazságtalanul bántunk, ráfogás és rágalmazás, mégis azt hiszem, hogy *politikánkban határozottan hibákat követtünk el* és ma ezt a politikát tovább folytatni nem szabad. Nekünk *ma* számolnunk kell a világfejlődéssel és ha lesznek, aminthogy *remélem, hogy lesznek nem magyarajkú* állampolgáraink, akkor ezeknek egész mástermészetű jogokat kell adni, *mint a múltban adtunk*. Akkor azonban ez *minden pártnak* követelése volt s mindenki azt érezte, hogy *ha a nemzetiségiak választójogát nem korlátozzuk*, akkor nemzeti céljainkat nem érhetjük becsertül, mert a szavazók egy része az el

nem tud. Emiatt tartottunk ki a nyílt szavazás mellett. De ma már ez a helyzet nem áll fenn, sőt ellenkezőleg, már integritási szempontból is biztosítanunk kellene minden nemzetiséget a teljes politikai egyenlőség elismeréséről.

Örömmel láttuk Andrássy beszédében a forradalmi időkre emlékeztető *mentalitás* szót, mint ahogy örömmel állapítjuk meg, hogy — eső után köpönyeg — ő is arra a nemzetiségpolitikai álláspontra bukkant, amelyet, ha 1918-ban képvisel, ki tudja, talán meg lehetett volna fordítani a sors szekerét. Így azonban — bocsáttassék meg nekünk e cinikus szó —: késő bánat eb gondolat!

Pekárék rendelete.

Még csúfosabb *mea culpát* jelentett a 4044/1919. sz. közös miniszteri kormányrendelet a nemzeti kisebbségekről, amelyet — ezt ne felejtjük el — a munkapárt egykori korifeusa és 1919-ben felelős miniszter, *Pekár Gyula* is egy mukszó nélkül aláírt.

Ez a kormányrendelet túlment mindenen, amit valaha a legradikálisabb fantázia a nemzetiségi kérdés terén csak elképzelni is mert.

E rendelet például kimondja, — ismételjük, a volt kormánypárti *Pekár* is aláírta, — hogy a *magyar országgyűlés* (nemzetgyűlésen), továbbá a *törvényhatóságok* és a *községek* közgyűlésein a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok *anyanyelvüket szabadon használhatják*.

Kimondja továbbá — ismételjük, a volt munkapárti *Pekár* is aláírta: — hogy a törvényeket és kormányrendeleteket *valamennyi nemzeti kisebbség nyelvén ki kell adni*.

Kimondja, — *Pekár* is aláírta: — hogy minden birói határozatot az érdekelt személy anyanyelvén is ki kell adni, amennyiben azt kívánja.

Kimondja, — *Pekár* is aláírta — hogy az egyházi hatóságok és *egyházközségek iskoláikban az oktatásnak nyelvét szabadon határozhatják meg* és azt az *állami* és az önkormányzati hatóságokkal való hivatalos érintkezésben is használhatják.

Gondoskodni kell arról — mondja a *Pekár* által is

lozó állampolgárok *állami tanintézetekben anyanyelvű-kön* nyerhessenek kiképzési.

Úgy a törvényhatóságok, községek, *egyházak*, egyházközségek, mint bármely nemzeti kisebbséghez tartozó magánosok szabadon állíthatnak fel alsó, középső és *felső* iskolákat, mondja a volt munkapárti Pékár által is ellenjegyzett rendelet.

Ott, ahol a lakosságnak több mint fele anyanyelvén kívül magyarul is beszél, vagy ahol magyar kisebbség is lakik, a tantárgyak *egy része* magyarul is tanítható, mondja ez a Pékár által is aláírt kormányrendelet, amely jogfeladás terén valósággal páratlan és legutolsó rendelkezésében a szó szoros értelmében *nemzetiellen*. Szántszándékkal húztam ezt a szót alá, — Pékár tudja, miért — de biztos tudom, hogy *ezt* a rendelkezést az októberi forradalomnak egyetlen részese sem írta: volna alá.

El kell gondolnunk, hogy a nemzetiségieknek sokkal szerényebbek voltak a követeléseik; s akkor a munkapárt ellenállásán hiúsult meg a békés kiegyezés. S most ugyanennek a munkapártnak egyik oszlopos tagja, egyetlen arcizmának rándulása nélkül írta: alá *ezt* a rendeletet, amely mindenén túlmegy, ami valaha mint nemzeti-ségi követelés szerepelt. Vájjon mit szólna Tisza István ehhez a renedelethez?! Az a Tisza István, aki talán hibázhatott a politikában, de kemény volt az elveiben, tulkemény és tuljellemes, semhogy politikai kóklerkedést eltűrt volna . . .

A békedelegáció igazolásai — a külföld felé.

Az októberi forradalomra nézve ugyancsak érdekes meglepetéssel és utólagos igazolással szolgált — a külföld felé — a magyar békedelegáció.

A *MTI* 1920 januárius 14-iki jelentése szerint a békedelegáció szerint *Magyarország nem a status quo visszaállítását kívánja. Ellenkezőleg*. Olyan tétel, amelyet az októberi kormánynak egyetlen tagja sem irt volna alá, inkább lemondott a hatalom birtokáról. S folytatja tovább a hivatalos jelentés, hogy „Magyarország önállóságának biztosítása magával hozza azt, hogy *a nemzetiségeknek a*

gondolat nélkül”. Vesd össze a választójogi bizottság 1918. tavaszi ülésezésével s akkor rájövünk, mit menthetett volna meg az ország a munkapárt és a többi akkori hatalmon levő pártok ellenállása nélkül.

A béke delegáció 1920 januárius 22-ikéről szóló jelentése kiemeli, hogy — magyar részről *ismételten elhangzott*, az a figyelmeztetés, hogy a fegyverszüneti szerződés semmibevétele a magyar népet a bolsevizmus szerencsétlenségébe fogja dönteni és ezért nem hallgathatjuk el azt a vádat, hogy *a belgrádi egyezmény megszegése* is helyet foglal azon okok között, amelyek *a magyarországi bolsevizmust felidéztek*.

Vagyis külföld felé nagyon jól tudták a magyarországi bolsevizmus okait, csak itt belül túrték, sőt előmozdították az e címen az októberi forradalom ellen irányuló uszítást, anélkül, hogy a védekezésre módot és alkalmat engedtek volna.

S végül a béke delegáció 1920 januárius 20-iki jelentése a Neuillyben átadott jegyzék szövegével, amely *egy független Erdély megteremtésének* követelésében kulminál.

A Jászi-féle tervezet.

Hasonlítsuk már most a magyar béke delegációnak ezt az ajánlatát és a 4044/1919. sz. kormányrendeletet össze azzal a tervezettel, amelyet 1918 november 13-án *Jászi Oszkár Aradon* átnyújtott.

Jászi szerint a románok által követelt 26 megye területén 6,841.000 ember lakik; ezek közül csak 2,939.000 a román és 3,900.000 a más nemzetiségű. Ha tehát a románok mégis ragaszkodnának tervükhöz, akkor a magyar kormány a népek önrendelkezési jogának ilyen megsértése ellen itt (Aradon) is és az összes művelt népek társasága előtt is ünnepélyes óvást emel.

A román anyanyelvű vagy többségű területekre nézve a románok által körvonalozott önrendelkezési jogot a magyar kormány felajánlja, de a terv kérésztülviteléhez természetesen szükséges, hogy az újonnan kialakuló román kormányzat a magyar kormánnyal bizonyos szálakkal összefűzesség.

Így a román kormányzat megfelelő delegáltak útján

az összes közös érdekű problémák lebonyolításának keresztülvételére.

A magyar kormány pénzügyileg továbbra is kiutalja a budgetszerűen megállapított összegeket, de viszont az állami hivatalok és az összes mai hivatalok funkcionálása megtartandó azzal a korrektívummal már most, hogy minden állami hivatalban a két-, esetleg többnyelvűség rendszere megvalósíttassék.

E tervezet értelmében Háromszék-, Brassó-, Udvarhely-, Nagy- és Kisküküllőmegye, Marostorda alsó fele, Tordaaranyos középső része, Kolozsmegye középső része Kolozsvárral, Bánffyhunyaddal Nagysármásig, a Szamos völgye Désig, úgyszintén Bethlen, továbbá a kihatárolt román részen is egy egész sor magyar autonómiája vidék, u. m. Petrozsény vidéke, Déva, Vajdahimjad vidéke, Szászváros vidéke, Resicabánya, Stájerlak és Lúgos vidéke, Belényes és Beszterce vidéke magyar impérium alatt maradt volna.

Íme a különbség az októberi forradalom és az 1919 után uralomra jutott rezsim nemzetiségi politikája között!

Egyéb igazságok.

Meglepetés volt továbbá az októberi forradalom nemzetiségpolitikai „mentalitására” nézve — hogy az Andrassy szavát használjuk — az a beszéd, amelyet dr. *Jehlicska* Ferenc egyetemi tanár 1920 januárius 15-ikén a Gólyavárban tartott s amelyben a keresztény-nemzeti Magyarországhoz szító tótok nevében elmondotta, hogy

— a régebbi nagy magyar államférfiak, mint Deák, Kossuth, Széchenyi mindig ostorozták a nagy sovinizmust. Az élet megmutatta, hogy mennyire igazuk volt és megmutatta, hogy *milyen helytelen, hibás és bűnös* volt az elmúlt évtizedek *rövidlító magyar nemzetiségi politikája. A ma kormányzó politikusok is legnagyobbbrészt belátták már ezt* (ez a jelentés cenzúra alatt került sajtó alá!), belátták már a múlt nagy hibáit. Csak egy kategória van, amely még ma is, annyi keserves tapasztalat után, ragaszkodik a régi, rövidlító politikai rendszerhez, ez a Felvidéknek most Budapestre menekült régi közigazgatási

akik vissza akarják csinálni a Felvidéken *a régi lehetetlen, atkos állapotokat.*

Nagyon kedves, hogy az ország *hercegprímása* is fel szólalt 1920 március 19-ikén és meleg hangon kijelentette, hogy

— ha bizalmat akarunk kelteni a külföldben és különösen a Magyarország elszakítandó területein lakó más nyelvű nemzeteknél, nem tehetünk okosabbat, mint ha őszinte keresztény politikát folytatunk, amely teljes mértékben garantálja a kisebbségi jogokat és ellenállhatatlan vonzóerőt gyakorol az igazság iránt fogékony lelkekre. Szent István keresztény lelke sugallta az intelmet fiához: Az egynyelvű ország gyenge. Ezt a szentistváni szellemet kell érvényesíteni s vele szolgáljuk nemcsak az elméletet, hanem saját praktikus érdekeinket is.

Az a sajnálatos csupán, hogy a hercegprímás ezt a beszédet nem két esztendővel korábban mondta el: mennyi emberrel többen hallhatták volna annak megdöntetetlen igazságait!

Nagyon érdekes, hogy a fajvédelmi front felől is kapott az októberi forradalom nemzetiségi politikája igazolást.

Eckhardt Tibor, mint a külügyi sajtóosztály vezetője, 1919 december 16-ikán megrovási kalandban részesítette a magyar sajtót, mondván:

— Az utóbbi időben többször előfordult, hogy a sajtóban a románokkal és csehekkel szemben, sőt a szerbek ellen is, agresszív, támadó élű cikkek jelentek meg, melyek a *tárgyilagos bírálat* határán messze túlmenve, izgalom keltésére alkalmasoknak bizonyultak és külpolitikai szempontból határozottan károsak voltak . . .

S ugyancsak

— kéri a külügyminisztérium sajtóosztálya a lapokat, hogy a románokkal szemben utóbbi időben többször használt támadó éles hang tompíttassék . . .

Szóval faj védelem már 1919 decemberében is volt, de akkor még főként a szláv és román fajok védelmére szorítkozott.

A fajvédelem terén azonban már meglepetéssel szol-

vezércikkében szinte szorul szóra átveszi Jászi gondolatmenetét:

— A legjobb fajvédelem az egy ország területén lakó idegen nyelvű nemzetiségekkel való békés együttműködés . . .

Sőt még tovább is megy 1922 december 14-ikén, amikor a mindig és azóta is agyongyalázott Seton *Watson*-ról így ír:

— A hazájában nagy tekintélynek örvendő angol publicistát nem lehet lekenyerezni, sem erőszakos módon elnémitani és így kilátás van arra, hogy a *Times* révén (emlékezzünk Tiszára!) az angol közvéleménynek módjában lesz megismerni, hová vezetett az a politika, amely az elnyomott oláhok felszabadításának jelszavát tűzte zászlajára.

Apponyi beismeri tévedését.

Nagyon tanulságos volt az a kontroverzia, amely 1920 júniusában a nyilvánosság előtt lejátszódott.

Június 5-ikén a kormányzó elrendelte, hogy a katonai szolgálati szabályzatba a hazaszeretetet méltató fejezet vételessék fel, amely többek között ezt a tételt is tartalmazta:

A hazaszeretet, mint nemzeti eszme: fenntartója a múlt szent hagyományainak.

Mire június 7-én Apponyi egyik nagy beszédjében éppen az ellenkezőjét hirdeti:

— A nemzeti egység eszméje is teljesen új alakot öltött.

Majd beszédje folytatásában az októberi forradalom nemzetiségi programjának ezt az igazolását adja:

— A teljesen független Magyarország megbarátkozhatik a területén lévő nemzetiségek kulturális és adminisztratív önkormányzatával; meg is kell vele barátkoznunk, még pedig őszintén és utógondolat nélkül (Jászi aradi szavai), ha tőlünk elszakadt nem-magyarajkú polgártársainkkal ismét egyesülni akarunk.

— *Ezt a meggyőződést én hirdetem, aki a régi értelemben vett nemzetiségi egységnek talán legintranzigens-*

ez lényeges előfeltétele. Hiszem és vallom, hogy ezen az alapon is kivirulhat és ki fog virulni erőteljes nemzeti élet.

S mintha ezt a *mea culpát* a nagy aggastyán nem tartaná elegendőnek, újra és újra a nyilvánosság elé megy, hogy a lelkében végbement nagy változást, amelyet én már 1917-ben egy kolozsvári beszédje alkalmával megállapítottam, ismét és ismét közölje a magyarsággal. 1921 május 25-ikén, az *Associated Press* képviselője előtt jelenti ki a következőket:

— *Sajnálatos tévedés történt nemzetiségeinkkel. Tévedtünk, magamat sem véve ki, amikor nem vettük észre nemzetiségeink metamorfózisát, amellyel öntudatlan tömegeből önérzetes nemzeti kisebbségekké váltak.*

A magyar Nemzeti Tanács ennél hatalmasabb, becsületesebb, férfiasabb igazolást nem kaphatott volna nemzetiségpolitikai célkitűzései terén. Az Apponyi-féle iskola-törvények megalkotója súlyos hibát követett el annak idején a magyarországi nemzetiségek ellenünk hangolása terén. De ezek az utolsó szavai, amelyek nem csupán expiálni kívannak, hanem egyúttal zászlóhajtást is jelentenek az októberi program becsületes és messzirelátó nemzetiségpolitikai gondolköre előtt, ezek a szavak sok mindennel kibékíthetik az októberi golgota fáradt vándorait.

Apponyi vallomása az igazság útjának egy hatalmas lépése. Mert az elvakult vagy a megfizetett Rágalom egy ideig ugyan szabadon szórhatja szét mérges magvait s mocsárrá fertőzheti a tömegek lelkét. De az Igazság első fuvallatára máris foszlik a mérges köd és az igazság diadala már nem késztetik sokáig.

Emberi dokumentumok az októberi forradalom ideiből

Írta: dr. Dénes Lajos

gyakorlati élet emberei már a régi jó békevilágban is valami különös elfogultsággal ítélték meg politizáló embertársaikat. A naivabbak a politikusban — különösen a „hivatásos” politikusban — valami magasabbrendű polgári, valami kiválasztott nagyságot tiszteltek, akiről kritikátlan hittel vallották, hogy a gondviselés titokzatos akaratóból hivatott el a közügyek irányítására. A realisabb gondolkozásúak, a gyakorlati élet küzdelmeiben edződött lelkük ellenben megmosolyogták a politizálást, haszonnélküli sportnak tekintették, amellyel szemben csak akkor vonultak vissza szerényebb álláspontra, ha a politikus tiszteletet parancsoló sikerekre hivatkozhatott. Egyébként pedig csak a ráérő emberek „úri passziójá”-nak mondták. Maga a nép sem viseltetett különös reverenciával a politizálás iránt (főképp, amikor ennek a szenvedélynek a bacillusai még nem fertőzték meg a kisgazdaréteget is). Bizalmatlanság, sőt valami lenézésféle volt abban, amikor „úri huncutság”-nak nevezte, Emögött kétségtelenül az rejtőzött, hogy a nép egyszerű gyermeke a maga józan, természetes eszejárásával és ösztönös moráljával nem tudta követni a politikai taktikák sokszor éles szögbe forduló útjait, ellentétbecsapásait, megalkuvásait

vagy szembefordulásait. Nem értette meg azt, hogy a politikának külön erkölcsse és külön igazsága van.

Igaz, hogy maguk a politikusok is sokszor érezték ezt az ellentétbekerülését a mindennapi ember egyszerű becsületességével. „Hja, a politika!” — szokták ilyenkor mondani, kellő titokzatos arckifejezéssel és kézmozdulattal kísérvé a nagy kijelentést, mintha azt akarnák mondani, hogy „ezt ti nem értitek.” Ha pedig úgy érzik, hogy mégis valami komolyabb megokolással kell magatartásukat igazolniuk, akkor mellvédül maguk elé tartják azt a tudósán hangzó mondást, hogy „a politika az exigenciák tudománya”.

Persze, mindez inkább csak megerősítése, mint mentése, vagy kimagyarázása annak a gyakori tapasztalatnak, hogy a mi politikusaink magatartásában nem mindig találkoztunk a szigorú elvhűséggel és a tántoríthatatlan következetességgel. A megalkuvás, a politikai hitehagyás, a konjunkturális előny diktálta állásfoglalás egyáltalán nem volt ritkább jelenség a politikai gerincességnél.

S talán sohasem volt a magyar históriának még egy olyan korszaka, amelyben a politikusok pálfordulásai nagyobb arányokat mutattak volna, mint az utolsó öt esztendőben. Igaz, hogy még nem találtak fel egy olyan iránytűt, mely a közelmúlt hatalmas viharai közben is meg tudta volna mutatni a háborgó tengerre sodródott tutajosoknak a biztos irányt. Így hát jobb híjján — a szélkakashoz igazodtak. A szélkakast pedig a konjunkturális szelek akárhányszor az ellenkező irányba fordították.

Jól emlékszünk még az 1918. év október havának jelenségeire. A Károlyi-párt és a Radikális párt roppant szűk és kicsiny klubhelyiségei hallatlan ostromnak voltak kitéve. Ezrével és ezrével vitte oda a vihar szimatja azokat, akik biztos fedezékben akartak lenni, mikorra a vihar kitör. Nem volt akadály sem a világnézet, sem a múltban elfoglalt politikai álláspont: tömegestül jöttek az em-

berek és szegődtek azok alá a zászlók alá, amelyekről igen sokan közülük dühödtt fogvicsorítással mondták utóbb, a kurzus szenvedélyes napjaiban, hogy a destrukció ördöge lengette azokat az elpusztult ország romjai fölött. Ugyanilyen ostrom alá vették a szociáldemokrata pártot is. Azon nem nagyon csodálkozunk, különösen most, öt esztendő tanulságai után, hogy a tömegekben legelői a köztisztviselők rohantak. Ez a szegény, nyomorgó, kenyérét féltő, szervilis társaság csak úgy leste, hogy milyen párthoz tartozó minisztert kap, és aztán sietett hamar ahhoz a párthoz csatlakozni. Különösen a Károlyi-kormány megalakulása után volt a tisztviselőknek az egyes pártokban való elhelyezkedése ebből a szempontból szálanalmasan érdekes. Igaz, hogy nagyon sokan közülük még hatalmasabb iramot vettek és régi konzervatív vagy éppenséggel reakciós politikai tanyájukról a baloldali polgári pártokat átugorva, egyenesen a szociáldemokrata pártba lendültek át. úgy gondolták, hogy a szociáldemokratákkal szövetséges pártok miniszterei nem vehetik rossz néven, ha tisztviselőik a legerősebb forradalmi párthoz tartoznak, ha pedig szocialista minisztert kapnak, antul jobb. Ezek szegények nagyon megijedtek, s mintha fülükbe zúgott volna az „égszakadás, földindulás, szaladj te is pajtás”, szaladtak ész nélkül és a szakszervezetig meg sem álltak.

De nemcsak kenyér- és életbiztosítási szempontból látszott jónak a forradalmi pártokhoz való csatlakozás, üdvösnek látszott ez azok előtt is, akikben fékezhetetlen érvényesülési ambíció ágaskodott. S csodálatos, hogy az ambíció milyen rugalmasakká tette az embereket! Soha még annyi hirtelen érő, száguldó gyorsasággal fejlődő embert nem mutathatott fel egy korszak sem. Csak aludtak egyet rá az emberek, s másnapra már meggyőződéses — sőt régi! — radikális vagy szocialista hitvallókká lettek. Csodálatos színváltozásokat produkált a gyávaság és az érvényesülési vágy.

Aztán múltak a hónapok, jött a kommün, majd a keresztény kurzus. S a pálfordulás lendülete fokozódó energiával pergetyű-forgássá erősödött. A szegény, megzavarodott tisztviselőket egyre tovább sodorta, a szakszervezetekből a vörös hadseregbe, majd utóbb a különböző nemzeti szövetségekbe és ébredő alakulásokba. Csoda-e, hogy a nagy forgásba beleszédültek, hogy látásuk megzavaródott, sa korgó gyomor keserve üvöltő gyűlölködésben fakadt ki azok ellen, akik lábukat megvetve egy helyben maradtak s a forgásban nem fogódtak velük össze? Megindult a duhaj, nagy hajsza. A leghangosabbak, a gyűlöletben legvadabbul tobzódók azok lettek, akik mind a két könyökükkel törtettek az októberi időkben és a kommün hónapjaiban, — de sikertelenül; bár a tolvajt-kiáltás és a vészbíróságokba való hirtelen beülés árán azok közül is nem egynek sikerült pozícióját a kurzus alatt is biztosítani, akik az októberi forradalomnak és később a kommünnel nemcsak kész szolgálói voltak, hanem benne érvényesülést kerestek és találtak is. Még most is magam előtt látom azt a kultuszminiszteri tisztviselőt, aki a minisztérium udvarán maga köré gyűjtve tisztviselőtársait, egy emelvényen szónokolva, habzó szájjal küldte „proletár-testvéreit” a vörös hadseregbe, később pedig a Friedrich-napok veszettségében hallatlan cinizmussal a legtajtékzóbb honmentő lett, s természetesen nem minden jutalom nélkül.

Ezek azonban a szájalmas kis emberkék, a profanum valgus a politikában, akiket maguktartásáért sem megvetni, sem gyűlölni nem érdemes, legfeljebb csak mélységesen sajnálni lehet őket. De hányan voltak az élen nyüzsgő politikusok között, akiket konjunkturális szimatjuk vitt az egyik szélről a másikra! Aki végiglapozza az immár négyesztendő keresztény-kurzus újságjait és újra elolvassa azokat az expektorációkat, amelyekben a keresztény nemzeti éra nagyjai mondták el véleményüket és leújtó ítéletüket a Károlyi-korszakról, annak, ha morális

alapon áll, ezekből azt a következtetést kell visszafelé levonnia, hogy ezeknek az uraknak bizonyára semmi közük sem volt ehhez a szerencsétlen korszakhoz. Mert ahogy etikai légkörben élő emberek és igaz férfiak között elképzelhetetlen az, hogy aki nyakig belevetette magát a kurzus politikájába és nyilatkozataival meg tetteivel hitet tett mellette, az egy eljövendő — mondjuk — liberális érában alibit kereshessen és találhasson kurzusbeli szereplésének át színesítésére, azonképen józan ésszel elgondolhatatlan az is, hogy akinek ajkáról csak úgy bugyborékol az átok a „nemzetrontó és országveszejtő” Károlyi-korszakra, annak valami része vagy szerepe is lehetett ezekben az időkben, vagy éppenséggel nagyon lelkesedhetett a forradalomért és annak vívmányaiért. És ámulva kell mégis megállapítanunk, hogy bizony ezeknek a férfiaknak szemében és itéletében nem volt impedimentum *honestatis publicae a maguk számára* a Károlyi-rezsimben való aktív vagy csak érzelmi angazsáltságuk ahhoz, hogy a kurzus politikai szerkerébe belefogódzanak. Egy Ovidius pennája kellene, hogy e metamorfózisok gazdag változatú képsorozatát megrajzolhassuk, bár a valóság egész bizonyosan messze túlszárnyalja a legmerészebb költői fantázia leleményeit is. A kalandoros könnyűség, a morális skrupulusnélküliség, a vakmerő feledni és feledtetni akarás, de mindennekfölött a politikai „hasznocska szaga” csodákat művelt. A természettudomány nem ismeri a vedlésnek olyan szemképrázató és meglepő példáit, amilyenekre a közelmúlt historikusa tud rámutatni.

Egy kis csokrot füzünk itt ez illatos ibolyácskákból, nem pikantéria-keresésből, nem is a leleplezés kétes értékű szenzációjának hajszolásából, hanem csak a közelmúlt emberi dokumentumainak feltárása kedvéért és elsősorban morális tanulságul azok számára, akik naiv becsületességgel a politikában is az etikus álláspont érvényesülését keresik és óhajtják, akik úgy képzelik, hogy a politikában

is non sens az, hogy valaki egyik napról a másikra más meggyőződés hitvallója legyen, még pedig olyan lelkes, sőt elkeseredett, hogy kígyót-békát és átkot kiáltson azokra, akikkel tegnap még egy istent imádott.

Fergeteges időkben az emberek hamar felejtnek. Erre számítanak kétségtelenül ezek a cserebőrű-politikusok is. De nem jó mindent elfelejteni! S nagyon jó és üdvös néha a feledékenyek memóriáját felfrissíteni. Ilyen frissítőknak vannak szánva az alábbi dokumentumok is. Beszéljenek ők maguk.

Károlyi és a forradalom megítélése.

Milotay István nyílt levele Károlyi Mihályhoz. (*Új Nemzedék* 1918. okt. 26-án.)

„Nem tudom, mihez és mikor kívánok szívesebben szerencsét Önnek, akkor és ahhoz-e, hogy miniszterelnök lett, vagy akkor és ahhoz, hogy elmúlt tőle ez a keserű pohár. Ha nem ismerném *tiszta szándékait, ragyogó jóhiszeműségét, férfias lelkét és törhetetlen hitét ideáljaiban*, el kellene hinnem, amivel sokan vádolják, hogy hatalmi ambícióból tör a közkormányzat élére, s el kellene hinnem, hogy könnyelmű és lelketlen kockajátékot játszik a maga és az ország sorsával egyaránt, amikor miniszterelnökségre vállalkozik. Én azonban mindennek az ellenkezőjét tudom s ezért *tudom azt is, hogy Önnek az a hatalom, ha megkínálják vele, keserű pohár, amelyet megadással az elkerülhetetlen végzet iránt vesz át, megadással és tele kétséggel, gonddal és gyötrellemmel, amiért mégis ki kell ürítenie.*

Öt évvel ezelőtt, amikor egy kábult, elvadult, megtévesztett közvélemény üvöltözött körülöttünk féltelmesen s e közvélemény élén az az egész sajtó, amely most Ön körül üvöltözik, — előre megírta Ön, hogy mi vár reánk, megírta úgy, ahogy most előttünk

valóban beteljesedik. *Öt éven át, én tudom, Ön ezzel a mindent előre megsejtő idegzettél, a lelki és szellemi előérzésnek ezzel a végtelenül finom, végtelenül érzékeny és éppen azért véghetetlenül fájdalmas reagáló képességével nézte és élte át a magyar háborús politika jó és rossz sorsfordulatait.* Aki így lát, annak gyötrelmem a politika, s nekem, amikor ezt leírom, eszembe jut az az óra, amelyet talán négy hónappal ezelőtt, a gróf úrral beszélgetve, töltöttem el, s amelynek emlékét most fel kell idéznem.

Úgy érzem, hogy már minden késő. Rettentő mulasztásokat követtünk el a háború kezdetétől fogva, s a magyar politikai pártok nagy többsége s a pártvezérek, szinte kivétel nélkül, még most is azt hiszik, hogy e mulasztások ellenére békésen, nyugodtan likvidálni lehet majd a háborút. Még mindig a győzelemben biznak, nem látják az óriási eltolódást, amely az utóbbi időben végkép rovásunkra billentette el az erők egyensúlyát a harctereken s nem veszik észre idebenn a belső társadalmi és gazdasági forradalom sokasodó előjeleit. *Nem tudok attól az érzésemtől szabadulni, sokszor szinte a kétségbeesésig erőt vesz rajtam, hogy a magyar politikának ez a vaksága és ez a tehetetlensége bennünket is az Oroszországhoz hasonló katasztrófához sodor.* Odáig fogunk jutni, hogy külső ellenségeink teljesen megsemmisítenek bennünket, idebenn pedig felülkerekedik és úrrá lesz mindenben az anarchia. A bolsevizmust immár alig lehet elkerülni és én érzem nagyon jól, hogy *immár én is csak sodortatom az események által, azok tul fognak csapni az én közvetítő és levezető kísérleteimen is, tulcsapnak majd rajtam is és én vélem együtt maguk alá gázolják a polgári megoldás utolsó reménységét is. Rettenetes, mindezt tudni és nem segíthetni rajta!*

Azóta eltelt körülbelül négy hónap és én két hét-

tel ezelőtt végighallgattam a szociáldemokratapárt országos kongresszusát. Miközben az üvöltő szónoklatokat hallgattam, melyek vijjogó keselyük módjára sivítottak, a lábdobogás és tapsvihar tomboló dübörgése felett, *folyton az járt eszembe, hogy mennyire igaz mindaz, amit négy hónappal ezelőtt a képviselő házban mondott.*

Ezek a szónokok itt mind arról beszéltek, hogy a forradalmi proletárságnak nincs szüksége semmiféle szövetkezésre bármely polgári párttal is; magától is elég erős rá, hogy kezébe vegye az uralmat az ország felett s megsemmisítsen itt minden az övével ellenkező érdeket és akaratot. Mi szükségünk van — kérdezték — Károlyi Mihály grófra s néhány szolgabíróból és zsentriből álló bandájára? Micsoda erőt képviselnek ezek? El velők! Éljen a forradalom! Éljen a szovjet! s üdv a szent Oroszországnak, ahonnan a nap kél és a megváltás érkezik! Tíz szónok közül nyolc így beszélt és a pártvezetőség csak azzal a megokolással tudta keresztülvinni a függetlenségi párttal való együttműködés jóváhagyását, hogy a forradalom mindig s mindenütt a tömegeknek a polgári pártokkal való koalíciójával kezdődött. így volt annakidején Franciaországban és így volt most Oroszországban. Onnan Mirabeau és Philippe Égalité nevét emiítették, innen Lvov herceget. Ebben a pillanatban még nem vagyunk elég erősek arra, hangoztatták, hogy az államhatalmat egymagunk is kezünkbe kerítsük, addig és arra, hogy azt elérjük, szükségünk van Károlyiakra, aztán áthágunk rajtuk, megyünk tovább, megalkuvás nélkül, míg a szovjet uralmát proklamáljuk.

Elöttem megjelent az Ön tragikusan halvány arca, fáradt, szenvedő homloka, s arra gondoltam: *íme, mennyire igaz van önnek, mikor ezt is látatlanul és hallatlanul messze időre így megérezte.*

Nem tudom gróf úr, hogy mostanában, miközben tüntető tömegek morajlanak estéről estére a palotája előtt, a lázas aktivitásnak ezekben a forró napjaiban, van-e ideje rá, hogy *visszaidézze emlékébe látomásait, melyek oly megdöbbentő módon ama döblingi gróf vízióira emlékeztetnek . . .*”

Dr. Vass József, ”jelenlegi népjóléti miniszter, *új világ küszöbén* c. cikkében így köszöntötte a forradalmat:

„Lángszemű, szilaj istennő rohant végig pár nappal ezelőtt a főváros utcáin. A forradalom. A nyugalom hazugságát egyetlen pillanat alatt felváltotta az elkeseredés megdöbbentő realitása. Ropogtak a puskák s a főváros kétezer háza megremegett a komoran, később mámorosan tájékozó tömeg hullámverése alatt. Egész állami életünk új vágányokra szaladt át. Geszten temetés volt, s nemcsak Tisza István grófot temették, hanem a régi rendszert is minden csatlósával együtt. Most még nem lehet nyugodtan és pártatlanul végigmérlegelni az összes eredményeket, *de valami boldog melegség szalad végig a lelkünkön ama valóság érzése nyomában, hogy szabad és független a magyar.* Egy területrongyból és egymást gyűlölő népekből összefoltozott állam feküdt rajtunk négy keserves évszázadon keresztül. Tartományok voltunk, jobbagyai és janicsárjai voltunk. Kellott neki a magyar búza, de csak annyit termeltetett belőle, hogy neki bőven legyen s mi éhen ne haljunk. Kellott neki a magyar vér, de csak annyit tenyésztett belőle, hogy ostoba hadvezérei és tehetetlen politikusai pazarolhassák a szennyes osztrák harctereken.

Véres, rongyos testünkre ötven évvel ezelőtt alkotmányos köntöst szabtak s kézenfogva elvittek szépen a nagyhatalmi gondolat iskolájába.

A bálvány ledült. Nem mi döntöttük le; hisz két

hete még érte folyt a vérünk: *a történelem kalapácsa zuhant le rá iszonyú ütéssel s halálos boszút állt minden korbácsütésért, minden pallosért és bitófáért, amit századokon keresztül mások is, mi is kaptunk tőle. A bálvány ledült, s mi megkereshetjük fejlődésünknek új útjait. Százados irányeszméket meghaladhatott az idő, ezeréves magyar valóságok sirba szállhatnak, csak az az egy, ami az elmúlt ezer évet nyögte és hordozta, a magyar nép, a világháború daliája, roncsa és újszülöttje, csak az marad, s csak az lehet mértéke és ideálja az új berendezkedésnek.*

Senki jó magyar meg ne ijedjen tehát, ha nagy-szerű értékek mellett deformatív túlzásokat is lát a forradalom festetlen fenyőfa-asztalán. A demokratikus szabadságnak az lesz a legelső regulája, hogy a nép a maga teljes történelmi egyéniségét érvényesíti új életének minden vonalán.

Nem is a jövő most gondjaink főtárgya, hanem a jelen. *A forradalom egyetlen óriási gesztussal két nagy dolgot cselekedett: letörte a régi rendszert s véget vetett a habomnak. Mindkét tényt likvidálni kell összes következményeivel együtt és pedig gyorsan. Milliós sereg hömpölyög határainkon keresztül, fiaink és testeink ezek, fészkel, munkát követelnek.*

Csak egy lehet most a jelszó: minden erőt, minden elszántságot egybegyűjteni a belső csend és rend megszilárdítására.

Mentsük meg a vergődő jelent a nagy és boldog jövő számára!

Bangha paler lapja, a *Magyar Kultúra*, így ír:

„Október 31-én csaknem vérnélküli forradalomban győzött a régi renden a demokrácia, mely azzal vette kezébe a közhatalmat, hogy azonnal véget vet a háború céltalan folytatásának, a nemzetiségekkel való

barátságos megegyezés útján iparkodik megőrizni az ország területi épségét, az országnak visszaszerzi teljes függetlenségét és demokratikus alapokon új, bolderabb Magyarországot teremti.

Megvalljuk, sokakkal együtt mi is aggodalommal láttuk a forradalmi szervezkedést. Aggódtunk, *nem a tespedéshez és a régi rend bűneihez való ragaszkodásból*, hanem mert nem tudhattuk, vajjon ez a forradalom nem fog-e túlmenni az egészséges szociális megújulás kívánta határon; le fogja-e győzni a vele együtt felszabaduló fúriákat s nem válik-e zsarnoki diktatúrává azok kezében, akik nemcsak a régi rendnek, hanem a keresztény gondolatnak is harcos ellenségei.

Lojális elismeréssel állapítjuk meg, hogy aggodalmaink eddigelé nem váltak valóra, s akik az új alakulást kivívták, ama becsületes szándékról tettek tanúságot, hogy a forradalom hullámaait nem engedik tulcsapni a medreken és az új helyzet adta hatalmakkal nem élnek vissza ama legszentebb javak és erkölcsi értékek kárára, amelyek legbensőbb meggyőződésünk szerint pótolhatatlan kincsei az emberiségnek. Amíg ebben a törekvésben becsületesen megmaradnak, nemcsak ellenük nem vagyunk, de tiszteletünket sem tagadhatjuk meg azoktól, akik a reformokat gyors, ügyes és erélyes gesztusokkal kivívták.

Nemcsak őrt kell államink, hanem aktív részt is kell vennünk az újjáépítés és megszilárdítás munkájában.

A szabadság fehér rózsáját senki ne szennyezze be: üszköt az új Magyarország háza fedelére ne dobjon senki.

Legyen megértés és béke; felejtjük a múltakat és fogjunk össze mindannyian kölcsönös becsüléssel s

egymás jogainak tiszteletével *az új, boldogabb, sebeiből új életre gyógyuló Magyarország felépítésében!*”

Prohászka Ottokár püspök — nem tudni, milyen súlyos terror nyomása alatt — kénytelen volt az *Alkotmány-ba* vezércikket írni a forradalomról és abban a következőket mondani:

„Most tenni, teremteni, alkotni kell; bele kell állnunk szívvel-lélekkel az új idők igényeibe és dagadó vitorlákkal kell beveznünk az új kurzus sikló vizeire. A francia egyház szomorú példája szolgáljon eligazításul, az a világ-megnemértés s az a régibe való kapaszkodás szolgáljon elijesztő például, hogy hogyan nem szabad viselkedni annak, ami szellem és élet.” Ugyanott közzétett szózatában pedig így kiált fel:

„Sokáig vártunk e nagy történelmi korszakra, vártunk s nem hiába! Álljunk mindnyájan a magyar nemzeti önrendelkezésnek és e nemzeti kormányynak alapjára.”

Tudvalévő- hogy Prohászka püspöknél elkeseredettebb ellensége ma a Károlyi-rezsimnek nincsen. S ugyanez a Prohászka püspök akkor mégis megtette azt a koncessziót a Kunfi-féle iskolareformtörekvések javára, hogy nem ellenezte, sőt elfogadta a vallásoktatás fakultatívává tételét.

Az **Ánka János** szerkesztésében megjelent *Élet* ezeket írja:

„Az október 31-iki forradalom először és lényegében nem megférhetetlen, izgága érdekcsoportok mesterséges machinációja, hanem az emberi psziché rejtelmes mélyeiben felgyülemlett elemi erőknek a régi lepáncélozott formákból való kitörése és másodsor ezek az eruptív erők minden kísérteties, artikulálatlan, formátlan megjelenésük mellett is, lényegükben isteni

szűz valóságok és magasságos szellemerkölcsi események hamisság nélkül való, hű visszatükrözöl.”

„Az ország szocializálódása rohamlépésben halad. Egyszerre mindenki érzi, hogy éhben van az erő, s az az erő, melyet eddig annak hittünk, nem volt más, mint korhadt gerendák halmaza, melyet születte eresztékeiből azonmód kiforgatott az első fuvallat. Évek óta az országban ők tudták egyedül, hogy mit akarnak. A többiek? . . .”

Csernoch János, Magyarország hercegprímása, mint az *Alkotmány* nov. 3-iki száma írja, kijelentette, hogy a Nemzeti Tanács akciójához csatlakozik és azt tettel is támogatni hajlandó. Kijelentette továbbá, hogy a minisztérium által az előző napon a nép kezébe letett esküt magáévá teszi és azt hűségesen megtartja. — Érseki körlevelében pedig a rövid politikai forradalom után törvényesen megalakult és a Nemzeti Tanáccsal egyetértőleg működő kormány támogatására hívja fel a papságot és utasítja, hogy a helyenként megalakítandó Nemzeti Tanácsokban részt vegyen.

Túri Béla az *Alkotmány* nov. 1-i számában így ír a forradalomról:

„A világháború szenvedése, az izgalom a be nem fejeződés miatt teljesen elég volt arra, hogy alkalmassá tegye a tömegek érzését a forradalmi kitörésre. Jellemző, hogy nálunk is a katonaság körében történt meg az első tettelesen is forradalmi lépés. Az október 30. és 31-iki éjszakán voltaképpen katonai forradalom hajtotta végre ama cselekedeteket, melyek révén a fegyveres erő, a közlekedési eszközök feletti uralom a Nemzeti Tanács hatalmába jutott.

A Károlyi-kormány ma már mindent megtett és

teljes szigorral lépett lel, a polgárokon múlik tehát, hogy ne hiúsítsák a kormány szándékát.”

Természetes, hogy azok között, akik ma szembenállnak az októbrizmussal, de akkor lojálisán viselkedtek a forradalommal és a népkormánnyal szemben, sokan voltak olyanok is a közélet kiválóságainak sorából, akikről nem tehető fel, hogy egyéni érdek vagy konjunkturális alkalmazkodás lett volna állásfoglalásuk motívuma. Nem mellőzhetjük, hogy ezek részéről is néhány nyilatkozatot ide ne iktassunk.

Gróf Hadik János a *Budapesti Hírlap* nov. 2-iki számában ezt írja:

„A helyzetet most már nyugodtan Ítélnélhetjük meg. A kormány energikus kezekben van. Abból az ellenem hangoztatott vádból, hogy a Nemzeti Tanács programját kisajátítottam, természetesen következik, hogy az én programom mértékéig csak helyeselhetem a mai kormány munkáját. Nyugodt lelkiismerettel mondhatom: *abból, hogy ez a forradalmi átalakulás a Nemzeti Tanácsnak a helyzet magaslatára emelkedni tudó higgadtsága következtében katasztrófa nélkül ment végbe, én is kivettem a magam részét.*”

Báró Wlassics Gyula így nyilatkozott:

„Azt alig kell már hangoztatni, — az annyira köztudatává vált a magyar közvéleménynek, hogy becsületes őszinteséggel sorakoznunk kell a törvényesen kinevezett népkormány mellett.”

Fraknói Vilmos püspök nyilatkozata:

„Engem nem értek váratlanul a fejlemények. Előre láttam, hogy mindennek el kell következnie. Ez egy feltartóztathatatlan vihar volt. S amilyen kímélet-

lenül igyekeztek elnyomni, olyan erőszakosan tört ki. A természetes evolúciókat nem lehet semmi esz-közzel sem *meggátolni*.

Gróf Apponyi Albert párthíveihez a következő szót intézte:

„Azok az események, melyek az utolsó két hét alatt kifelé és befelé teljesen új helyzetet teremtettek, minket is döntő elhatározások elé állítanak. Ezekben az elhatározásokban csak az lehet vezérszavunk, ami mindig volt: önzetlen kötelességteljesítés drága hazánk iránt.

Nem kétlem, hogy ez fogja irányítani ennek a párttá alakult baráti körnek minden egyes tagját. Ez fog irányítani engem is; de arra, hogy másokat vezessek, már nem érzem magamat hivatottnak.

Huzamosabb idő óta látom az új, demokratikus Magyarország hajnalhasadását; nemcsak nem riadtam tőle vissza, hanem őszinte lélekkel dolgoztam békes evolúció útján való létesítésén. Hidat akartam verni a régi és az új Magyarország között: áthozni a magyar demokrácia világába azokat az örökbecsű nemzeti értékeket, amelyek szolgálatában töltöttem el hosszú politikai életemet. Hogy ez miért nem sikerült, mikor pedig sikerülhetett volna, arról ma nem akarok beszélni, mert kerülni kívánok minden rekriminációt, minden vádaskodást. Tény, hogy nem sikerült, tény, hogy forradalmi úton született meg az új Magyarország és így, midőn *oly reformokat létesít, amelyeket szívem egész melegével üdvözlök*, másfelől szakít olyan hagyományokkal, amelyekkel egész egyéniségem összefonódott.

Ebben az új világban megtalálom helyemet, mint a hazának minden körülmények között hű polgára, de nem találom meg mint tevékeny politikai tényező. Lá-

lom, hogy a politikai rendszer, amelynek közel egy fél századon át egyik leghatározottabb képviselője voltam, némely lényegesen alkotó részében már nem életképes. Látom, hogy az új rendszer sikeres és békés érvényesülése szegény hazánk megmentésének egyedüli esélye. Meg sem kísérelhetem tehát, hogy azzal szembe helyezkedjem és egyenesen bűnnek tartanék minden ellenforradalmi kísérletet. Sőt vallom, hogy minden jó hazafi köteles a kormányt a rend fenntartásának, a haza megvédésének súlyos feladataiban és a szükséges átalakulások békés keresztülvitelében támogatni. De arra sem lehetek hivatva, hogy a nemzeti politika egyes alapvető kérdéseiben annak ellenkezőjét csináljam, amit évtizedeken át képviseltem, nem is számíthatnék bizalomra, ha erre vállalkoznám. Ennek az én helyzetemnek csak egy becsületes megoldása van: a teljes visszavonulás a politikai élettől. Ma csak ezzel használhatok hazámnak, — tehát habozás nélkül megteszem. Megteszem nehéz szívvel, de tiszta lelkiismerettel, mert azzal a tudattal távozom, hogy jogos kritika érheti közpályámat, de hogy egy csepp szenny sem tapad hozzá, és hogy mindenkivel, hazám népének minden rétegével, minden tényezőjével szemben mindig becsületesen jártam el.

A ti helyzetetek, tisztelt barátaim, más. Ti, ha eléggé meg sem hálálható ragaszkodással támogattátok is azt a politikát, amelyet én képviseltem, nem vagytok azzal oly megbonthatatlanul összeforrvá, mint én, aki vezettem. Hozzátok, ha belátjátok az irányváltozás szükségességét, nem tapad az a bizalmatlanság, amely múltamnál fogva engem környékezne. *Ti mindnyájan szabadon mérlegelhetitek, hogy nem lehetséges-e számotokra ennek az új iránynak pozitív támogatása, mely függetlenségi és demokratikus hitvallásunkat megvalósítja és oly közel áll az ország függet-*

lenségi közönségének lelkiületéhez. Mindnyájatokra nézve egyéni mérlegelés dolga, hogy hol és miként szolgálhatjátok legjobban a haza szent ügyét, és hogy ennél fogva mire határozzátok el magatokat. Ennek a szabad egyéni elhatározásnak nem szabad, hogy a múltból való korlátai legyenek.

József főherceg a Károlyi-kormányhoz ennek eskü-tételekor a következő szavakat intézte:

„Uraim! Ezen ünnepi pillanatban, midőn imádottnak szent hazánk hajnala pirkad, magyar szívem egész melegével üdvözlöm önöket, kik hivatva vannak egy új korszakba, boldogabb jövőbe vezetni évszázadokon át sokat szenvedett nemzetünket.”

A „boldogabb jövő pirkadó hajnalát” persze a sajtó is hallelujával üdvözölte. De nemcsak a ma úgynevezett „forradalmi sajtó”, hanem azok a lapok is, amelyek utóbb nem tudtak elég bünt rákenni az októberi forradalomra. Álljon itt ezekből is néhány szemelvény.

Λ 8 Órai Újság a forradalom kitörése után két nappal ezt írja vezéreikkében:

„A forradalom minden körülmények között destruktív szellem, mert rég fennállott tekintélyeket, korlátokat és intézményeket tökéletesen lerombol. A mi magyar viszonyaink azonban úgy hozták magukkal, hogy a magyar forradalomból hiányzik a destruktív szellem. Az az egész nagy átalakulás, ami egyik napról a másikra új világot teremtett a régi helyébe, inkább a lázas alkotás titáni munkájának bélyegét hordja magán.”

Az új Nemzedék szerint:

„A forradalom vihara mint egy roppant örömkialtás zúgott végig az országon; feldobogtak a szívek,

fellelkedtek az elmék, fellelegzett újjá születve az egész nemzet.

A Pesti Hírlap 1918 nov. 1-i számából:

„Három héttel ezelőtt a Pesti Hírlap követelte a Nemzeti Tanács megalakítását, s ma az ország szívében lévő magyar katonaság segítségével kezébe vette a végrehajtó hatalmat egy nagyszerű, vértelen forradalom útján, örök diadalára a magyar elszántságnak és a világdemokráciának. Október 31-e az ezeréves magyar történelem példátlan napja, amelyen a nemzet vezérét nem a király jelölte ki saját tetszése, kényekedve, szeszélye szerint, hanem koronás szolgája a népakaratnak. Tisza halott, neki talán jobb így, és az ország megszabadult egy ellenforradalom kísértetétől. A forradalom győzött s ezzel a boldogabb jövő lehetőségének kapuja tárult fel. A király pedig engedelmességekkel s boruljon le a nemzet nagysága előtt.”

A Budapesti Hírlap október 31-iki számában ezeket írja:

„A sikeres honvédelem első feltétele, hogy a közrend, a nemzet cselekvőképessége gyorsan helyreálljon. Erre pedig nem képes, csak az emberi erő, amelyre a tömegek hittel néznek, amelyet bizalmukra méltónak találnak. És ez ma csakis a Nemzeti Tanács, élén Károlyi Mihály gróffal. A meggondolás, elemi kötelességeink parancsa diktálta a Budapesti Hírlapnak is, hogy fenntartás nélkül csatlakozzék oda, hol most az ország sorsát intézik.”

„Egy vonzó vonását emelhetjük ki a lezajlott forradalomnak: magyar nemzeti színezetét, mert minden mozdulatát háromszínű lobogók, a Kossuth-nóta, meg a Himnusz lelkesítő hangjai kísérték.”

Mikor József főherceg a Nemzeti Tanács előtt letette a hűségfogadalmat, a Budapesti Hírlap ezeket írta::

„József főherceg fogadalma azt jelenti, hogy az egész egyetemes magyar nemzetet, a legkonzervatívabb, a legelsőbrendű elemekig, amelyek eddig a régi értelemben vett legitimitás kiváltságosai és kedvezményesei voltak, áthatotta az *a szellem, amely újjászülte Magyarországot. És éppen ez az egyetemesség a legnagyobb, legszentebb bizonyítéka az új rend maradásának.* Ez az eskütétel bizonyíték, mellyel *a Nemzeti Tanács igazolja legtisztább intencióit; tökéletes egységünk, összeforrottságunk manifesztálása. Az érdem nemcsak a főhercegé, hanem az eszmé is, amelynek behódolt, mert az eszme a népfelség eszméje. S nem utolsó sorban azoké a férfiaké, akik ezt az eszmét ezer rettentő, ma még nem is sejtett veszedelmeken átvitték, döntő diadalra juttatták.*

Kik voltak ott?

Ha azoknak nyilatkozatain indulnánk el, akik a mai fórumon ágálnak, azt kellene hinnünk, hogy az októberi forradalomban tényleg csak az a kis exkluzív társaság volt érdekelve, amelyet a mai szentek „októberi bünszövetkezet”-nek szoktak titulálni. De ha az akkori újságokat lapozgatjuk, ámulva látjuk, hogy közéletünk minden jelentős faktora — egyesek és intézmények — sietett a Nemzeti Tanács elé, hogy hűségesküt tegyen. Nemcsak formaságból — vagy amint ma mondanák divatos frázisukkal: „a terror hatása alatt”. Hiszen ebből az okból elég lett volna tényleg a pusztá jelentkezés, a hűségeskü. De hányan voltak, akik a népköztársaság kormányzatában részt vettek, a kormánytól vagy annak szerveitől meg bízásokat fogadtak el? ők azt hiszik persze, hogy ez máimind feledésbe ment. Hát idézzük csak a múltat!

Gróf Széchenyi Miklós nagyváradi és *Fetszer* Antal győri püspök körlevélben szólította fel az alája tartozó papságot a N. T.-hoz való csatlakozásra és a kormány támogatására.

Fischer-Colbrie kassai püspök egyik beszédében ezt mondta: „Mi álláspontunk diadalát látjuk eme napokban, talán végleg, talán világszerte, örömmel csatlakozunk a Nemzeti Tanácshoz.”

Glattfelder Gyula csanádi püspök pásztorlevelében ezeket írja: „A Nemzeti Tanács, mely a teljes függetlenség eszményének legerősebb képviselőjévé küzdötte fel magát, diadalra juttatta a programját, amelyhez az ország minden illetékes tényezője csatlakozott.”

Gróf Batthyány Vilmos és *Bálás* Lajos püspökök közvetlenül a központi Nemzeti Tanácsnál jelentették be csatlakozásukat.

Dr. Rótt Nándor veszprémi püspök a független Magyarország megszületése alkalmából a székesegyházban hálaadó istentiszteletet tartott és megszólaltatta a harangokat. *Hanauer* A. István (akkor még kanonok, most püspök) pedig nagy beszédben méltatta az átalakulás jelentőségét.

Szmrecsányi Lajos egeri érsek elsőnek sietett bejelenteni az egeri Nemzeti Tanácsnak, hogy az érsekség és a káptalan birtokait hajlandó a népkormány rendelkezésére bocsátani holdankint ezer korona árban.

A *szerzetes tanítórendek* budapesti tagjai megalakították a maguk tanácsát — amint a B. H. írja — és csatlakozásra szólították fel vidéki kartársaikat. *Buttykay páter* személyesen járult a Nemzeti Tanács elé és a Ferenc-rendiek hagyományos függetlenségi érzelmeire hivatkozva, bejelentette rendje csatlakozását. Hasonlóképen járt el *Thuróczy* Kornél, az Irgalmas-rend provinciálisa is.

Gróf Edelsheim-Gyulai Lipót, *gróf Széchenyi* Aladár, *gróf Batthyány* Lajos és *gróf Hadik-Barkóczy* Endre „a

hasonló gondolkodású főrendek nevében” levelet intéztek a Nemzeti Tanácshoz: „Abban a törekvésben, hogy az egészséges jövő fejlődésének alapjait lerakjuk, szükségesnek tartjuk, hogy sürgős törvényhozási intézkedéssel a főrendiház intézménye gyökeresen megreformáltassék és hogy radikális birtokreform útján egy szociális jogrendszer épüljön fel. A birtokreform minél gyorsabb gyakorlati megvalósítása céljából pedig, a törvényhozási intézkedéseket megelőzvé, a népképviselőnek önként is megajánljuk a magunk készségét.”

A Pesti Hírlap nov. 3-iki száma azt írja, hogy az ország zászlós urai közölték Károlyi Mihállyal, hogy mint egyszerű állampolgárok leteszik a hűségesküt a Nemzeti Tanácsnak. Ugyanakkor azt írja, hogy *Simontsits* Elemér bejelentette Károlyinak, hogy a munkapártiak hajlandók belépni a Károlyi-pártba. Károlyi arra kérte *Simontsits*ot, hogy álljanak el ettől a lépéstől, mire a többségi párt elhatározta, hogy csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz.

Csatlakozott a *csendőrség* (*Almássy* Zsigmond csendőrezrdes jelentette be *Ferry* Oszkár altábornagy, csendőrségi felügyelő hozzájárulásával), a rendőrség (*Sándor* László, *Krecsányi* Kálmán és *Markovits* Imre jelentették be), a *Képviselőház* tisztviselőinek és alkalmazottainak küldöttsége *Szász* Károly elnök vezetése alatt.

További csatlakozások:

A *tudományegyetem jogi kara* *Király* János elnöklele alatt elhatározta, hogy öttagú küldöttséggel üdvözli a kormányt; s a nagy jogi és államtudományi kérdések megoldása körül szaktudását és közreműködését a legnagyobb készséggel felajánlja. (8 Órai Újság). — A *M. Tud. Akadémia* képviselőjében *Berzeviczy* Albert elnök és *Heinrich* Gusztáv főtítkárral jelentek meg a N. T. előtt. *Berzeviczy* kérte, hogy a hazafias tudományos munka érdekeit a N. T. változatlanul védelmezze meg, s felajánlotta az Akadémia közreműködését a N. T.-nak. *Heinrich* Gusztáv pedig így

nyilatkozott: „Ami ma itt történik, az már nem politika, hanem nemzeti mozgalom. Az Akadémia tehát a legnagyobb örömmel üdvözli a forradalmat, mert az a meggyőződése, hogy az a tudomány fejlődésére is kedvező hatással lesz.” (Új Nemzedék 39. sz.). Épp ily lelkesedéssel csatlakozott a *Petőfi-Társaság* is, továbbá számos vármegye és város, különböző hivatalok és hatóságok, egyházak és egyházi intézmények, kulturális és hazafias intézmények, közgazdasági szervezetek, közigazgatási és közjogi intézmények. Csak egyet-kettőt emelünk ki közülük:

A *főváros* harminchatos bizottsága a következő határozattal jelentette csatlakozását: „A főváros népe üdvözli az újonnan kinevezett kormányt és az annak élén álló miniszterelnököt és vele szemben nemcsak legteljesebb bizalommal viseltetik, hanem benne a független Magyarország megteremtésének biztosítékát látja és minden erejével támogatja.”

Bejelentette csatlakozását a *budapesti büntető törvényszék bírói és jegyzői kara*, a *miniszterelnökség tisztikara* *Joanovics Pál* h. államtitkár vezetésével, a *postai tisztviselői kar* *De meny Károly* főigazgató vezetésével, a *Magyarországi Református Egyház* („örömmel üdvözli a Károlyi-kormány, illetve a N. T. belső és külső békére irányuló készségét”). A *Katholikus Népszövetség* küldöttsége — *Haller József*, *Huszár Károly*, dr. *Ernszt Sándor*, *Túri Béla* és dr. *Zboray Miklós* — 310.000 tag nevében jelenti be csatlakozását és közli, hogy budapesti vezetőségéből dr. *Zboray Miklóst* a N. T. intézőbizottságába, *Ernszt Sándort*, *Giesswein Sándort*, *Haller Istvánt*, *Huszár Károlyt*, *Túri Bélát* és *Vass Józsefet* pedig a választmányba delegálja. (Alkotmány, nov. 3. és 6. sz.). — Az *Orsz. Kath. Szövetség* nov. 2-án elhatározta, hogy a N. T.-hoz csatlakozik s felszólítja a kebelébe tartozó kath. egyesületeket és intézményeket hasonló határozat hozatalára. A csatlakozás bejelentésével dr. *Zsembry István*, dr. *Hindy Zoltán* ország-

gyűlési képviselőket és *Hivatal* Józsefet bízta meg. Csatlakozott a *Róm. Kath. Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete* is *Krijwald* Ottó elnöklete alatt, a *Kath. Tisztviselőnők Egyesülete*, az *Orsz. Pázmány-Egyesület* dr. *Mihályffy Ákos* és dr. *Sziklay János* aláírásával, a *Szociális Misszió-Társulat* *Farkas Edith* elnöklésével, a *Központi Papnevelő Szeminárium*, a *Központi Sajtóbizottság*, a *Nemzetvédelmi Szövetség* dr. *Baranyay Jusztin* vezetése alatt. A *Keresztény Szociális Szövetség* ezzel a határozattal jelentkezett: „Üdvözljük a N. T.-ot, mint a magyar köztársaság előkészítőjét!” Nem maradt ki a sorból az O. M. G. E. sem, mely nov. 1-én jelentette be csatlakozását *Rubine k* Gyula igazgató, *Szilassy Zoltán* aligazgató, *Buday* főtitkár, *Mutschenbacher* Emil ügyvezető titkár és *Krolopp Hugó* titkár aláírásával. A *Gazdaszövetség* *Darányi Ignác* és *Bernát* István aláírásával „hódolattal fogadja a miniszterelnök urat”. A *budapesti pénzüzetek* képviselőjében megjelent a N. Y. előtt: *Lánczy Leó*, *Ullmann Adolf*, *Krausz Simon*, *Wälder Gyula*, *Madarassy-Beck Gyula*, *Madarassy-Beck Marcel*, *Kelemen Gyula* és *Eber Antal*. A *Magyarországi németek* *Bleyer Jakab*, *Bónitz Ferenc* és *Dengl János* által aláírt határozatban közölték csatlakozásukat.

Személyesen jelentették be csatlakozásukat a N. T.-hoz a királyi udvarnagyi hivatal személyzetéből: gróf *Szécsen Miklós* udvarnagy, *Szegedy-Maszák Aladár* udv. tanácsos, *Pápay István*, a kabinetiroda tanácsosa, *Wolff Károly*, az udvarnagyi bíróság elnöke és *Roth Antal*, akik a hűségi fogadalmat is letették.

Megbízásokat és kinevezéseket fogadtak el a forradalmi kormánytól: *nagyatádi Szabó István*, *Mayer János*, *Kovács J. István*, *Gömbös Gyula*, *Dinich Ödön*, *Temesváry Imre*, *Usetty Ferenc*, *Beck Lajos*, *Zeöke Antal*, *Viczián István*, *Zsilinszky Endre*, *Bartos János*, *Neubauer Ferenc*, *Meskó Zoltán*, *Beniczky Ödön* és *Kutkafalvy Miklós*. Fontos külpolitikai megbízatást vállallak a Károlyi-kormány-

tói gróf *Bánffy Miklós*, *Miklós Ödön*, gróf *Sigray Antal* és gróf *Teleki Pál*. *Ugrón Gábor* vállalta a vallás- és tanulmányi alap felügyelő-bizottságának elnökségét, a helyettes elnökséget pedig a hercegprímás fogadta el. Köszönettel vették *Túri Béla* és *Vass József* is ugyanezen bizottságba való kinevezésüket. Mikor *Lovászi* a kultuszminiszterségről lemondott, *Túrit* megkínálták az államtitkársággal, majd utóbb, mikor a vallásminisztériumot különválasztották, ezzel a miniszteri állással. Mindkettőnek elfogadására hajlandónak nyilatkozott. *Vass József*, mint az egyházpolitikai tanács tagja, -részt vett *Vass János* vallásügyi miniszter legtöbb intézkedésében s a többi közt ő fogalmazta azt a jegyzéket is, amelyet 1919 márc. 6-án *Vass János* miniszter *Valfre di Gonzo* bécsi mmiusnak átnyújtott, a köztársaságnak a szentszéknél való notifikálása érdekében.

Wolff Károly és *Haller István* sem elégedtek meg a Nemzeii Tanácshoz való csatlakozással. Ők is úgy érezték, hogy tőlük több is telik. *Wolif pl.* mint az udvartartást liquidáló bizottság elnöke eltörölte az udvari plébánia fenntartási költségeit és személyzeti illetményeit. Az akkori udvari plébános, *Mészáros János* a kath. ügyek kormánybiztosától, *Persian Ádám*tól kért és kapott ez intézkedés ellen védelmet. De *Wolff Károly* továbbra is ellenállt, és akkor a kérdési csak úgy lehetett megoldani, hogy *Károlyi*, élve főkegyúri jogával, új plébániát alapított a „Szent Jobbról” nevezett plébánia-hivatal címén. Ennek alapítólevelében megállapította a javadalmazásokat és e beneficiumba behelyezte *Mészáros Jánost*, aki még a keresztény kurzus idején is ezen alapító-level alapján kapta a fizetését. *Haller István* is „kénytelen” volt a forradalom érdekében egy propagandafüzetet írni, mely mint a Kath. Népszövetség havi füzete jelent meg, hogy a forradalmi eszméket népszerűsítse. A megbízást erre a *Károlyi-kormánytól* kapta és fogadta el.

A népköztársaság.

Ehhez a sok közül csak két adalékot említek.

Az 1918. nov. 16-ika után tartott *püspöki konferencia* a köztársasági kormányhoz átiratot intézett, melyben spontán és lelkesen üdvözli a fiatal magyar köztársaságot. A konferencián jelen volt valamennyi püspök aláírta: ezt az üdvözlést; gr. *Mikes* püspök is ott volt.

Pallavicini György ögróf november 14-én „Az Est”-ben egy nyilatkozatában azt mondta, hogy az események kényszerítő erővel léptek fei, a királyság megszűnt: *tényleges köztársaság vagyunk*, nem erőszakosan, hanem a királyi hatalom tényleges megszűntével a *pragmatica sanctio* alapján jogilag is megszűnt a királyság.

*

Sok nyilatkozat, sok kiállítás, — mind fájdalmas mosolyra gerjesztő. Körül kell néznünk és keresnünk kell az igaz embert, mert aki ezeket olvassa, aki fellebbenti az elmúlt öt év fátyolát és ezeket látja, annak azt kell hinnie, hogy közéletünkben kiveszett minden ép moralitás.

A magyar múltnak sok gennyes sebe van. Szellemi vakság és morális ingatagság, önző alkalmazkodás és habzsoló érdekhajszolás, mind súlyos tünetei a kórnak, mely az októberi forradalom után is halálos vergődésbe sodorta ezt a szerencsétlen nemzetet. Törpék és kajánok tolódtak az élre és horizontunkon nem látjuk a nagyokat, az egészségeseket, a jókat, az igazakat. Csak a gyávák és csörtetők tömege zajong körülöttünk, akiknek alkalmi etikája megrendíti a közélet biztosságát.

Nem árt, sőt kell a bajra rámutatni; nem árt, sőt kell a jótól a rosszat elválasztani. Hadd lássunk tisztán és hadd legyen a mérték igaz.

„Sötét a világ, kell tűz, ha lobnyi,
Kell a gyújtáshoz mindig újból fogni.” (Ady)

Az oktobrízimis történelem-bölcsészeti kritikája

Írta: Szász Zoltán

filozófiai magaslatról nézve az emberiség története egy két fronton folyó szabadságharc. Nem egy egyenletesen haladó s az egész emberiséget mindig egyenes harcvonalban mutató folyamat ez a harc; hol ez a nép tör előre, hol az az ország hanyatlik vissza, nem csak nemzedékek és nemzetek, de egész kultúrák sem adják át egymásnak mindig csorbítatlanul kivított szabadságkincseiket, de azért nagy egészében nézve ez a harc mégis emelkedést eredményez, egyre több és több szabadság kivására vezet. Az egyik front harca a természetnek az ember feletti uralmát igyekszik megszüntetni. Ennek a küzdelemnek a módszere a természeti törvények megismerése s a hozzájuk való alkalmazkodás. A természettudomány s minden tudomány oly mértékben, amely mértékben természettudomány, küzd ezen a fronton s a technikai vívmányok, a mérnöki és orvosi alkotás termékei ennek a harcnak győzelmei. A másik fronton azért folyik a harc, hogy az embernek ember feletti uralma megszűnjön. Mindazt, amit szellemi tudománynak nevezünk s ezenkívül irodalom, művészet, vallás folytatja ezt a küzdelmet s a jogrend, az erkölcs, a szociális intézmények, az emberi öntudat belső gátlásai, az ízlés csupa meghódított állomás a haladásnak ezen az útvonalán. Persze miként a természettudományos kutatás is olykor tévedéseket termel

s a technikai vívmányok működése nem egyszer rombolásokkal és emberi életet sújtó szerencsétlenségekkel jár, a szellemi életet vizsgáló kutatás is hajt káros elméleteket s a jogi és társadalmi intézmények se mindig válnak be. De akár a természettudomány, akár a társadalomtudomány, akár a gépek, akár az intézmények világát nézzük, mégis azt látjuk, hogy az emberiség évezredek vívódásai folyamán oly eredményeket vívott ki, melyek az embert a természettel s saját embertársaival szemben szabadabbá tették.

Egy nemzet történetét ebből a szempontból nézve a demokratizálódás megindulásának korszaka kétségtelenül a jelzett harc egyik frontján lezajló küzdelem rendkívül fontos fázisaként jelentkezik. A demokrácia népuralmat jelent, azaz azt, hogy a közügyek intézését egy közösség minden tagja, tehát nem az etnográfiai értelemben vett nép, hanem az összlakosság egésze irányítsa. A leghatalmasabb vagy legalább is fizikai kényszerítő eszközökkel leghatalmasabban felszerelt közösség az állam: embernek ember által való elnyomása tehát itt ölthet leghatékonyabb formákat. Egy állam, ahol a lakosság egy részének, akár egyetlen embernek, akár egy csoportnak több joga van, mint a többinek, ennek az elnyomásnak szerszámává válik. Míg viszont ott, ahol mindenkinek egyforma joga van ahhoz, hogy a közösség ügyeinek intézéséhez hozzájáruljon, ahol senkise köteles oly törvényeknek engedelmeskedni, melyeknek létrejöttében nem volt része, ahol mindenki akarata válik közakarattá, ott az embernek ember által való legalább is jogi elnyomása az elérhető legkisebb mértekre hanyatlík. Ez a belátás a demokrácia csiragondolata. Minden: az általános titkos választójog, a közszabadságok teljessége, a köztársasági államforma ennek következménye és követelménye. Bizonyos, hogy a legteljesebb demokrácia se szüntet meg minden emberi elnyomást és elnyomottsá-

got, mert temérdek társadalmi viszonylat, a földbirtokos és a földtelen, a tőkés és munkás, a férfi és nő viszonya s még sok más nem szabályozható törvényekkel úgy, hogy a teljes igazságosság megvalósuljon. Viszont azonban tagadhatatlan, hogy a demokrácia hatalmas lépést jelent a társadalmi igazságtalanságok ellen vívott küzdelemben.

E lépés megtételére az európa-amerikai kultúr-emberiség a tizenyolcadik század közepe táján lendült neki. Minden európai és amerikai nemzet politikai történelmének főáramlata azóta a népuralom megvalósítására való törekvés. Lehet persze azt mondani, hogy az emberiség fejlődésének ez az irányzata hibás, hogy az égés/, demokratizálódás, sőt civilizálódás egy óriási tévedés; talán azt is, hogy legalább is a középkor óta a történelem bomlások és katasztrófák halmaza s a reformáció, a felvilágosodás, a francia forradalom, a tizenkilencedik század szociális mozgalmi és demokratikus forradalmi, a nemzeti államok kialakulása s a nemzeteket egy nagyobb egységbe foglalni igyekvő nemzetköziség gondolatának terjedése, az isten kegyelméből való monarchia átalakulása alkotmányos fejedelmi hatalommá s végül legújabbban az örökletes fejedelmi hatalom majdnem teljes eltűnése, s a választott államfőit uraló köztársaság elterjedése megannyi hanyatlási tünet. Nem akarom most a világtörténelem filmjének visszapergetését javaslók álláspontját mind eme átalakulások részletes taglalásával megcáfolni. Ez különben is oly értéktelenség hozatalára kényszerítene, melyek világnézeti porokét, tehát végérvényes és akárcsak logikailag is kényszerítő erejű döntések kitermelésére képtelen vitákat idézhetne fel. Bizonyos azonban, hogy az emberiségnek nem csak óriási többsége, de az elitnek, a szellemi vezérelmének különben igen sokban eltérő véleményű csapata is az emberiség fejlődésének ezt az irányát oly

adottságnak tekinti, melynek visszacsinálására való törekvés kétségtelen dőreség. Nem túlzott merészség tehát egy nemzet valamely korszakbeli uralkodó eszméinek és jellemző politikai törekvéseinek helyességét vagy helytelenségét abból a szempontból Ítélni meg, hogy mily mértékben álltak összhangban ezzel az általános iránnyal.

II.

Magyarországra a felvilágosultság és demokratizálódás nagy golfárama Nyugatról jött. Néhány idecsapódott hullámának elülte után, melyek az enoiklopédizmusai s a francia forradalommal egyidejűleg a testörmozgalomban, József császár bár formailag egyáltalában nem demokratikus, de céljaiban a nép széles rétegeinek felszabadulását szolgáló uralkodásában, az 1890—91. országgyűlés működésében, a Martinovics-féle összeesküvők vállalkozásában jelentkeztek, a 19. század második harmaditáján kiújult s mint szélesen omló nagy áramlás érkezett meg. A jogegyenlőség, az egyén kiemelkedése a rendi keretből, minden kiváltság és előjog megszűnése, a nemzetek önrendelkezése, a népképviselési törvényhozás, a parlamentarizmus és felelős kormány, az uralkodó jogainak alkotmányos korlátozása, egy egész új jogrendszer ömlött szerte ennek az árnak hullámaiként. Mint félig-meddig rejtett, de itt-ott felszínre törő alsóbb áramlás vonult vele a szociális gondolat, a földbirtoklás igazságosabb alakulásának követelése s a föld monopóliumszerű birtoklásának korlátozása egyaránt, az ipari munkásság állami védelme és támogatása s az ipari tőke hatalmának korlátozása, esetleg a tőke teljes kisajátítása a dolgozók javára s általában mindaz, amit e szó: szocializmus, felidéz. Az egész tizenkilencedik századot ez az áramlat hatja át s ma a huszadik kezdetén se jutottak el termékenyítő nedvei mindenüvé. Magyarországon a reformkorszakban a közteherviselés, a jobbágyfelszabadítás, a népképviselés, a

felelős kormányzás követelését érelték meg ezek a tavaszi hullámok, melyeket a reakciós, német Habsburgokkal szemben kifejtett nemzeti érzés látott el nemzeti alapszínzettel. De már ekkor az első nagyobb demokratikus lalajrengések hatása alatt megéreződött Magyarország sajátos néprajzi szerkezetének veszélyessége s részben meg földalatti morajlásokban jelentkeztek a majdan sok év elmulta után beteljesedendő vészfordulat előjelei.

A demokrácia eszméje sok minden más mellett elmosta a magyar glóbuszról a latin nyelv vékony fedőrétegét s felszínre hozta az ország soknyelvű, soknépű jellegét. Az arisztokratikus rendi Magyarországon a nemesség volt a politikai nemzet s ennek a hivatalos nyelve s az egész állami és hivatalos apparátusé is a latin volt. Mikor a reformkorszak nemzeti felbuzdulása ezt elvetette s helyébe mindenütt a magyart igyekezett tenni, a másnyelvű tömegek tiltakozásából kiáltóan bontakozott napfényre az a tragikus tény, hogy Magyarország tulajdonképpen nem magyar, hanem magyar, német, szlovák, ruthén, román és szerb ország. Hiába magyarázták a magyar reformerek legjóhiszeműbbjei. még Kossuth is, hogy a latin nyelv helyét mindenütt elfoglaló magyar nem csorbítja a lóbbi nemzet jogállományát, meri hisz csak oly területekre hatol, ahol azelőtt se a német, vagy a szláv vagy a román volt használatos, hanem a latin, ezek a nemzetek mégis elnyomásnak érezték a magyar nyelv országaszóló igényeit. Mert bár igaz, hogy a nemzet nem egyszerűen csak nyelvközösség, de bizonyos, hogy a nyelv központi sajátsága a nemzeti jellegnek s a nemzeti öntudatot legjobban a nemzeti nyelv elnyomása sérti. A magyar reformkorszak liberalizmusának és haladászellelműségének dicsőségét és példaadó varázsát bizonyára nem törli el ez a sovíniszta mellékíz. Bizonyos azonban, a jobbágyfelszabadítás körüli késedelmezéssel együtt ez a nemzeti szűkkeblűség és egyik oka volt annak, hogy

48—49-ben se maga a magyar, se általában a magyarországi nép nemcsak hogy nem állt a maga egészében a Forradalom zászlaja mellé, hanem ellenkezőleg, a nem-magyarajku népek együtt küzdöttek a két reakciós császár katonáival. A 49 utáni emigráció legjobbjai, köztük Kossuth, át is értették a forradalom előtt és után elkövetett hibák jelentőségét s az a koncepció, melyet száműzetésükben kidolgoztak, valóban igazi demokratikus szellemenben számol is azzal a ténnyel, hogy Magyarország, azi lehet mondani, egy született nemzetközi állam. Kossuth, dunai konföderációja, mely olasz és román inspiráció segítségével született meg, természetes, a történelmi jog dogmatizmusába takarózó sovinizmustól ment gyermeke annak a belátásnak, hogy a Duna völgyében csak a különböző nemzetek föderatív egyesülése felel meg a demokrácia szellemének. Nagyot haladt az emigráns Kossuth, míg az igazi európai láthatárúság e termékéig felküzdötte magái a szabadságharc különösen első hónapjainak táblabírós, sovinizta színvonaláról. A dunai konföderáció gondolata azonban emigráns maradt még azután is, hogy a szabadságharc menekültjei, ha Kossuth nem is, hazajöttek, sőt uralomra jutottak. A magyarság vezető politikusai a hetvenes évek után egyre inkább hajladoztak Bécs felé s megvetéssel utasították el a Bukarest és Belgrád felé való gravitálás gondolatát. A kiegyezés és a dualizmus látszólag és ideiglenesen igazat adott nekik, egy olyan alakulást emelve uralomra, melyben osztrák részen a német s magyarországi részen a magyar emelkedett kiváltságon nemzetté. Még a kiegyezés utáni első években is, amíg Deák Ferenc és Eötvös József szelleme és személye halott, élt a nem magyar nemzetekkel szemben való igazság gondolata. Az 1868. nemzetiségi törvény bizonyossága ennek. Tisza Kálmán uralomrajutásával azonban beborult a magyar ég: a demokrácia utolsó azúrfoszlányai eltűntek róla. Ettől kezdve évtizedekig, szórványos kivéte-

lektől eltekintve, az összes uralkodó csoportok közjogi különbség nélkül szinte betegesen húzódoztak a demokratizálódás gondolatától s az u. n. nemzetiségi kérdés korszerű megoldásától. Valóságos Freudi „Verdrängung” áldozata lett ez az utóbbi a magyar öntudatban. Pedig közben határainkon megalakult s megerősödött a román s a szerb királyság s a monarchia keretén belül előbb a cseh nemzet, később a délszlávok követeléseinek hatása alatt érlelődött a trializmus gondolata. Csakhogy égés-; háború végéig, a választójogi reformig a demokráciától való irtózás s így a nemzetiségi kérdés felszabadító megoldásától való húzódozás jellemzi ezt a magyar politikát, A háború kitörésekor a demokráciaellenes Tisza István a miniszterelnök s az összeomlás küszöbén is a hivatalos hatalom számára legtekintélyesebb hang az övé. Keserű gúnyja a sorsnak, hogy ennek a hangnak kellett először beismernie, hogy a háborút elvesztették.

III.

A magyar nemzet azonban többet veszített el, mint a háborút. Egy száz éves korszak lehetőségeit veszítette el; ekkor kezdett tudatára jönnie száz év alatt megtörtént mulasztások rettentő következményeinek. Az októberi napok s az egész Károlyi-korszak hívei és gyalázói egyaránt ezt az eseményt és időszakot nagy nyomatékmal szeretik forradalomnak nevezni. Maga a forradalom szó ellen helytelen volna tiltakozni, de a nyomaték minden tekintetben hibás. Az, ami ebben az istenítéletes időszakban történt, az sokkal inkább volt összeomlás, mint forradalom. Az osztrák-magyar monarchia s vele Magyarország alatt megindult a föld s az ország a néprajzi határok mentén darabokra hasadt Alig van nem tengerek által határolt ország a földön, melynek keretei annyira természetlől megszabottak volnának, mint a Kárpát-ív s a Duna-Száva vagy Duna-Dráva vonal által bekeretezett régi

Magyarországé. Hazánk hegy-vízrajzi térképe évszázadok óta le is bővölte a magyar öntudatot, jobban mint a szent korona tana s a történelmi jog elméleti konstrukciói. úgy véltük, ez a természetes határ a mi földrajzi aranybullánk, melyet maga isten írt bolygónk arculatára! Fájdalom azonban alig van területe a földnek, melyet annyi nemzet érintkezési vonala szelne keresztül-kasul, mint ezt a szépen kikerekített, szinte várszerűleg megszerkesztett országot. Magyarország néprajzi térképe, mitse törödvé a hegyvízrajzi térképpel, foltjait majdnem mindenütt átnyújtja a határon s egész más egységekre mutat rá, mint arra, amit a Kárpátmedence hegyei és vizei jelölnek. Száz év óta legalább folyik a harc e két térkép közt, a világ háború nagy magyar csatáját is ezek vívták. Wilson pontjai a néprajzi térkép mellett törtek lándzsát, az antant több, a velünk szomszédos nemzetekkel kötött szerződésben mellette döntött s végül övé is lett a győzelem. E két térkép ellentéte az 1918-iki összeomlás ősoka. A különböző nem-magyar nemzeti tanácsok alakulása október végén, melyek közt sorrendben hátul áll a magyar, az ország nemzetiségű területeinek csatlakozása a román, a jugoszláv, a csehszlovák államhoz, az országba özönlő román, szerb és cseh hadsereg, az Ausztriával való kapcsolat megszűnése, mindez megtörtént volna, ha Budapesten nem is alakul nemzeti tanács és Károlyi-kormány Mert kétségtelen, hogy ha volt is októberben Budapesten némi forradalmi hangulat és működött is a tömegekben némi repesztő és bomlasztó hajlam, ez csupán az összeomlásból kiemelkedő új-Magyarország korszerűbbé és lakályosabbá tételére irányult s bizonyos, hogy sokkal kisebb volt, mint Zágrábban, Prágában vagy Bécsben. Kétségtelen, hogy az októberi napok első nagy eseménye, az Ausztriától való elszakadás sem volt forradalmilag kivívott eredmény, hanem a háborúvesztés folytán támadt összeomlás következménye. A négyszázéves álmod az entente, az ellenség való-

sította meg, igaz nem úgy, ahogy elképzeltük. Nagyon mérsékelt arányokban volt forradalmi tevékenység eredménye a régi törvényhozás s általában a hatalmat birtokló régi politikai személyek és csoportok eltávolítása is a közélet színteréről. Ezeket is közvetve a háborúvesztés robbantotta szét; a háborúért való felelősség tudata intette valamennyit arra, hogy minél sietősebben adja át helyét a hatalom új birtokosainak. „Meneküljön, aki tud” a felelősség elől, volt ekkor a vezényszó a régi világ emberei között. Különben mindez formailag azért se volt forradalom, mert hisz a király által kinevezett s később a királynak lett esküje alól feloldott kormány rendeletére vagy felszólítására történt. Az összeomlás szülte eredményeken túlmenő, sajátos forradalmi többletként jelentkezik már a köztársaság november 16-iki kikiáltása. Marxista értelemben még ez sem volt ugyan forradalom, mert hisz a marxista szocialisták csak azt a változást illetik ezzel a névvel, mely egy új, eddig elnyomott osztályt emel hatalomra, az államforma ilyen természetű megváltozását azonban nem. Garami „Forrongó Magyarország” című könyvében is ezen az állásponton van. Én ebben a felfogásban a forradalom fogalmának túlzott specializálását látom és épp ezért megmaradok a forradalom közkeletű értelmezése mellett, mely az alkotmánynak nem-törvényes módon való megváltoztatását jelenti. Bizonyos, hogy Magyarország átalakulása köztársasággá törvényesen csak úgy történhetett volna meg, ha a törvényhozás törvényben kimondotta volna s a király szentesítette volna ezt, azaz a saját s a családja lemondását a trónról. Az angol munkáspárt egy vezére már ki is jelentette, hogy ilyenformán képzele ő a jövőben az angol köztársaság megalakulását. A magyar népköztársaság nem született meg ilyen simán ugyan, de majdnem ilyen simán. IV. Károly feltételesen már akkor lemondott a koronáról s elfogadta a köztársaságot, mikor október

közepén leszavaztatta a katonákat, a magyarokat is természetesen, hogy az ő uralkodását akarják-e, vagy a köztársaságot. Mikor Károlyiakat föloldotta a hűségeskü alól, lemondott arról, hogy a végrehajtó hatalmat az ő bizalmától függően kezeljék, tehát kilépett mintegy az alkotmányból. S végül mikor egyáltalában nem forradalmi urak tanácsára lemondott a királyi hatalom gyakorlásáról s eleve elfogadta azt a döntést, melyet a magyar nép államformájára vonatkozólag hozni fog, gyakorlatilag megszűnt király lenni. Valóban a királyhűségnek a történelemben egyedülálló példája lett volna, ha mindezek dacára a Károlyi-kormány ragaszkodott volna IV. Károlyhoz, vagy akárcsak a Habsburg-családhoz. Nem tartozom a köztársaság mániákusaihoz: azt vallom, hogy egy olyan alkotmányos királyság, mint az angol vagy a skandinávok, a nép jóléte és szabadsága szempontjából kedvezőbbek, mint holmi demagóg vagy oligarchikus köztársaságok. Bizonyos azonban, hogy a demokrácia logikája kérelhetetlenül elvezet a választott, elmozdítható, nem öröklődő államfőhöz s a köztársasághoz, ami ma már a kultúremberiség túlnyomó részének államformája. Igazán nem kellett tehát a Károlyi-kormánynak valami túlzó forradalmi szellem sugallatát követnie, mikor az ország egyöntetű akarata s az egész világhelyzetre való tekintettel proklamálta a köztársaságot. Ugyanilyen kézenfekvő, a múlt tanulságaiból és a helyzet adottságából folyó volt mindaz, ami törvényalkotás e korszakhoz fűződik: az általános titkos választójog, a teljes sajtószabadság, a gyülekezési és egyesülési szabadság, a földreform. Kivéve a legutolsót, valamennyi a demokrácia követelménye s mi sem természetesebb, mint hogy annak a népnek, melytől évtizedeken át megvonták a demokratikus haladás áldásait, a háború szenvedéseinek fejében s egy új, jobb korszak záloga és alapjaként megadták az akaratkifejtés e lehetőségeit. A földreform pedig szociális szükségesség volt, mely elől nem lehetett kitérni.

Fájdalom, mindez csak szándék maradt, mert hisz a Károlyi-korszaknak nem volt ideje, hogy törvénytervezeteit megvalósítsa. A rázúduló rettenetes csapások megakadályozták az akkori kormányt abban, hogy minden állam két lényeges életszervét, a törvényhozást s a karkohatalmat megteremtse maga számára. Két rettenetes, folyton erősebb lökésekben kirobbanó nyomás nehezedett erre a szerencsétlen uralomra s akadályozta meg, hogy parlamentet válasszon magának s hadsereget szervezzen. Az egyik a háborúvesztés volt. A győztes ántánt egész dühét, melyet négy évnyi háború sűrűsített össze benne, ez az uralom azon frissiben érezte. Régi háborúelőtti s háborús kormányok Ibiméiért neki kellett vezekelnie. S az antant-csizma rettenetes tiprásának erejével vetekedett a frontról hazaözönlő katonák féktelen követelődzése és semmi szociális és állami rendbe beilleszkedni nem akaró zabolátlansága. Nemcsak egy vérző országcsonkot, de rajta egy a háborútól lezüllesztett és elvadított emberanyagot is kapott örökségül a Károlyi-kormány. Százezer és százezer ember dörögte mintegy fülébe a kérdést: miért szenvedtünk mi négy évig, miért kellett nyomorékká, rokkanttá lennünk? S nem csak kérdezte ezt nem egészen indokolatlanul, de kárpótlást is követelt: földet, leszerelési pénzeket, állásokat, pozíciót oly mértékben, és mennyiségben, aminek kielégítése az ország birtokviszonyainak, pénzügyi szervezetének s hivatalszervezetének tökéletes megsemmisítését jelentette volna. Minden vesztés államban jelentkeztek ezek a bomlási jelenségek, de sehol se olyan végzetes vadság formáiban, mint nálunk. És pedig azért, mert egy államot se ért olyan rettenetes vereség, mint Magyarországot és sehol se halmozott fel a tömegek lelkében a múltak uralma annyi elkeseredést, mint nálunk. Ez a demokratikus múlt teljes hiánya különösen a Károlyi-uralom másik nagy bomlasztójában, a bolsevizmusban bosszulta meg magát. A bolsevizmus lélektani

anyagát, a vad dühöt a inai állam és társadalom, egyáltalán minden fennálló ellen szintén a háborús elkeseredés termelte. A marxista ideológia csak az aknahálózat rendszerét szolgáltatta, melyben ez a gyűlölet szétosztódott, hogy kellő alkalommal felrobbanva, szétvesse a társadalmi épületei. Ily könnyen és gyorsan ez az aknahálózat azonban csak egy olyan társadalomban épülhetett ki, hol a tömegek s főleg a szociáldemokrata tömegek nem ismerhették meg s nem becsülhették meg a demokrácia előnyeit. Nem véletlen, hogy a bolsevizmus az agrár Orosz- és Magyarországon uralomra jutott s az ipari Ausztriában és Németországban nem. A cár és Tisza István birodalmában az alsóbb osztályok nem tanulhatták meg, hogy politikai átalakulásokat parlamentáris úton is lehet elintézni. Károlyiék demokráciájának *tehát* bűnhődnie kellett elődjeik antidemokratikus politikájáért. Sok jel arra is vall, hogy az antant kegyetlensége s a bolsevista propaganda sikerei közt valami összefüggés van, hogy bizonyos entente-körök szívesen vették a Károlyi-rendszer összeomlását. Ma még nincs tisztázva ez a viszonylat, bár néhány nemrég közölt akta e mellett szól. Mindenesetre Vyx alezredes jegyzékét, mely Károlyi lemondásának közvetlen oka volt, nem lehet másként megérteni. Ma, öt év távlatában minden jóhiszemű ember számára nyilvánvaló, hogy a Károlyi-korszak legnagyobb hibája, a gyengesége is mentségét találja az ellene rohamozó külső és belső erők hallatlan erejében és vadságában. Mert hisz a gyengeség is egy viszonylagos fogalom: bizonyos mértékű csapásokkal szemben minden erő gyengének bizonyulhat.

IV.

Az ellenforradalom az októberi uralmat a hazug vádak és féktelen gyalázkodások állandó pergőtüzében tartja. Én nem veszem mindezeket, melyeket a kurzus

konvencionális hazugságainak lehet nevezni, sorra s csak egyre, a legroszhiszeműbbre térek ki. Arra a vádra, hogy a Károlyi-korszak bűnös mulasztást követett el azzal, hogy az ország területét nem védte meg a bevonuló „bocskoros oláhokkal” s „rabló csehekkel” szemben s nem akadályozta meg az ország feldarabolását. Mindenkinek, aki az akkori eseményeket nem egyes elkeseredett menekültek lakisi templomtoronyélményei, hanem az európai hadihelyzet alapján ítéli meg, be kell látnia, hogy ebben az esetben az integritás védelme nem jelentett volna mást, mint a magyarság pótháborúját az antanttal. Nem az állítólag rosszul felszerelt csehekkel, románokkal, szerbekkel kellett volna ebben a háborúban szembeszállni, hanem mindezekkel s az olasz, francia, angol s amerikai hadsereggel. Franchet d’Esperay ott állott az Aldunánál, amint azóta kiderült, azzal a szándékkal, hogy Budapesten és Bécsen át Délnémetországba menjen. Néhány nappal az összeomlás után már olasz vezérkari tisztek ültek Prágában s ezek irányították Szlovákia megszállását a cseh csapatok által. Mussolini, akit a mi ellenforradalmáraink viszonzatlan szerelmükkel ostromolnak pedig kijelentette, hogy a győzelem után az olasz csapatoknak be kellett volna vonulniuk a bécsi Ringre s Budapest főútvonalaira. Ezt a nyilatkozatát állítólag megcáfolták ugyan, de a fascista hivatalos lapban történt közlését ez meg nem törtéنتé még se tette.

Ezzel szemben állott a kilencmilliónyi magyarság tökéletesen körülkerített helyzetben s egy tökéletesen demoralizált hadsereg ínég demoralizáltabb foszlányaival. Az integritás védelme csak azt jelentette volna, hogy még néhány tízezer magyar esett volna el ebben a dörén heroikus, de az antantot még kegyetlenebbé vadító pótháborúban. Hisz már az, hogy Károlyi hangoztatta az integritáshoz való ragaszkodást s a fegyverszünet után is meg-

őrizni igyekezett legalább a nemzet önérzetét, kivívta a győzők dühének fokozódását.

A Le Temps-nek, a francia kormány hivatalos lapjának 1918 november 23. számában megjelent közleményből nagyon is nyilvánvalóvá válik ez: „Ha azokból a rendkívüli jelentésekből ítélünk, — írja a híres francia lap — melyeket Budapesten Károlyi és Franehet d'Esperay találkozásáról kiadtak, azt kell hinnünk, hogy Magyarország magát nem tartja legyőzöttnek. Ha ellenségeink nincsenek tudatában katasztrófájuknak, be kell ezt bizonyítani nekik.” Íme, a pacifista, demokratikus köztársaság külpolitikailag valóban hibátlan magatartása dacára így ír a gőgös győző. Mit írt és hogyan cselekedett volna, ha mi „fegyverrel védtük volna” a határokat, azt ezek után nem nehéz kitalálni. Nem csak reménytelen és dőren emberélet-pazarló lett volna ez a pótháború, hanem még jobban megnehezítette volna a magyar helyzetet. Minden valószínűség szerint egy a Trianoninál még súlyosabb, a legszélsőségesebb román és csehszlovák igényeket is honoráló békekötés lett volna.

V.

Sokan, akik bevallott vagy be nem vallott rokonszenvvel emlékeznek a Károlyi-kormány működésére, mélabúsan lemondó taglejtéssel ítélnék róla tisztán csak azért, mert nem állandósult, hanem elbukott. Igaz, ha egy kormány értékének mértéke volna tagjainak hosszas megmaradása az uralmon, ha egy korszak törekvéseinek helyességét rögtöni megvalósulásuk döntené el, akkor az a négyhónapnyi idő, mely 1918 október végétől 1919 márciusig terjedt, a magyar történelem egyik legmeddőbb epizódja volna. A rögtöni siker azonban se az államférfi személyének, se koncepciójának nem értékmérője. Az 1848—49. szabadságharc balsikere és bukása sokkal veszesebb volt, mint a Károlyi-korszaké. Mert ez nemcsak idegen megszállást s

az ország feldarabolását vonta maga után és pedig mind-
ezt nem egy tőle független háború folyamányaként, ha-
nem saját okozataként, de az elesettek és elnyomorodot-
tak tömege is ott áll tehetetlenként mérlegén. S Kossuth,
aki felszította s végigvezette a nagy küzdelmet, a bukás
után hanyathomlok menekült a bitó elől. S mégis
nincs egyetlen korszaka a magyar történelemnek, mely
oly bűvös ragyogással világítana az utókorba, mint ez a
temérdek hibával, sőt sötét folttal telehintett s végül is
eltiport forradalom. Kossuthnak, akire 49-iki mene-
külése után a gyalázkodás és vád olyan fergetege zú-
dult, amihez képest a Károlyit szidalmazó mai becsméré-
sek megannyi pohárköszöntő, szerte az országban ma tu-
catjával áll a szobra. Miért zárta szívébe a nemzet ezt a bal-
sikerii vállalkozást s bukott vezérét? Mert nem a közvet-
len anyagi sikert nézte, hanem azokat az érdekéket, me-
lyeket kielégíteni igyekezett s azokat az eszméket, melye-
kei megvalósítani akart. A Károlyi-uralomról is meg fogja
állapítani a tárgyilagos történetírás és társadalomtudo-
mány, hogy ha gyászos örökségek terhe alatt össze is ro-
skadt, törekvései és szelleme a magyar történelem egyik leg-
nemesebb fejezetévé avatják. Ez a korszak beleirányította
végre a magyar politikát és társadalmi életet az emberiség
művelődési fejlődésének útvonalába. Intézményeiben, tör-
vényeiben, egész közszellemében és vezető egyéniségeinek
nagy részében egy olyan Magyarország körvonalait bonta-
koztatta ki, amely akárcsak a 48—49.-i Magyarország rokon-
szenvessé, tiszteltté telte volna a magyar nevet világszerte.
De harcában, melyet azért vívott, hogy az ember uralma
ember fölött minél kisebbre csökkenjen, elgáncsolta az
elődjei bűneit ő rajta megtorló ántánt s a bolsevista lázadás.
S mégis ennek a vihardúlta, borús korszaknak a levegőjé-
ben ki nem érezte, aki igazi ember s az emberiségnek esz-
ményeiért hevül, a szabadság ózonját, ezt a szellemi tavasz-
iilatot, mely mintha egy közeli boldogabb, emberhez mél-

több világ virágos mezőinek első hírnöke lett volna? A magyarság fejlődésének útja, mint minden kultúrnemzeté, nem lehet más, mint a demokratizálódás. Visszaesések és elkanyarodások nem változtatnak ezen a magasabb szempontból nyilvánvaló törvényszerűségeken. Az októberi korszak pedig nem egyéb, mint kísérlet a haladószellemű magyar demokrácia megvalósítására. Lehet-e kételkedni abban, hogy céljaihoz és szelleméhez a nemzet vissza fog térni?

T A R T A L O M

	Oldal
<i>Nagy Vince</i> : Előszó.....	5
<i>Rupert Rezső</i> : Egy lustrum távlatából.....	9
<i>Búza Barna</i> : Az októberi földreform.....	29
<i>Vámbéry Rusztem</i> : Jog és forradalom.....	59
<i>Nagy Vince</i> : Két kérdés önmagunkhoz.....	87
<i>Fényes László</i> : A háború elvesztése és a forradalom.....	111
<i>Supka Géza</i> : Sybilla könyvei.....	135
<i>Dénes Lajos</i> : Emberi dokumentumok.....	181
<i>Szász Zoltán</i> : Az októbrizmus történelem-bölcészeti kritikája.....	207